

I. A MUNKAERŐPIAC ÁLLAPOTÁNAK STATISZTIKAI JELZŐSZÁMAI - STATISTICAL INFORMATION ON LABOUR MARKET

1. FOGLALKOZTATOTTSÁG-MUNKANÉLKÜLISÉG-INKTÍVITÁS 1996-BAN - EMPLOYMENT-UNEMPLOYMENT-INACTIVITY IN 1996

A foglalkoztatottság nézőpontjából 1996-ban felerősödtek mind a kedvezőnek, mind a kedvezőtlennek ítéltető folyamatok. A változásokat legátfogóbban az ország felnőtt népességét magában foglaló három nagy csoport: a foglalkoztatottak, a munkanélküliek és a gazdaságilag inaktívak arányváltozásai mutatják.

Kedvező jel, hogy 1995-höz képest már nem romlott, hanem legalábbis stagnáló a foglalkoztatottak létszáma. A munkanélküliek száma némileg csökkent, kedvezőtlen viszont, hogy tovább növekedett a háztartásokban eltartott, és/vagy a különböző szociális ellátó rendszerekre szoruló gazdaságilag inaktívak tábora.

A felnőtt népesség munkaerőpiaci helyzetének alakulása a fő csoportokon belüli elhelyezkedésének (foglalkoztatott-munkanélküli-inaktív) folyamatai több módon vizsgálhatók.

- a.) Az ország saját jogrendszeréhez igazodóan; amikor az érvényes munkavállalási kor a viszonyítási alap (Magyarországon köztudottan 15-54 év a nők és 15-59 év a férfiak esetében.) Ennek alapján készülnek évről-évre a KSH munkaerőmérései.)
- b.) Az európai statisztikai gyakorlat szerint, amely - az országok egyedi szabályozásától függetlenül - a 15-64 éves korúak munkaerőpiaci helyzetét vizsgálja.
- c.) A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) által kidolgozott kritériumok szerint, amely 15-74 éves korig tekinti a népesség tagjait a munkaerőpiac szereplőinek.

Ez a módszer alkalmazza - a legtöbb európai ország gyakorlához igazodva - a KSH ún. munkaerő-felmérése is.

Áttekintésünk további fejezeteiben - ahol csak mód lesz rá - mindhárom számbavételi mód szerint bemutatjuk a hazai folyamatokat.

Az 1996. évi folyamatok áttekintéséhez azonban csak a KSH munkaerő-felméréseinek adatai állnak rendelkezésre, amelyek átfogóan tájékoztatnak a felnőtt népesség munkaerőpiaci helyzetének alakulásáról.¹

¹ A KSH 1992 óta negyedévenként adja közre a lakosság megkérdezésén alapuló adatokat. E felvétel számos vonatkozásban különbözik más statisztikai összegzéstől; az eltérő munkavállalási koron kívül a foglalkoztatottság és a munkanélküliség meghatározásában is. A definíciókat később, illetve a Módszertan c. részben részletesebben és pontosabban is közöljük.

A KSH munkaerő-felmérése szerint 1996. végén az ország mintegy 10,2 milliós népességéből mintegy 7,9 millió tartozott a gazdaságilag számításba veendő, 15-74 éves korosztályokba.

Közülük 1996-ban 3.944,7 ezer volt foglalkoztatott; azaz a számításba vett korosztályokhoz tartozók mintegy fele. Mintegy 400 ezer ember tekintette magát aktívan munkát kereső munkanélkülinek. A foglalkoztatottakkal együttes számuk 4.344,8 ezer volt. A nemzetközi statisztikai gyakorlat őket tekinti gazdaságilag aktívnak (feltételezve, hogy a munkanélkülieknek csak átmenetileg nincs munkahelyük). Az adott népességnek tehát alig több, mint fele 55 %-a aktív, a többiek pedig kiszorultak a munkaerőpiacról, vagy be se jutottak oda.

1995-höz képest a három csoport mérete a következő képpen alakult:

A foglalkoztatottak száma stagnált (pontosabban kissé csökkent, de a mérték nem haladja meg a statisztikai mintavétel megengedett hibahatárát). A felmérésben azonban foglalkoztatottnak tekintik a legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát is.

Mindenesetre 1992 óta fokozatosan lelassult a munkahelyek elvesztésének addig drámai üteme (1993-ban még 255,4 ezerrel, 1994-ben 85,1, 1995-ben 33,5, 1996-ban 13,8 ezerrel kevesebb a foglalkoztatott). Más oldalról: bár 1996-ban is több tízezer munkahely szűnt meg, a gazdaságban létrejövő új munkahelyek már lényegében pótolták az elveszőket. 1996-ban a foglalkoztatás mértéke - a folyamatos és nagyarányú munkahelyvesztés évei után - már legalábbis stagnálónak minősíthető.

A munkanélküliek száma 1996 során valamelyest csökkent. (416,5 ezerről 400,1 ezerre) A 16,4 ezer fős csökkenés ugyancsak felfogható stagnálásnak is, bár 1993 óta a felmérés folyamatosan csökkenést jelez. (1994: 76,7 ezer, 1995: 34,7 ezer, 1996: 16,4 ezer). Minthogy a munkanélküliség esetében - az életkortól és a regisztráltságtól függetlenül - aktív munkahely keresést jelent, a számok ténylegesen a munkanélküliség csökkenését tükrözik. Ezt erősíti az ún. passzív munkanélküliek számának lassú, de folyamatos csökkenése is. Passzív munkanélkülinek e felmérésben azokat tekintik, akik szeretnének dolgozni, de - főként a munkahely-keresés korábbi sikertelensége miatt - feladták az aktív állás keresést. (1992-ben 153 ezren, 1993-ban 115,6 ezren, 1994-ben 107, 1995-ben 105,4, 1996-ban 101 ezren minősültek passzív munkanélkülinek.)

A passzív munkanélküliek száma egyúttal a munkaerőpiacról kivonult-kiszorult inaktív népesség számát gyarapítja. Magyarországon a 15-20 éves korosztály már nem is minősül aktív korúnak; minthogy többnyire már nyugdíjra jogosultak. Az igazi probléma az, hogy a nemzetközi gyakorlathoz képest mintegy 5-10 évvel rövidebb munkavállalási korúak körében is nagyon magas - és évről-évre növekvő - a gazdaságilag inaktívak aránya.

1996-ban a 15 évesnél idősebb lakosságból mintegy 6 millió férfi és nő tartozott a munkavállalási (aktív) korúak közé. A munkaerő-felmérés korcsoportos adatai szerint közülük 3.884,3 ezer fő volt foglalkoztatott (és további 104,7 ezer munkavállalási koron túli) 1996 negyedik negyedében.

Azaz, az aktív korúak nem egészen kétharmada (63,9 %-a) dolgozott, mintegy 6 %-uk volt munkanélküli (370,5 ezer fő) és - az adatok szerint - 30 %-

uk nem volt jelen a munkaerőpiacon. Ez az arány a hasonló időszakokban 1992. negyedik negyedévében 27,3, 1995-ben 29,6, 1996-ban 30,0 % volt.

A stagnáló foglalkoztatás, csökkenő munkanélküliség mellett tehát tovább nőtt a munkavállalási korban inaktívvá váltak aránya. Az e körben számításba vett népességben az inaktívvá váltak száma (3.721,3 ezer fő) már valamivel meghaladja a foglalkoztatottakét (3.712,2 ezer fő). Pozitív változást csak a foglalkoztatottak számának növekedése hozta.

2. A MUNKAERŐPIAC STATISZTIKAI KERETEI - STATISTICAL FRAMEWORK OF LABOUR-MARKET

A foglalkoztatás-munkanélküliség-inaktívitas trendjei a KSH évenként közreadott, (az adott év január 1-i adatait közlő) munkaerő-mérlegeiből rajzolódnak ki.

A munkaerőmérlegek - a magyar jogszabályoknak megfelelő - munkavállalási kort veszik alapul a népesség gazdasági aktivitásának számbavételekor.

Az 1996. január 1-i állapotokat - azaz 1995 folyamán történt változásokat - ismertető adatok szerint egyaránt folytatódtak az előző évek pozitív és negatív változásokat tükröző trendjei, mind a munkaerőpiac kereteit adó demográfiai folyamataiban, mind a munkaerő keresletének és kínálatának jellemzőiben.

A demográfiai változások közül nézőpontunkból is fontos jelenség az ország népességének további csökkenése. Az 1995. január 1-i 10.245,6 ezer főről 1996. január 1-re 33,3 ezer fővel, 10.212,3 ezer főre csökkent az ország népessége; ezen belül a férfiak száma 19,7, a nőké 13,6 ezer fővel lett kevesebb.

A népesség-szám csökkenése több mint másfél évtizede tartó folyamat. Az ország lélekszáma 1949 után 1980-ban volt a legmagasabb: 10.709,5 ezer fő. Egy évtized múlva, 1990 január 1-én már 334,7 ezer fővel kevesebb: 10.374,8 ezer. 1990. óta az évenkénti csökkenés rendre: -20, -17,6, -27, -33,2, -31,4 és -33,3 ezer; együttesen 162,5 ezer fő. A csökkenés annak ellenére következett be, hogy 1993. és 1996. között mintegy 30 ezren szereztek magyar állampolgárságot a honosítási, illetve visszahonosítási kérelmek engedélyezése eredményeként.

A csökkenés alapvetően a születések elmaradásának következménye: 1996. január 1-én a 0-14 évesek korosztályaihoz tartozók létszáma 33,4 ezerrel volt kevesebb, mint egy évvel korábban. Az évek óta tartó csökkenés egyébként folyamatosan mérséklődik. (1991: -66,8, 1992: -53,9, 1993: -51,8, 1994: -47,2, 1995: -40,9 ezer) A folyamatos csökkenés következtében azonban e korosztályok aránya az 1989 évi 20,8 %-ról 1996. január 1-re 18 %-ra süllyedt.

A születések számának erőteljes csökkenése egyébként egész Európára jellemző. Az Európai Unióra vonatkozóan 20-25-ig demográfiai előrejelzést készítő kiadványt, (The demographic situation in the European Union 1995; Luxembourg Office for Official Publications of the European Communities, 1996) amely a korábbi gyermekszám alapján négy csoportban mutatja be a születések számának alakulását, az 1960-as évek óta mindenütt meredek zuhanást mutat, s a trend fennmaradását prognosztizálja.

Grafikon

Magyarországon a nemek arányában nincs érdemleges változás, a népességen belül tartósan 52 % a nők és 48 % a férfiak aránya bár 1992 óta a férfiak aránya csekély mértékben, de 48 % alatt marad (1996: 47,8 %).

A népesség csökkenő létszámán belül 1991-óta évről-évre enyhén, de folyamatosan nőtt a munkavállalási korú népesség - a 15-59 éves férfiak és a 15-54 éves korú nők - aránya. (1989: 58,3 %, 1995: 59,4, 1996: 59,5 %) Ez egyúttal azt jelentette, hogy a munkavállalási korúak száma éppen a munkahelyek tömeges megszűnése, a recesszió éveiben nőtt meg, 1990 és 1995 között együttesen 125,2 ezer fővel. 1995-ben a növekedés megállt, sőt, 1996-ra a munkavállalási korúak száma csekély mértékben (1,3 ezer fővel) csökkent is.

1996. január 1-én több mint 6 millió (6.080,7 ezer) férfi (3.164,6 ezer fő, 52 %) és nő (2.916,1 ezer fő, 48 %) alkotta a munkavállalási korú népességet. (A teljes népességben és a munkavállalási korúak közötti fordított férfi-nő arány az eltérő nyugdíjkorhatár következménye.)

A munkavállalási koron túli népesség (a 60 éves és idősebb férfi, az 55 éves és idősebb nő) aránya évek óta - kis ingadozással - nagyjából azonos: 22,2-22,5 %. Az 1992-ig enyhén emelkedő létszám 1995-ig lényegében stagnált, 1995-ben kissé (1,4 ezer fővel) emelkedett, 2.293,7 ezer főről 2.295,1 ezerre. Közöttük meghatározó a nők aránya: a korcsoportokhoz tartozók kétharmadát a nők adják.

Változások a gazdasági aktivitásban

A munkaerőmérleg gazdaságilag aktívnak tekinti az aktív (munkavállalási korú) keresőket, a Gyed-en, Gyes-en lévőket, s a foglalkoztatott nyugdíjasokat; e három csoporthoz tartozók közül kerülnek ki a foglalkoztatottak. Rajtuk kívül gazdaságilag aktívnak minősülnek a regisztrált munkanélküliek, akik egyúttal a munkaerő-szolgálat segítségét várják ahhoz, hogy újból elhelyezkedhessenek.

1995-ben - csakúgy, mint a megelőző években - folytatódott a foglalkoztatottak számának csökkenése, mégpedig kevesebb, mint 4 millió. Ilyen alacsony szintű utoljára a második világháborút követő rövid időszakban volt. (Az 1949. évi népszámlálás ugyan csak a munkavállalási korú aktív keresők számát közölte, ez 3,5 millió; 1960-ban pedig 4,1 millió volt.)

1996. január 1-én 3.974,3 ezer foglalkoztatottról ad számot a munkaerőmérleg (3.615 ezer aktív kereső és 128,7 ezer foglalkoztatott nyugdíjas). Ez alig több, mint kétharmada az 1980. január 1-i 5.733,6 ezernek. Az 1990. óta tartó drámai munkahelyvesztés üteme 1995-ben már jelentősen lelassult (1990-től az előző évhez képest rendre: -168, -507,7, -444,2, -215,6, -91,2 és 1995-ben -70,9 ezer) de a folyamat 1996. január 1-ig még nem ért véget.

A csökkenés elsősorban a munkavállalási korúakat érintette súlyosan. 1989. és 1996. között ugyan több mint 300 ezer nyugdíjas foglalkoztatása is megszűnt, az aktív korúak azonban több mint 1,2 millió munkahelyet veszítettek. 1989. január 1-én a csaknem 6 milliós (5.968,7 ezer fő) munkavállalási korú 85 %-a volt foglalkoztatott (ide értve a Gyed-en, Gyes-en lévőket is); 1996-ra a több mint 6 millió (6.080,7 ezer fő) munkavállalási korúnak csupán 63 %-a.

1995-ben folytatódott a regisztrált munkanélküliek számának 1993. óta tartó csökkenése. Az éves csökkenés ezúttal szerény volt, 23,7 ezer fő, és 1996. január 1-én még mindig csaknem fél millió (495,9 ezer) munkavállalási korú keresett állást.

A népesség gazdasági aktivitásának méréséhez a munkaerőforrás (az aktív korúak és a foglalkoztatott nyugdíjasok) és a gazdaságilag aktív népesség (foglalkoztatottak és regisztrált munkanélküliek) viszonyszámát használják. E számítás szerint 1980. január 1-én 85 %, 1990-ben 84 %, 1995-ben 73 % és 1996. január 1-én az érintett népesség 71,9 %-a minősült gazdaságilag aktívnak.

A gazdasági aktivitás csökkenésével párhuzamosan növekszik a munkavállalási korúak körében a gazdasági inaktivitás. Évről-évre nő a munkaerőpiactól távolmaradók, oda be se kerülők vagy onnan kiszorulók száma és aránya. Az inaktivitás növekedésén belül az egyetlen pozitívnak tekinthető folyamat a 15 éves és idősebb tanulók számának is az adott korosztályokon belüli arányának folyamatos növekedése. Kis hányaduk (kb. 5 %-uk) még általános iskolába járt, a nagy többség azonban különböző iskolatípusokban tanult tovább. 1996. január 1-én 605,3 ezer tanuló volt, 23,7 ezerrel több, mint egy évvel korábban és 154,7 ezerrel több, mint 1989-ben. A munkavállalási korúakon belül arányuk az 1989. évi 7,5 %-ról 1996. január 1-re csaknem 10 %-ra nőtt.

Nem tekinthető viszont pozitív folyamatnak a munkavállalási korban nyugdíjazottak állományának növekedése, 1989 óta (242,7 ezer fő) csaknem megkétszereződése (404,4 ezer fő). E létszám 1995-ben 19,4 ezer fővel nőtt és 1996. január 1-re a munkavállalási korúak több mint 7 %-át tette ki.

A munkaerőmérleg a gazdaságilag inaktívak között veszi számításba a gyerekgondozási távollétet (Gyet) igénybevevő, 3 gyermeknél többet nevelő anyákat (szemben a Gyes-t, Gyed-et igénybevevőkkel, akik foglalkoztatottnak számítottak). A Gyet-et összesen 44,6 ezren vették igénybe 1995-ben.

A tanulókon, a valamilyen nyugdíjban, illetve szociális támogatásban részesülők körén kívül a növekvő társadalmi gondot a munkaerőpiactól távolmaradó, egyéb okból nem kereső munkavállalási korúak évről-évre növekvő, 1996. január 1-re 667,3 ezer főt kitevő száma jelenti. Csaknem 60 %-uk (58,5) nő; akik 390,6 ezres létszámukkal már a kereső nők 20,6 %-át adták. Bár az egyéb okból nem keresők létszámának növekedése 1995-ben jelentősen lelassult (13,3 ezer fő az előző év 150 ezres és a legmagasabb 1993. évi - 167 ezer fős - növekedéssel szemben) a különféle okból nem keresők jelentős hányada tulajdonképpen rejtett munkanélküli. A regisztrált munkanélküliekkel együttes számuk meghaladja az egymilliót, s a regisztrált, de járadékban nem részesülő munkanélküliekkel azonosan eltartásuk a családokra- és részben a szociális ellátó rendszerekre háruló teher.

Összességében az aktív korosztályok 6 milliós táborából több mint 1,7 millió (1.721,6 ezer) maradt távol a munkaerőpiactól, a megfelelő korosztályok csaknem 30 (28,3) %-a. A távolmaradás fő oka a kereslet beszűkülése.

1. ábra - Chart 1

Az aktív keresők és a foglalkoztatottak létszámának alakulása (1980-1996)-
Trends in active earners and employed

'000'
pers.

aktív keresők
active earners
foglalkoztatottak
employed

2.1 táblázat - Table 2.1

A nemzetgazdaság munkaerőmérlegének néhány főbb adata 1996. január 1-én
Main indicators of the Labour Account of the National Economy, 1 January 1996

Megnevezés - Denomination	Teljes népesség - Total population		Ebből: női népesség - From which: female population	
	ezer főben - thousand pers.	%	ezer főben - thousand pers.	%
Népesség - Population	10.212,3	100,0	5.328,4	100,0
ebből - of which:				
0-14 éves - 0-14 year old	1.836,5	18,0	897,0	16,8
<u>Munkavállalási korú</u> - Working age population (15-59 éves férfi, 15-54 éves nő) - (15-59 year old males, 15-54 year old females)	6.080,7	59,5	2.916,1	54,7
<u>Munkavállalási koron túli</u> - Persons beyond working age	2.295,1	22,5	1.515,3	28,5
A munkavállalási korúak közül - From working age population		100,0		100,0
gazdaságilag aktív - economically active	4.336,1	71,3	2.014,1	69,1
külföldön dolgozó - working abroad	23,0	0,4	5,0	0,2
gazdaságilag nem aktív - inactive	1.721,6	28,3	897,0	30,7
ebből - of which:				
tanuló - students	605,3	10,0	301,1	10,3
nyugdíjas - retired	404,4	6,6	160,7	5,5
.....gyerekgondozási támogatást igénybevevő - childcare beneficiaries	44,6	0,7	44,6	1,5
egyéb nem aktív - inactive N.E.C.*	667,3	11,0	390,6	13,4
A gazdaságilag aktív népesség közül - From the economically active population	4.470,2	100,0	2.097,9	100,0
foglalkoztatottak - employed**	3.974,3	88,9	1.887,3	90,0
Aktivitási ráta - Activity rate		11,1		10,0
Munkanélküliek - Registered unemployed		71,9		69,9

* Not elsewhere classified

** Aktív keresők, GYED-en, GYES-en lévők és foglalkoztatott nyugdíjasok együtt. -
Active earners persons on child care leave and employed pensioners are included.

Adatforrás: KSH, 1996. január 1-i munkaerőmérleg - **Source of data:** Labour Account, 1
January 1996, CSO

A munkaerőpiac jellemző adatait a nemzetközi gyakorlatban használatos formában is összefoglaljuk.

2.2 táblázat - Table 2.2

A foglalkoztatás fő adatai (1996. Január 1.) -
Key employment indicators (1 January 1996)

ezer főben - thousand persons

	1949	1970	1980	1990	1993	1994*	1995	1996
<u>Összesen - Total</u>								
Teljes népesség - Total population	9204,8	10322,1	10709,5	10374,8	10310,2	10277,0	10245,6	10212,3
Munkaváll. korúak - Working age pop.	5608,2	6029,4	6175,0	5956,8	6056,5	6071,6	6082,0	6080,7
Foglalkoztatottak* - Employed*	4084,9	5372,7	5733,6	5471,9	4352,0	4136,4	4045,2	3974,3
Foglalk. a munka- váll. korúak %- ában - Employed in % of working age population	72,8	89,1	92,9	91,9	71,9	68,1	66,5	65,4
Reg. munkanélk. - Reg. unempl.	-	-	-	24,2	663,0	632,1	519,6	495,9
Munkanélk. ráta - Unempl. rate	-	-	-	0,4	13,2	13,3	11,4	11,1
25 évesnél fiatalab- bak munkanélk. rátája*** - Unempl. rate of the age-gr younger than 25 years***	-	-	-	-	19,2	17,6	16,6	
<u>Foglalkoztatottak - Employed</u>								
mezőgazd.-ban - in agriculture	2197,5	1246,0	1109,0	955,0	432,8	371,8	348,2	326,5
iparban - in ind.	884,1	2379,2	2386,1	1976,8	1446,0	1341,0	1313,7	1261,8
szolg.-ban - in services	1003,3	1747,5	2238,5	2540,1	2473,2	2423,6	2383,3	2386,0
<u>%-os megoszl.-ban - distribution in %</u>								
mezőgazd.-ban - in agriculture	53,8	23,2	19,3	17,5	10,0	9,0	8,6	8,2
iparban - in ind.	21,6	44,3	41,6	36,1	33,2	32,4	32,5	31,8
szolg.-ban - in services	24,6	32,5	39,1	46,4	56,8	58,6	58,9	60,0
<u>Férfiak - Males</u>								
Népesség - Population	4423,4	5003,7	5188,7	4984,9	4943,4	4923,0	4903,6	4883,9
Foglalk.** - Employed**	2892,1	3102,5	3026,7	2810,8	2193,5	2095,8	2080,8	2087,0
Reg.munkanélk.- Reg. unemp.	-	-	-	14,2	390,0	376,1	302,6	285,3
Munkanélk. ráta - Unemp. rate	-	-	-	0,5	15,1	15,2	12,7	12,0

<u>Foglalkoztatottak -</u> <u>Employed</u>								
mezőgazd.-ban - in agriculture	1545,9	750,1	650,6	560,1	283,6	245,1	239,8	218,6
iparban - in ind.	697,9	1462,4	1363,5	1172,9	874,5	804,5	788,7	789,3
szolg.-ban - in services	648,3	890,0	1012,6	1077,8	1035,4	991,0	1052,3	1079,1

ezer főben - thousand persons

	1949	1970	1980	1990	1993	1994*	1995	1996
<u>%-os megoszl.-ban -</u> <u>distribution in %</u>								
mezőgazd.-ban - in agriculture	53,4	24,2	21,5	19,9	12,9	12,0	11,5	10,5
iparban - in ind.	24,1	47,1	45,0	41,7	39,9	39,4	35,1	37,8
szolg.-ban - in services	22,5	28,7	33,5	38,4	47,2	48,6	53,4	51,7
<u>Nők - Females</u>								
Népesség - Population	4781,4	5318,4	5520,8	5389,9	5366,8	5354,0	5342,0	5328,4
Foglalk.** - Employed**	1192,8	2270,2	2706,9	2661,1	2158,5	2040,6	1964,4	1887,3
Reg.munkanélk.- Reg. unemp.	-	-	-	10,0	273,0	256,0	217,0	210,6
Munkanélk. ráta - Unemp. rate	-	-	-	0,4	11,2	10,9	9,9	10,0
<u>Foglalkoztatottak -</u> <u>Employed</u>								
mezőgazd.-ban - in agriculture	651,6	495,9	458,4	394,9	149,2	126,7	108,4	107,9
iparban - in ind.	186,2	916,8	1022,6	803,9	571,5	516,7	490,8	472,5
szolg.-ban - in services	355,0	857,5	1225,9	1462,3	1437,8	1397,2	1365,2	1306,9
<u>%-os megoszl.-ban -</u> <u>distribution in %</u>								
mezőgazd.-ban - in agriculture	54,6	21,8	16,9	14,8	6,9	6,2	5,5	5,7
iparban - in ind.	15,6	40,4	37,8	30,2	26,5	25,3	25,0	25,0
szolg.-ban - in services	29,8	37,8	45,3	55,0	66,6	68,5	69,5	69,3

* A KSH 1992. január 1-én új ágazati osztályozási rendszert léptetett életbe. 1993-tól az új ágazati osztályozás szerinti adatokat közöljük. - A new classification of economic activities was introduced in 1992, which is the same as NACE Rev 1 and ISIC Rev 3 at two digit level. Data from 1993 are published by the new classification.

** 1949, 1960. év aktív keresők (Gyermekgondozási segély még nem volt, a nyugdíjasok foglalkoztatása nem számottevő.) - In 1949, 1960 active earners are involved only, because child care allowance did not existed, and the number of employed pensioners was not significant.

*** A KSH munkaerőfelmérés éves adata alapján; a munkanélküliek száma a gazdaságilag aktívak számához viszonyítva. - The number of unemployed persons divided by the number of economically active population i.e. labour force, according to the yearly data from LFS conducted by the CSO.

Adatforrás: 1949. és 1960.: Népszámlálás, 1970-1996. munkaerőmérések.

Source of data: Population Census in 1949 and 1960; Labour Accounts from 1970 to 1996

3. A MUNKAERŐPIAC KÍNÁLATI TÉNYEZŐI - COMPONENTS OF LABOUR SUPPLY

3.1 A munkavállalási korú népesség alakulása: a demográfiai okból be- és kilépők - Changes in working age population inflows and outflows due to demographic reasons

3.1.1 A belépők: az ifjúsági munkaerőforrás - Entrants: youth as source of labour force

A munkavállalási korúak 2,5-3 %-a érkezik évről-évre a 15 éves kort elérő, munkavállalásra jogosulttá váló korosztály tagjaiból.

E korosztály 1989. és 1991. között évről-évre növekvő létszáma 1992-ben csökkenni kezdett; a csökkenés azóta is folytatódott.

3.1 táblázat - Table 3.1

A munkavállalási korba lépők száma 1949-1996-ban -
The number of persons entered the working age from 1949 to 1996

ezer főben - thousand persons

Év január 1. - 1 January	Férfi - Male	Nő - Female	Összesen - Total	A munkavállalási korúak %-ában - In percentage of working age population
1949	76,8	75,4	152,2	2,7
1960	81,8	79,8	161,6	2,8
1970	107,4	100,3	207,7	3,4
1980	66,4	62,0	128,4	2,1
1990	93,3	88,6	181,9	3,1
1991	97,5	92,5	190,0	3,2
1992	91,7	86,8	178,5	3,0
1993	87,6	83,6	171,2	2,8
1994	83,1	79,1	162,2	2,7
1995	79,0	75,7	154,7	2,5
1996	73,4	70,4	143,8	2,4

Adatforrás: KSH, 1980. évi népszámlálás 36. kötet 195-198. old. KSH Évkönyvek, „Népesség száma nemek és életkor szerint” táblázatok - **Source of data:** Publication of Population Census 1980., CSO, Volume 36, pp. 195-198; Yearbooks of CSO, Tables: Population by age and gender.

A demográfiai adatok előrejelzése szerint a következő években folyamatosan tovább csökken a potenciális ifjúsági munkaerőforrás. (Ennek ellenére a munkavállalási korúak létszáma - a szokásos demográfiai trendek érvényesülése esetén - nem csökken, hiszen az 1990-től belépett nagy létszámú korosztályok mintegy 45 évig munkavállalási korúak lesznek.)

3.1.2 A kilépők: nyugdíjkorhatárt elérők - People reaching retired age

1995-ben 47,5 ezer férfi és 65,8 ezer nő, együttesen 113,3 ezer fő érte el a nyugdíjkorhatárt, a munkavállalási korú népesség 1,9 %-a. Az arány megegyezik a hosszú távú trenddel. (A Parlament 1996-ban fogadta el a nyugdíjkorhatár növelésére vonatkozó törvényt. Ennek értelmében 2009-re mind a férfiak, mind a nők esetében 62 év lesz a munkavállalási kor. A női nyugdíjkorhatár 1997-ben

emelkedik 57 évre, a férfiaknál az emelkedés 1999-ben kezdődik. A törvény előírásai tehát 1995-ben és 1996-ban még nem éreztették hatásukat.)

3.2 táblázat - Table 3.2

A nyugdíjas kort elérők száma 1949-1996-ban -
People reached the retirement age from 1949 to 1996

ezer főben - thousand persons

Évek január 1-én 1 January	60 éves korba lépő férfi Males aged 60	55 éves korba lépő nő Females aged 55	Összesen - Total	Arányuk a munkavállalási korú népességhez Share of them within the working age population
1949	35,4	52,8	88,2	1,6
1960	49,9	61,7	111,6	1,9
1970	58,7	73,1	131,8	2,2
1980	51,4	69,1	120,5	2,0
1990	54,6	64,0	118,6	2,0
1991	55,8	63,3	119,1	2,0
1992	51,7	62,3	114,0	1,9
1993	51,3	62,2	113,5	1,9
1994	50,6	63,2	113,8	1,9
1995	49,0	62,3	111,3	1,8
1996	47,5	65,8	113,3	1,9

Adatforrás: KSH, 1980. évi népszámlálás 36. kötet 195-198. old. KSH Évkönyvek, - **Source of data:** Publication of Population Census 1980, CSO, Volume 36, pp. 195-198; Yearbooks of CSO

A munkavállalási koron túli népesség száma évek óta változik (1991: 2.293,7; 1996: 2.295,1 ezer fő). Lényegében nem változott a népességen belüli arányuk sem: 22,4 %. Azaz, a népességszám csökkenése ellenére a demográfiai folyamatok mind a népességhez, mind a munkavállalási korúakhoz viszonyítva a nyugdíjas korúak arányának stagnálását jelzik. Az inaktív népesség növekedése, és eltartásának növekvő társadalmi költsége tehát nem a demográfiai, hanem a munkaerőpiaci folyamatok következménye.

A nemzetközi előrejelzések szerint a fejlett országokban folyamatosan növekszik a 65 évesek és az annál idősebbek részaránya a népességben, alapvetően a várható átlagos élettartam növekedésének eredményeként.

Az Európai Unió országaiban 1960-ban a férfiak várható átlagos élettartama 65, a nőké 74 év volt; 1993-ban a férfiaké 72, a nőké csaknem 80 évre növekedett. A demográfusok számításai szerint harminc év múlva a jelenleginél két-háromszor többen lesznek a 80 és 90 év feletti korosztályaiban. (*The demographic situation in the European Union 1995, European Commission, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Commission, 1996.*)

Magyarországon ugyancsak javultak az élet-kilátások: 1995-ben a születéskor várható élettartam összességében megközelítette a 70 évet. A magyar demográfusok szerint az idősebb korosztályokban az átlagos élet-kilátások:

3.3 táblázat - Table 3.3

A várható átlagos további élettartam Magyarországon 1995-ben -

Életkor	férfiak	nők
60 évesen	14,8	19,5
65 évesen	12,1	15,8
70 évesen	9,7	12,3

Adatforrás: A KSH jelenti 1996/7. 46-47. old. - **Source of data:**

2. ábra - Chart 2

A 65 éves és idősebb népesség aránya néhány országban -
Ratio of persons 65 years old and over in selected countries

Adatforrás: Az Egyesült Nemzetek népességi előrejelzése 1990-ben; valamint a japán Egészségügyi és Népjóléti Minisztérium becslése, 1992. szept. - **Source:** Institute of Population Problems, Ministry of Health and Welfare, Estimates of Future Population, September 1992. Selected Demographic Indicators from the United Nations Population Projections as Assessed in 1990.

Magyarországon a népesség 14 %-a volt 65 éves és idősebb 1996. január 1-én; ez az arány azonos az egy évvel korábbival.

3.1.3 A munkavállalási korban elhalálozottak - Death at working age

A 15-60 év közöttiek évek óta magas halálozási aránya 1994-ben sem javult.

3.4 táblázat - Table 3.4

A munkavállalási korú lakosságból elhalálozottak nemenkénti létszáma
1985-1995 -

The number of persons died from the working age population by gender from
1985 to 1995

ezer főben - thousand persons

Év Year	15-59 éves férfi Males aged from 15 to 59	15-54 éves nő Females aged from 15 to 54	Összesen Total	Arányuk a munkavállalási korúakhoz viszonyítva - Their share within the working age population %
1985	22,0	6,5	28,5	0,47

1986	21,7	6,5	28,2	0,47
1987	21,0	6,3	27,3	0,46
1988	22,5	6,2	28,7	0,48
1989	22,2	6,6	28,8	0,48
1990	22,7	6,6	29,3	0,49
1991	22,8	6,6	29,4	0,49
1992	24,6	6,9	31,5	0,52
1993	25,0	7,2	32,2	0,53
1994	24,9	6,9	31,8	0,52
1995	24,1	6,6	30,7	0,50

Adatforrás: KSH évkönyvek és adatközlés - **Source of:** Yearbooks and publications of CSO

3.1.4 *A munkavállalási korúak - Working age population*

Mint erről már szó volt, hosszabb időszak demográfiai folyamatainak hatásaként 1990. óta - a tartós recesszió időszakában - növekedett a munkavállalási korúak száma és a népességben belüli aránya. 1995-ben a növekedés megállt. A népességszám csökkenése közepette azonban a korosztályok súlya nem változott: a lakosság csaknem 60 %-a munkavállalási korú.

3.5 táblázat - Table 3.5

**A munkavállalási korú népesség száma és aránya az ország lakosságából -
Number and share of working age population within population**

ezer főben - thousand persons

Év január 1.* Year 1 January*	A népesség száma Number of population	A munkavállalási korú népesség Working age population		Ebből nő of which: female	
		száma number	aránya %-ban percentage	fő persons	%
1949	9.204,8	5.608,2*	60,9	2.818,7	50,3
1960	9.961,0	5.754,4*	57,8	2.831,5	49,2
1970	10.322,1	6.029,4*	58,4	2.902,1	48,1
1980	10.709,5	6.175,0*	57,7	2.947,9	47,7
1990	10.374,8	5.956,8	57,4	2.849,6	47,8
1991	10.354,8	5.997,4	57,9	2.872,0	47,9
1992	10.337,2	6.031,4	58,3	2.889,7	47,9
1993	10.310,2	6.056,5	58,7	2.903,9	48,0
1994	10.277,0	6.071,6	59,1	2.912,3	48,0
1995	10.245,6	6.082,0	59,4	2.918,5	48,0
1996	10.212,3	6.080,7	59,5	2.916,1	48,0

* Az 1990. évi népszámlálás 3. kötetében a munkavállalási korúak 1949-1980. évre vonatkozó adatai az 1982. óta érvényes szabályoknak megfelelően szerepelnek. - Data of working age population referred to the period 1949-1980 are published in the Population Census 1990, Volume 3 according to the regulations came into force in 1982.

Adatforrás: 1990. évi népszámlálás 4. kötet 22 old. (1949-80-as évek) 1996. Munkaerőmérleg
- **Source of data:** Population Census 1990, Volume 4, p. 22 for data in 1949-1980; Labour Account, 1 January 1996

4. A TÉNYLEGES MUNKAERŐ-KÍNÁLAT - THE ACTUAL LABOUR SUPPLY

Minden országban az adott országra érvényes munkavállalási korúakat tekintik potenciális munkaerő-kínálatnak. Európában - kevés kivétellel - általában 15-64 év a munkavállalási kor. (A kivételek: 15-66 év Dániában és Svédországban; 15-59 év Olaszországban és Franciaországban; a nők esetében 15-59 év Ausztriában és az Egyesült Királyságban, 62 Portugáliában, ahol fokozatosan ugyancsak 64 évre növekszik. Belgiumban a 60 és 65, Finnországban a 63-65 év közöttiek választhatják a nyugdíjazást. *Employment Outlook, July, 1996*) A nemzetközi statisztikákban a 15-64 évest kort veszik alapul a munkaerő-kínálat számításához.

A ún. aktív korúakon kívül a pótlólagos munkaerő-kínálatot a nyugdíjas korosztályokhoz tartozók kínálata jelenti. (A 15 évesnél fiatalabbak Európában gyakorlatilag nem jelennek meg a munkaerőpiacon, elsősorban a legalább 8 osztályos alapfokú oktatásban való kötelező részvétel miatt.)

A nyugdíjas korúak kínálatát két módon jelzik a statisztikák. Egyfelől a ténylegesen foglalkoztatottak között (ez jelenik meg Magyarországon a *KSH éves munkaerő-mérlegében*). Másfelől az Európában általánossá vált munkaerő-felmérésben (*Labor Force Survey*) ahol - mint erről már szó volt - 74 éves korig tekintik potenciális munkavállalónak, munkavégzésre képesnek és alkalmasnak a munkavállalási koron túl dolgozni szándékozókát.

Magyarországon, annak ellenére, hogy a munkavállalási korúak száma 1989 és 1996 között több mint százezer fővel (112 ezer) nőtt, mind az aktív, mind a nyugdíjas korúak kínálata jelentősen visszaesett. A kínálat 1991. óta tartó csökkenésének fő oka a kereslet nagymértékű csökkenése.

Tekintsük át először a kínálatot növelő tényezőket.

4.1 A munkaerőpiac kínálatát növelő tényezők - Factors increasing labour supply

4.1.1 A munkavállalási koron túliak - Persons beyond the working age

Magyarországon - elsősorban az európai országokénál lényegesen alacsonyabb munkavállalási kor következtében - mintegy 2,3 millió a nyugdíjas korú. A népesség mintegy 23 %-át kitevő korosztályok létszáma évről-évre csak csekély mértékben változik. (1990: 2.287,5 ezer fő, majd rendre: 2.293,7; 2.296,0; 2.295,7; 2.294,6; 2.293,7 és 1996. január 1-én 2.295,1 ezer fő.)

Közülük 1996. január 1-én több mint 800 ezer (845,3 ezer) 55-60 év feletti tartozott az Európában munkavállalási korúnak számító (64 éves) korosztályokhoz, és további 938 ezren a 64 év feletti, de a 75 év alatti korosztályokhoz. A nyugdíjas korú, de 75 évesnél fiatalabb népesség együttesen 1.783,3 ezer fős potenciális munkaerőforrást jelentene; az aktív korúakkal együtt csaknem 7,9 millió főt.

Az aktív korúak csaknem harmadát kitevő sokaságot a gazdaság a nagyarányú fellendülési időszakában sem lenne képes foglalkoztatni - és a visszavonultak közül igen sokan már nem is kívánnak dolgozni. (Európában is

általános, hogy a 65 évet elérték közül már csak kevesen kívánnak dolgozni. 1995-ben az Európai Unió átlagban a férfiak 6, a nők csupán 2 % maradt aktív. Az arány csak Svédországban, Görögországban, Portugáliában és Írországban volt az átlagnál magasabb. *Employment in Europe, 1996.*) Sokan azonban még szívesen dolgoznának, azért is, hogy pótlólagos jövedelemhez jussanak.

A nyolcvanas években, az akkor több mint 1 millió 700 ezer munkavállalási koron túli, de 75 éven aluli népességből mintegy 500-550 ezer fő dolgozott. Létszámuk 1980-ban volt a legmagasabb (571,4 ezer fő), s minthogy a 80-as évek kezdetén az általános munkaerőhiány volt jellemző, a ténylegesen foglalkoztatottak létszámát nagyjából azonosnak tekinthetjük a tényleges kínálattal.

Ez az akkori nyugdíjas korú, 75 éven aluli népesség 33 %-át adta. Úgy tekinthetjük tehát, hogy - megfelelő kereslet esetén - e korosztályok mintegy harmada lenne potenciális munkavállaló.

4.1 táblázat - Table 4.1

A 75 év alatti nyugdíjas korú népesség száma - **Number of retired persons aged less than 75**

ezer főben - thousand persons

Év január 1. 1 January	Férfi Male	Nő Female	Együtt Total	A munkavállalási korúak %-ában In percentage of working age population	ebből foglalkoztatott (férfi-nő együtt) of which: employed (males and females)	
					fő - persons	%
1949	387,8	724,2	1.112,0	19,8		
1960	475,6	923,8	1.399,4	24,3		
1970	622,8	1.133,7	1.756,5	29,1		
1980	581,3	1.128,3	1.709,6	27,7	571,4	33,4
1990	587,6	1.123,4	1.711,0	28,7	488,4	28,5
1991	598,3	1.133,4	1.731,7	28,9	434,6	25,1
1992	608,7	1.150,1	1.758,8	29,2	334,2	19,0
1993	617,1	1.166,6	1.783,7	29,5	253,5	14,2
1994	624,2	1.182,9	1.807,1	29,8	200,1	11,1
1995	619,1	1.179,1	1.798,2	29,7	169,4	9,4
1996	610,5	1.172,8	1.783,3	29,6	134,1	7,5

Adatforrás: KSH Évkönyvek „A népesség száma nemek és életkor szerint” KSH Munkaerőmérlegek - **Source of data:** Yearbooks of CSO, Tables: Population by gender and age; Labour Accounts

E korosztályok tagjai azonban fokozatosan kiszorultak a munkaerőpiacról. 1989-ben még 28,5 %-uk, 1995-ben már csak 7,5 %-uk volt foglalkoztatott.

Rajtuk kívül ugyanezekből a korosztályokból - a KSH negyedévenként elvégzett munkaerő-felmérése szerint - 1995. IV. negyedévében 13,2 ezren kerestek aktívan munkát, mintegy ezerrel többen, mint az előző évben; 1995. IV. negyedévében már nem egészen 7 ezren, 1996. utolsó negyedévében pedig már csupán 4,7 ezren.

A munkaerőfelmérés szerint a munkaerőpiacra - munkalehetőség esetén - 1995 végén mintegy 9,2, 1996-ban pedig 7,3 ezer fő lépett volna be, bár maga

nem keresett munkát. (A KSH munkaerőfelmérése szerint ők a "passzív" munkanélküliek, akik dolgoznának, képesek is erre, de koruk, szakképzettségük - szakképzetlenségük - vagy a munkaerőpiac adott állapota miatt az álláskeresést eleve reménytelennek ítélték.) A dolgozni szándékozó idősebb korúak fokozatos visszavonulása (1992: 28,6; 1993: 13,5; 1994: 10,1 ezer fő) a növekvő reményvesztést, a munkaerőpiac kilátástalanságát jelzi.

A munkaerőmérés, valamint a KSH munkaerő-felvétele alapján úgy tekinthetjük, hogy a hazai kritériumok szerint munkavállalási korban túli, 75 év alatti mintegy 1 millió 800 ezer főből 1993-ban még mintegy 215 ezren, a számításba vett korosztályok csaknem 12 %-a, 1996 végén pedig már csak 7,5 %-a jelentett a munkaerőpiacon tényleges kínálatot.

4.1.2 A külföldi munkavállalók - Foreign labour supply

A munkaerőmérés csak a magyar állampolgárok munkaerőpiaci részvételéről ad számot, holott munkavállalási szándékkal jelentős számú nem-magyar állampolgár is jelen van a magyar munkaerőpiacon.

A külföldiek két - eltérő megítélésű - csoportba sorolódhatnak: a legálisan, illetve az illegálisan (engedély nélkül) munkát vállalók körébe. Az előbbieket hivatalosan regisztrálják; az adatokat a továbbiakban részletesen bemutatjuk. A statisztika rendszeresen közreadja az állományra (stock) és az évenkénti változásokra vonatkozó (flow) adatokat. Az engedély nélkül dolgozók számáról - érthetően - nincsenek mértékadó információk, legfeljebb óvatosabb-merészebb becslések. A Magyarországon letelepedett, itt élő külföldiek állományára vonatkozó adatok Juhász Judit (KSH) nemzetközi szervezetek számára írott áttekintéseiből származnak.²

A külföldiek regisztrált munkaerő-kínálata - Registered foreign labour-supply

A KSH adatai szerint 1994-ben mintegy 140 ezer külföldi élt Magyarországon legalább egy évnél régebben. Közülük mintegy 120 ezer volt 15-74 éves, azaz az ILO meghatározása szerint aktív korú. További több mint 40 ezren az utóbbi tíz évben érkeztek az országba, s kaptak azóta magyar állampolgárságot. Együttesen tehát mintegy 140-150 ezren jelentettek potenciális többlet-kínálatot a magyar munkaerőpiacon.

A 120 ezer aktív korú közül mintegy 60 ezren tartósan itt élnek, letelepedési, (vissza) honosítási engedély birtokában. Ha dolgozni kívánnak, külön engedély nélkül vállalhatnak munkát; ugyanúgy, mint minden magyar állampolgár. Ez a jog illeti meg a genfi konvenció alapján menekült-státusszal rendelkezőket is.

Ugyancsak mintegy 60 ezer aktív korú külföldi élt időlegesen (de egy évnél régebben) Magyarországon 1994-ben. Ők legálisan csak munkavállalási engedély birtokában vállalhatnak munkát. E körhöz tartoznak az OMK által nyilvántartott, munkavállalási engedéllyel rendelkezők, évente mintegy 20 ezer

² Juhász Judit (KSH): Hungary In: International Migration in Central - and Eastern Europe and the commonwealth of Independent States, United Nations Economic Commission for Europe, United Nations Population Fund, UN, New-York-Geneva, 1996, pp. 69-79; és SOPEMI Report for Hungary, 1996 Manuscript.

fő. Engedély nélkül dolgozhatnak az itt-tartózkodók közül a külföldi tulajdonú cégek vezető munkatársai, a meghívott oktatók, kutatók, művészek. (Az itt élő külföldiek növekvő hányada tanuló. 1990-ben az újonnan érkezett, engedéllyel letelepülők nem egészen 3 %-a jött egyetemi, főiskolai hallgatóként, 1994-ben és 1995-ben pedig csaknem egy tizedük.)

A migrációt mérő statisztikákból az nem állapítható meg, hogy ténylegesen mennyien dolgoznak a tartósan vagy időlegesen itt élők közül (illetve csak a munkavállalási engedéllyel rendelkezők száma ismert). Annyi azonban kétségtelen, hogy jelenlétük növeli a potenciális kínálatot.

A legális migráció fő formái

A Magyarországon munkavállalásra jogosult külföldiek többféle engedéllyel érkezhettek az országba.

- a.) az állampolgárság elnyerése;
- b.) letelepedési engedély;
- c.) menedék-kérés, menekült-státusz;
- d.) munkavállalási engedély.

a.) Az állampolgárság elnyerése

A legális hazatelepülés, bevándorlás feltétele a magyar állampolgárság megszerzése. 1989 előtt rendkívül ritka volt, hogy más ország polgára magyar állampolgárságért folyamodjon. A többség, aki elhagyta az országot is vissza akart térni, leginkább nyugdíjas éveit szándékozott itt leélni. A korábbi, évenként legfeljebb ezer (vissza) honosítási kérelem 1990-ben tízezerre, s a következő három évben évente 13 ezer fölé nőtt. 1994 után, amikor az állampolgárságról szóló törvény életbelépett, s az állampolgárság megadásának feltételéül 8 évi Magyarországon élést írt elő, a kérelmek száma hirtelen visszaesett.

4.2 táblázat - Table 4.2

Az állampolgárságért folyamodók és elnyerők száma 1988-1996-ban -
Number of applications for citizen ship 1988-1996

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Benyújtott kérelem - Applications ^{x/}	2.300	2.800	9.500	13.400	13.300	13.281	3.775	3.430	1.247
Elfogadott kérelem - Applications granted	-	927	1.981	3.409	11.288	6.497	5.444	5.948	-
Statements	-	-	-	-	-	284	667	406	149
Resign applications	-	1.300	1.000	400	1.500	1.200	-	-	-
Resign applications granted	-	855	746	295	878	1.689	1.200	1.413	-

^{x/} Egy kérelem rendszerint több személyre (egész családra) vonatkozik. -

Adatforrás: Juhász, SOPEMI Report, 10. old.

A magyar állampolgárságért folyamodók 85-90 %-a magyar nemzetiségű; meghatározó többsége évek óta Romániából kívánt áttelepülni.

Az állampolgárság megszerzése azonban lassú folyamat; a kérelmezőnek általában 3 évet kell várnia. (A Belügyminisztérium közlése szerint 11 ezer kérelem vár elbírálásra, s nő az elutasítások száma is: 1994-ben 787, 1995-ben 1.120, 1996-ban 2.046 személy honosítási, illetve visszahonosítási kérelmét utasították el. (*Népszabadság*, 1997. jan. 29.)

b.) Letelepedési engedély

Aki egy évnél hosszabban Magyarországon kíván élni, annak tartós vagy állandó letelepedési engedélyt kell kérnie. Ilyen engedélyt évente mintegy 30 ezren kérnek, de ténylegesen jóval kevesebben kapják meg.³

4.3 táblázat - Table 4.3

Tartós és állandó letelepedési engedélyek, 1992-1996 -
Long term and permanent residence permits, 1992-1996

	1992	1993	1994	1995	1996
<u>Állandó</u> (letelepedés) - Permanent residence permits					
Kérelmek száma - Number of applications	14.000	14.800	10.600	5.600	
Engedélyek száma ^{x/} - Number of approvals	8.700	7.700	3.400	118	300
<u>Tartós</u> (1 évnél hosszabb) - Long term residence permits					
Kérelmek száma - Number of applications	16.600	11.500	17.800	23.500	
Engedélyek száma ^{x/} - Number of approvals	16.500	11.500	17.700	23.300	

^{x/} A kormány évről-évre meghatározza a kiadható engedélyek számát; a ténylegesen kiadott engedély azonban 1995-ben 118, 1996-ban 300 darab volt. -

Adatforrás: Juhász, SOPEMI Report, 12. old. - **Source:**

A letelepedési kérelmek száma jelentősen csökkent, feltehetően azért is, mert bár a kormány már 1996-ban is kétezerben maximálta a kiadható engedélyek számát, elutasítások sokasága elriasztotta a kérelmezőket. (Ez a keretszám nem tartalmazza a magyar nemzetiségű polgárookra vonatkozó és a családegyesítés címén kiadott engedélyeket.) A kormány 1997-re is 2.000 fős bevándorlást engedélyezett. (*Népszabadság, 1997. jan. 13.*)

A tartós engedélyek száma lényegében azonos az év során újonnan kiadott munkavállalási engedélyekével.

c.) Menedékesek, menekültek

A Romániából 1988-1992-ben, majd Jugoszláviából 1991-1995-ben érkező menekült-hullámok elcsitultak. 1991-ben még több mint 53 ezer, 1995-ben már nem egészen 6 ezer menekült érkezett Magyarországra; 1996-ban pedig az újonnan érkezett létszáma alig haladta meg az ezret. A menedékesek nagy része időközben elhagyta az országot, 1996-ban csupán 7-8 ezer fő tartózkodott itt közülük; 2.600-an az ún. befogadó állomásokon, Békéscsabán, Nagyatádon, Bicskén.

(A menedékesként védelemben részesültek száma 1995-ben még 73.888 fő volt.) A menedékesek közül - akik dolgozni akarnak - munkavállalási engedéllyel vállalhatnak legális kereső foglalkozást, illetve a nemzetközi szervezetek segítségével önálló egzisztenciát alapítottak.

A hazánkban menedéket kérők közül azok kaphatnak menekült-státuszt, akik megfelelnek a genfi konvenció kritériumainak (például a saját országokban politikai nézeteik miatt üldözöttek). 1993-ban Magyarországon 3.863 fő rendelkezett menekült-státusszal, 1994-ben 4.102

³ A magyar jog 1989 előtt letelepedett külföldiekről beszélt azok esetében, akik azzal a szándékkal érkeztek, hogy egy évnél hosszabb ideig vagy tartósan Magyarországon éljenek. A ki- és bevándorlásról szóló 1989. évi törvény szerint őket bevándorlóknak tekintik.

fő, 1995-ben 4.218 fő, 1996-ban pedig 4.270 fő; közülük 2.700 maradt az országban.

A menekült-státusszal rendelkezők, ha dolgozni akarnak, azt a magyar állampolgárokkal egyező feltételekkel tehetik, azaz nem kell munkavállalási engedélyt kérniük. A becslések szerint többségük munkavállaló.

d.) **Munkavállalási engedély**

A munkavállalási engedéllyel rendelkezők. A munkanélküliség növekedésével párhuzamosan szigorodtak a külföldiek magyarországi munkavállalásának feltételei. Míg 1991-ben még 33.352 fő rendelkezett érvényes munkavállalási engedéllyel, 1994-ben 20 ezer, 1995-ben 21 ezer, 1996. decemberében 18,7 ezer fő.

4.4 táblázat - Table 4.4

Az 1996. december 31-én érvényes munkavállalási engedélyek száma*

Number of valid labour permits on the 31st December 1996*

A munkavállalók állam- polgársága Nationality of the employees	Érvényes enge- déllyel rendel- kezők száma Number of persons owning valid permit	Ezen belül - of which:			
		fizikai foglalkozású		szellemi foglalkozású	
		Összesen Total	ebből: szakmun- kás - of which: skilled ones	Összesen Total	ebből: felsőfokú of which: highly educated
Román - Romanian	8.526	7.419	2.594	1.107	427
Lengyel - Polish	956	879	591	77	43
Kínai - Chinese	535	379	85	156	87
volt jugoszláv - former Yugoslavian	1.007	596	390	411	254
volt szovjet - former Soviet	2.200	1.729	1.063	471	352
Cseh -Czech	8	3	3	5	4
Szlovák - Slovakian	428	340	200	88	65
Vietnami	132	55	5	77	47
egyéb - others	4.971	1.550	432	3.421	2.808
Együtt - Together	18.763	12.950	5.363	5.813	4.087
%	100,0	69,0	41,1	31,0	70,3

* beleértve a meghosszabbításokat is. - including the ones with extended validity

Adatforrás: OMK adatközlés - **Source of data:** released by NLC (National Labour Center)

A munkavállalási engedélyt jellegzetesen azok kapják meg, akik - a munkanélküliség dacára létező - néhány hiányszakmában vállalnak munkát, vagypedig speciális szaktudást hoznak.

A szaktudás fontossága 1996-ban csökkent. Míg az elmúlt években a szakmunkások aránya 80 % körüli volt a fizikai foglalkozásúak között; ezúttal nem ez volt a elsődleges igény. A nem fizikaiak között azonban 60 %-ról 70 %-ra nőtt a felsőfokú végzettségűek⁴ aránya.

⁴ Rimányi Szilvia

Érdemes megjegyezni, hogy a különböző jogcímen Magyarországon tartózkodók meghatározó hányada a határainkon túl, elsősorban Romániában élő magyar.

Összegezve: valószínűleg nem becsüljük túl, ha - mint tavaly is - mintegy 100 ezer főre tesszük a regisztrált (legális) külföldi munkaerő-kínálatot, amiből az országban élő bevándorló, hazatelepülő kb. 75 ezer fő, menekült státusszal rendelkező 4-5 ezer fő, munkavállalási engedéllyel rendelkező 18,7 ezer fő.

A nem-legális migráció terjedelme feltehetően jelentős (a nem-hivatalos becslések szerint 70-100 ezer fő lehet). Jellemző módja az úgynevezett ingázó migráció; a munkavállalási céllal Magyarországra néhány napra, hétre beutazás, majd a saját országba visszatérés. Az ingázó migráció zöme ugyancsak Romániából, valamint Ukrajnából történik. Az engedély nélküli (fekete) munkavállalók az ellenőrzések tapasztalatai szerint jellemzően a mezőgazdaságban az építőiparban, a vendéglátásban, és a kereskedelemben találnak munkát, főleg munkacsúcsok idején.⁵ Bár munkaalkalom reményében szakképzett emberek is érkeznek, az engedély nélkül munkát vállalók többsége a szakképzettséget nem igénylő, a helyi munkaerőpiacon leértékelődött, rosszul fizetett alkalmi munkákat talál.

4.2 A munkaerőpiac kínálatát csökkentő tényezők - Factors decreasing labour supply

A kilencvenes évek elejétől folyamatosan csökken a szervezett munkaerőpiacon munkavállalási szándékkal megjelenők száma és aránya: 1995-ben a munkavállalási korúak már egyharmada, csaknem 2 millió fő kényszerűen vagy szándékoltan távol maradt a munkaerőpiactól. (Az arány 1990-ben 20 %-ot tett ki.)

⁵ A Duna Plaza építkezésen tartott munkaügyi ellenőrzésen 1.050 munkás papírjait vizsgálták át, közöttük 57 volt engedély nélkül dolgozó külföldi. (*Népszabadság, 1996. szept. 13.*)

Szükséges azonban hangsúlyozni: itt csak a szervezett formában működő, statisztikai adatokat szolgáltató gazdasági egységekben foglalkoztatottak - pontosabban ott nem foglalkoztatottak - számát lehet mérni.

A szervezett munkaerőpiactól távol maradók egy része ténylegesen munkát végezhet a nem-szervezett gazdaságban (más háztartások részére, alkalmilag, bedolgozóként a családi vállalkozásokban stb.). Erre a kérdésre a foglalkoztatás elemzésénél térünk vissza.

Itt csupán - a munkaerőmérleg számításaiból kiindulva - azokat a tényezőket vehetjük számításba, amelyek következtében a munkavállalási korúak kényszerűen vagy önként távolmaradnak a szervezett és statisztikailag megfigyelt munkaerőpiactól.

A munkavállalási korúak kínálata számos ok, de főként a foglalkozási lehetőségek folyamatos romlása, a kereslet hiánya miatt csökkent. A kínálat tudatos szűkítése számos ország foglalkoztatás-politikájának egyik eleme (például a fiatalok képzési idejének meghosszabbításával késleltetik az újabb korosztályok munkaerőpiacra lépését stb.) Hazánkban a nyílt munkanélküliség megjelenése óta két kormányzati intézkedés szolgálta a kínálat csökkentését: a korhatárnál korábbi nyugdíjazás lehetősége foglalkoztatáspolitikai okból (ez évente több mint 40 ezer fővel csökkentette a kínálatot); és az úgynevezett főhivatású anyaság támogatása, azaz legalább 3 gyereket nevelő anyák anyagi támogatása és - társadalombiztosítási szempontból - otthonmaradásuk munkaviszonyként elismerése. (1993-ban a Gyet igénybevételével 24,1 ezer nő maradt a háztartásban, 1994-ben 33 ezren, 1995-ben pedig 44,6 ezren.)

A kínálatot csökkenti a továbbtanulás, a tanuló évek meghosszabbítása, csakúgy, mint az időleges távolmaradásra módot adó GYES, GYED igénybevétele. Ténylegesen csökkenti a kínálatot a sorkatonai kötelezettség teljesítése is.

Az intézményesített formák közötti távolléten túl a munkaerőpiac csökkenő kínálatában egyre nagyobb hányadot képviselnek a háztartásból kilépni nem tudók vagy nem szándékozók.

A kínálat szerkezetében bekövetkezett változásokat a következőkben részletesen ismertetjük.

4.2.1 A tanulók - Students over 15

Az iskolarendszer évtizedek óta egyre több fiatalot tart vissza a munkaerőpiacra lépéstől. A továbbtanulók aránya 1988/89 óta, a nagylétszámú korosztályok megjelenése ellenére is töretlenül növekszik, s 1995/96-ban már több mint 600 ezer fiatal, a munkavállalási korúak 10 %-a vett részt nappali oktatásban.

A nagylétszámú korosztályok helyébe már a jelentősen kisebb létszámúak léptek (1995. január 1-én 154,6 ezer volt a 15 évesek létszáma, egy évvel később már 143,7, és 1997. január 1-én mintegy 138 ezer volt).

4.5 táblázat - Table 4.5

A nappali oktatásban részvevő munkavállalási korú fiatalok -
Working age youth taking part in regular education

ezer főben - thousand persons

Tanévek I.1-i állapot School year 1 January	Nappali oktatásban részvevők száma Persons taking part in regular education		A munkavállalási korúak %-ában - In percentage of working age population	
	összesen - total	ebből nő - of which: female	összesen - total	a nők %-ában - % of females
1956/60	269,1	101,9	4,7	3,6
1969/70	469,0	200,2	7,8	6,9
1979/80	367,2	172,9	5,9	5,9
1980/81	374,2	174,6	6,1	6,0
1990/91	519,5	249,6	8,7	8,7
1991/92	547,6	267,3	9,1	9,3
1992/93	565,4	278,9	9,3	9,6
1993/94	577,7	287,8	9,5	9,9
1994/95	589,6	292,2	9,7	10,0
1995/96	605,3	301,1	10,0	10,3

Adatforrás: KSH, 1980. évi népszámlálás 36. kötet 195-198. old. KSH, Évkönyvek, „Népesség száma nemek és életkor szerint” táblázatok; KSH munkaerőmérlegek. -
Source of data: Population Census, 1980, CSO Volume 36, pp. 195-198;
 Yearbooks of CSO, Tables: Population by gender and age; Labour Accounts, CSO

A tanulás növekvő társadalmi igénye és lehetősége mellett is tovább él azonban az tendencia, hogy évente kb. 40 ezren maradnak ki a különböző iskola-típusokból, akik mind a maguk, mind a gazdaság számára rossz eséllyel jelennek meg a munkaerőpiacon. Figyelemreméltó, hogy az adott korosztályokhoz tartozó tovább-tanulók aránya bár szerény mértékben, de folyamatosan növekszik.

Az igények különösen az egyetemeken és a főiskolák iránt nőttek gyorsan. Az egyetemeken és főiskolákon a 18-22 évesek közül 1970-ben 6,3, 1980-ban 9,2 és 1994-ben 13,9 tanult. Bár a felvehetők száma évről-évre nőtt, a kilencvenes évek közepén egy-egy korosztály 19-20 %-a kerülhetett be felsőoktatási intézménybe, ami azonban a nemzetközi összehasonlításban még mindig meglehetősen alacsony arány. (*A KSH jelenti, 1996/7. 45. old.*)

Más számítások szerint az arány nemzetközi összehasonlításban sem rossz. 1995-ben az érettségizettek száma (84 ezer fő) a 18 évesek csaknem 47 %-át tette ki. (Az OECD a 18 éveseket tekinti viszonyítási alapnak.) 1995-ben a felsőoktatás első évfolyamaira felvettek száma (61 ezer fő) az adott évben érettségizettek csaknem 73 %-át jelentette, a 18 évesekhez viszonyított arányuk 34 %-ot ért el. Azonos felvételi létszámok esetén - demográfiai okból, a soron következő fiatal korosztályok jóval kisebb létszáma miatt - a 18 évesek közül a felsőoktatásba kerülők aránya még az ezredforduló előtt meghaladná a 40 %-ot, 2003-tól pedig az 50 %-ot, ami jóval magasabb, mint a Magyarországnál kétháromszor fejlettebb európai OECD országok felsőoktatásának jelenlegi és várható mennyiségi szintje. (*Tímár János: A munkaerőpiac egyensúlyi problémái 2010-ben, Közgazdasági Szemle, 1997. jan. 43. old.*)

4.6 táblázat - Table 4.6

A 15-25 évesek közül a nappali tagozaton tanulók száma és aránya az 1959/60-as - 1995/96-os tanévekben -

Regular students from persons aged 15-25 by school years

ezer főben - thousand persons

Tanévek School year	Az év január 1-én a 15-25 évesek száma Number of persons aged 15-25 on the 1 January	ebből tanuló of which: students'	
		száma number	aránya percentage
1959/60	1.432,5*	267,1*	18,6
1969/70	1.696,4*	465,6*	27,4
1979/80	1.464,4*	371,8*	25,4
1980/81	1.400,3	374,2	26,7
1989/90	1.445,5	483,0	33,4
1990/91	1.511,4	519,5	34,4
1991/92	1.561,0	547,6	35,1
1992/93	1.592,6	565,4	35,5
1993/94	1.609,4	577,7	35,9
1994/95	1.619,2	589,6	36,4
1995/96	1.618,9	605,3	37,4

* Népszámlálási adat - Data from Population Census

Adatforrás: KSH Évkönyv; A nemzetgazdaság munkaerőhelyzete a 80-as években; Munkaerőmérlegek. - **Source of data:** Yearbook, CSO; Labour force situation of the Economy in the eighties; Labour Accounts

Az életkor növekedésével csökken a nappali oktatásban résztvevők aránya. A 15 éveseknek még több mint 96 %-a tanul, a 25 éveseknek azonban már csak 2,5 %-a.

4.7 táblázat - Table 4.7

Nappali tagozaton tanuló munkavállalási korúak életkor szerinti megoszlása iskolatípusok szerint az 1995/96-os tanévben - Regular students from working age population by age and by type of school in the school year 1995/96

Életkor Age	1996. I.1-én a népesség száma Number of population on the 1 Jan 1996	Tanulók* Students*		Ebből: %-ban of which: in percent					
		fő persons	%	általá- nos iskolap rimary school	gyógype- dagógiai intézmény	középfokú szakiskola vocational secondary school	szakmun- káképző iskola apprentice school	közép- iskola second- ary school	egyetem főiskola college univer- sity
15	143.772	118.991	82,8	13,8	2,3	1,9	18,5	46,3	
16	154.600	138.193	89,4	5,7	2,4	3,3	27,1	50,9	
17	162.014	133.979	82,7	1,1	1,4	2,7	29,6	47,9	
18	170.911	104.319	61,0		0,8	1,6	12,1	46,6	
19	178.086	57.228	32,1		0,3	1,0	5,0	18,8	7,0
20	189.428	42.931	22,7		0,1	0,6	2,5	7,0	12,5
21	181.182	30.646	16,9			0,2	1,8		14,9
22	150.773	23.817	15,8			0,2			15,6
23	146.416	16.165	11,0						11,0
24	141.744	10.548	7,4						7,4
25	143.031	6.160	4,3						4,3
26 és több or elder	-	9.967							

Total	-	692.944							
-------	---	---------	--	--	--	--	--	--	--

* Tanévnyitó (IX. 15.-i) adat, eltér a mérlegben szereplő adatoktól. - Data dated from the beginning of the school year (15 September) differ from data in Labour Account, reference date of which is the 1 January.

Adatforrás: KSH, 1995. évi Évkönyv - **Source of data:** Yearbook 1995, CSO

Az oktatás időtartamának növekedése nem csak és elsősorban nem azért fontos, mert késlelteti a munkaerőpiacra lépést, hanem, mert a tanultabb emberek képesek alkalmazkodni a gazdaságok szüntelen változásaihoz, s alakítani is azokat. Nem véletlen, hogy számos ország nagy erőfeszítéseket tesz a kötelező oktatás időtartamának növelésére, (10-12 osztályos általános oktatás, kötelező középiskola) s igyekszik megteremteni az egész életen át tartó tanulás, a többszöri szakmaváltás feltételeit.

4.2.2 A munkavállalási korú nyugdíjazottak - Retired at working age

1995-ben folytatódott a korhatár alatt nyugdíjazottak számának növekedése és 1996. január 1-én a munkavállalási korúak 6,7 %-át tette ki.

Az 1989-ig mintegy 240 ezres létszám a gazdaság összeomlása, a munkahelyek tömeges megszűnése éveiben, 1991-1993-ban több mint százezer fővel megnövekedett. Azóta a növekedés visszaállt a természetesnek tekinthető trendbe: 1994-ben 14,5, 1995-ben 19,4 ezer fő ment munkavállalási korban nyugdíjba. A korhatár előtti nyugdíjazás mértékének csökkenésében szerepet játszhatott az a körülmény is, hogy 1995. július 1-vel változtak a korengedményes nyugdíjazás feltételei, egyebek között oly módon, hogy a munkáltatónak a korengedményes nyugdíj összegét az öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséig egy összegben, előre be kell fizetnie a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság számlájára. A változások hatása azonban még nem mutatható ki az 1995. évi nagyságrendből. (Az ugyancsak megváltozott feltételű előnyugdíjazás új szabályai csak 1996. január 1-től léptek életbe.) A nyugdíjkorhatár változása magával vonta az előnyugdíjazás szabályainak változását is. Eszerint jogosultságot szerezhetnek a hároméves előnyugdíjra azok, akik az előírt feltételeknek megfelelnek és kérelmüket 1997. december 31-ig beadják. A feltételek közé tartozik, hogy legfeljebb 3 év hiányozhat a nyugdíjkorhatár betöltéséhez, s a kérelmező legalább hat hónapig munkanélküli járadékban részesült, és rendelkezik az öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati idővel.

A munkavállalási korban nyugdíjazottak állománya azonban jelentős, a nyugdíjban részesülők 1996 elején mintegy 2 milliós létszámának 20 %-át adja.

4.8 táblázat - Table 4.8

A munkavállalási korú nyugdíjazottak állománya* - Retired persons among working age population

Évek január 1-én 1 January	ezer főben thousand persons			A munkavállalási korúak %-ában In percent of working age population		
	férfi - male	nő - female	összesen - total	férfi - male	nő - female	összesen - total
1989.	161,4	81,3	242,7	5,2	2,9	4,1
1990.	157,1	93,9	251,0	5,1	3,3	4,2
1991.	175,8	106,3	282,1	5,6	3,7	4,7
1992.	202,2	144,1	346,3	6,4	5,0	5,7
1993.	215,9	149,0	364,9	6,8	5,1	6,0

1994.**	219,3	151,2	370,5	6,9	5,4	6,1
1995.	231,0	154,0	385,0	7,3	5,3	6,3
1996.	243,7	160,7	404,1	7,7	5,5	6,7

* A foglalkoztatott munkavállalási korú nyugdíjasok nélkül. - Excluding working age pensioners who are employed.

** A KSH módosította az 1994. január 1-i munkaerőmérleg vonatkozó adatait. Itt az 1996. január 1-i munkaerőmérlegben közölt, módosított adatokat ismertetjük. - By the corrected data of CSO

Adatforrás: KSH, 1996. január 1-i munkaerőmérleg - **Source of data:** Labour Account, 1 January 1996, CSO

A munkavállalási korúak nyugdíjazása három fő okból történhet:

- a.) a jogszabályok meghatározott foglalkozásokban az általánosnál alacsonyabban állapítják meg a nyugdíjbavonulás korhatárát (pl. a bányászat, a MÁV, a fegyveres testületek bizonyos munkaköreiben). A karkedvezményt élvezők tették ki évről-évre a munkavállalási korban nyugdíjba vonulók mintegy 80 %-át. Feltehetően a nyugdíjkorhatár növelésével a karkedvezmények mértéke is módosul.
- b.) az egészségi okból nyugdíjazottak. Számuk évről-évre 60-65 ezer körüli; 1991-ig ők tették ki a munkavállalási korban nyugdíjazottak mintegy 20 %-át.
- c.) 1990-től vált lehetővé - foglalkoztatáspolitikai okból - a korengedményes és az előnyugdíjazás. Elbocsátás helyett korengedményes nyugdíjba mehettek azok, akiknek legfeljebb 5 év hiányzott a nyugdíj-jogosultság eléréséhez. Ennek költségeit részben vagy egészben a Foglalkoztatási Alap fedezte. Az előnyugdíjat a munkanélkülivé vált és legalább 6 hónapig munkanélküli járadékban részesültek vehettek igénybe, ha megfeleltek a Foglalkoztatási Törvényben meghatározott feltételeknek. (Ennek költségeit a Szolidaritási Alap fedezte.) Foglalkoztatáspolitikai okból 1990-1996-ban összesen több mint 274,4 ezer fő került nyugdíjba. Minthogy az érintettek egy része évről-évre átkerül a rendes nyugdíjasok közé, 1996. végén 100,4 ezer főt tett ki a foglalkoztatáspolitikai okból nyugdíjazottak állománya.

4.9 táblázat - Table 4.9

A korengedményes és előnyugdíjazottak évenkénti száma és aránya -
Number of early retired persons by year

főben - persons

Év Year	Korengedményes Pensioners exempted by age	Előnyugdíjazott Prepensioners	Együtt Total	Arányuk a munkavállalási korú népességben - Their share within the working age population
1990	28.632		28.632	0,5
1991	37.518		37.518	0,6
1992	28.219	17.846	46.065	0,8
1993	17.127	25.877	43.004	0,7
1994	11.648	29.430	41.078	0,7
1995	11.151	22.914	34.065	0,6
1996	15.024	28.968	43.992	0,7

Adatforrás: KSH Havi Statisztika, ONYF adatközlés - **Source of data:** Monthly Bulletin of Statistics, CSO; Non-published date of National Pension Office

4.2.3 A sorkatonai szolgálatban lévők - Military service

A munkaerőmérleg a sorkatonai szolgálatban lévőket a keresők között tartja számon, mert - elvileg - csak átmenetileg vannak távol munkahelyüktől. A nemzetközi statisztikai gyakorlat a honvédelmet gazdasági aktivitásnak tekinti. Az elmúlt években azonban a sorkatonai szolgálatra bevonulók között egyre több volt a munkanélküli, akinek vagy még nem is volt munkahelye, vagy ha volt, elbocsátották. (A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Szociológiai Tanszékén végzett adatgyűjtés szerint 1993-ban a bevonulók 42,9, a leszerelők 43,9 %-a, 1994-ben a bevonulók 43,2, a leszerelők 48,4 %-a, 1995-ben a bevonulók 46, 1996-ban ... %-a volt munkanélküli.⁶

Nézőpontunkból a sorkatonák - átmenetileg - nem jelentenek kínálatot a munkaerőpiacon. 1989 óta - amikor (a mintegy 10 ezer fős határőrséget nem számolva) 91,1 ezer fiatal töltötte sorkatonai szolgálati idejét - 1995-re a növekvő, a fiatalokat különösen sújtó munkanélküliség éveiben csaknem a felére, 46,3 ezer főre csökkent a sorkatonák létszáma. A behívások tehát egyre kevésbé mérsékeltek a munkaerőpiac feszültségeit.

A sorkatonai szolgálatukat töltők létszáma, (s a tervek szerint kiképzési ideje is) tovább csökken.

4.2.4 A gyermekgondozáson lévők - Persons being on child care leave

Magyarországon 1967-ben vezették be a gyermekgondozás támogatási rendszerét. Ennek keretében az egyik szülő a gyermekgondozás jogszabályban meghatározott (általában 2-3 éves) időtartamára munkahelyéről fizetés nélküli szabadságra mehetett, távolléte azonban a munkaviszony szempontjából szolgálati időnek minősült. Ez garanciaként szerepelt arra is, hogy visszatérésekor a korábbi vagy azzal egyenértékű állásba kerüljön. A gyermekgondozás miatt távollévő szülő rendszeres pénzbeli támogatást kapott. A gyerekek otthoni nevelését segítő támogatási rendszer 1996. április 15-ig működött.

A támogatás addigi formái:

- a gyermek 2 éves koráig igénybevehető, keresetarányosan megállapított gyermekgondozási díj, (1996. április 15-vel megszűnt, az addig született gyerekek szüleit azonban megilleti);
- a gyermek 3 éves koráig igénybevehető, fix összegű gyermekgondozási segély, (1996. április 15-től meghatározott jövedelemhatárhoz kötött, összege azonos az öregségi nyugdíj-minimummal);
- 1993-ban vezették be a gyermeknevelési támogatást, amelyre a 3 és több kiskorú gyereket nevelő családok jogosultak. Az öregségi nyugdíjminimummal megegyező fix összegű ellátás. Igénybevétele jövedelmi helyzethez kötött.

A háromféle támogatás évente 250-280 ezer személyt (főként anyát) vont ki a munkaerőpiacról. 1989-ig az érintettek zöme munkaviszonyban állt, ezért mint aktív keresők szerepeltek a nyilvántartásokban. A munkahelyek tömeges

⁶ Az adatot dr. Szabó János rektorhelyettes bocsátotta rendelkezésünkre.

megszűnése során sokuk ténylegesen munkanélkülivé vált, hiszen nem volt állása, ahova a gondozási idő lejártá után visszamehetett volt. {A KSH egy 1993. évi vizsgálata szerint a gyermekgondozáson lévő nők 43 %-ának nem volt munkahelye. (Lakatos Judit: *Visszatérés a munkaerőpiacra a gyermekgondozási ellátás igénybevétele után, Munkaügyi Szemle, 1993. december*)}

Az OMK 1995 óta mutatja csak ki a gyermekgondozáson lévő, de időközben munkanélkülivé vált és magukat regisztráltak számát, mint inaktív keresőket. 1995. decemberben, mintegy 18 ezer fő munkanélküli ellátását szüneteltették azért, mert gyermekgondozási ellátásában részesültek.}

A Gyet-et igénybevevőket a munkaerőmérleg kezdettől a gazdaságilag inaktívak körében vette számításba.

A gyerekgondozási segély létrejöttében annakidején nem a munkanélküliségtől való félelem játszott szerepet, de jelentős segítséget adott a munkaerőpiaci feszültségek elkerülésében. Akkor ugyanis, amikor az 1952-54-ben született nagylétszámú korosztályok munkavállalási korba léptek, a kisgyerekes anyák tömegei léptek ki - átmenetileg - a munkaerőpiacról. (Tímár János: „*Speciális pótlék a dolgozó anyáknak*” - Így kezdődött a Gyes története, *Népszabadság, 1996. április 18.*)

A növekvő munkanélküliség súlyos éveiben azonban kétség kívül a nagy feszültségek mérséklését segítette. A már korábban is közölt számításaink szerint a csökkenő gyerekszám ellenére a szülők egyre nagyobb hányada vette igénybe a szerény, de havonta biztos jövedelmet jelentő lehetőséget - gyakran a munkaerőpiacról menekülés útjaként. (Közelítő becslésünk szerint 1989-ben a szülők 65,4, 1994-ben már 71 %-uk. 1995-ben

A munkaerőmérleg 1996. január 1-i adatai még nem tükrözik a gyermekgondozási rendszer megváltozásának hatását. A csökkenő gyerekszám miatt csökkenő - 230 ezer fős - igénybevételhez azonban - nézőpontunkból - hozzátartozik a legalább 3 kisgyermeket nevelő anyák 44,6 ezres száma is.

4.10 táblázat - Table 4.10

A GYES-en, GYED-en lévők száma és a munkavállalási korúakhoz viszonyított aránya 1980-1995-ben -

Number and ratio of persons being on child care leave to working age population between 1980-1995

Év január 1. 1 January	GYES-en, GYED-en levő - Persons being on child care leave					
	férfiak male	nők female	együtt total	férfiak male	nők female	együtt total
	létszáma ezer főben thousand persons			a munkavállalási korúak %-ában in percent of working age population		
1980	0,1	263,9	264,0		9,0	4,3
1990	1,2	243,5	244,7	0,4	8,5	4,1
1991	1,3	250,3	251,6	0,5	8,7	4,2
1992	1,8	260,3	262,1	0,6	9,0	4,3
1993	1,7	260,4	262,1	0,5	9,0	4,3
1994	2,2	252,4	254,6	0,7	8,7	4,2
1995	5,2	246,8	252,0	1,6	8,5	4,1
1996	4,6	226,0	230,6	1,5	7,8	3,8

Adatforrás: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1996. január 1. KSH. - **Source of data:** Labour Account, 1 January 1996, CSO

A gyermekgondozási támogatás valamely formáját igénybevevők, s így a munkaerőpiactól távol maradók együttes száma 275,2 ezer fő volt, akik a munkavállalási korúak 4,5 %-át tették ki 1995-ben.

1996-ban - a születések számának további csökkenésével - számszerűen több mint 13 ezer fővel tovább csökkent a gyermekgondozási távollétet igénybevevők száma is: az OEP adatai szerint az 1994. évi 252,3 ezerből 238,8 ezerre. Számolni kell azonban azzal, hogy a jövőben jelentősen csökken a gyermekgondozás miatti távollétnek a munkaerőpiacot eddig számottevően tehermentesítő hatása.

4.2.5 A háztartásban maradók - People staying in the household

Az előzőekben számbavett, a munkaerőpiactól különböző okokból távolmaradón kívül 1992. óta több százezer munkavállalási korú vált gazdaságilag inaktívvá. A nem-foglalkoztatott, de munkanélküliként sem regisztráltak évről-évre növekvő száma 1996. január 1-én létszáma (667,3 ezer) már jóval meghaladta a regisztrált munkanélküliekét (459,9 ezer).

Az elhelyezkedni nem akaró, vagy nem képes emberek kisebb-nagyobb csoportja természetes tartozéka minden ország gazdaságának. Magyarországon a lényegében teljesnek tekinthető foglalkoztatottság éveiben mintegy 250-300 ezer olyan munkavállalási korú volt, aki nem tudott, vagy nem akart kereső foglalkozást vállalni. Eltartásukról családjuk gondoskodott.

A tömeges munkanélküliség megjelenésével, az állás-lehetőségek hirtelen és nagyarányú beszűkülésével egyre többen adják fel a reménytelennek ítélt álláskeresést. Évről-évre nőtt a háztartásba visszahúzódók létszáma 1991-ben az előző évhez képest 28,4 ezerrel, 1992-ben 97,3, 1993-ban 167,2, 1994-ben 150,1, 1995-ben további 13,3 ezerrel. Folyamatosan növekszik köztük a nők száma; a 15-19 éves, tovább nem tanuló, de elhelyezkedni sem képes fiatalok aránya és a segélyezésből kikerülteké, akik egy része munkanélküliként sem regisztráltatja magát.

A munkaerőpiactól távol maradók eltartása zömmel a családokra, a legrosszabb helyzetűek esetében pedig részben a szociálpolitikára hárul. Feltehető, hogy elsősorban ebből a körből kerülnek ki a nem-szervezett gazdaságban (jobb híján a fekete gazdaságban) alkalmi munkákat vállalók.

4.11 táblázat - Table 4.11

A háztartásban maradók nemenkénti létszáma és aránya a munkavállalási korú népességben -

Persons staying in the household related to the working age population

Év január 1. 1 January	A háztartásban maradók Staying in the household			A munkavállalási korúak %-ában % of working age population		
	férfiak males	nők females	együtt total	férfiak males	nők females	együtt total
	létszám ezer főben - thousand persons					
1989	116,5	141,1	257,6	3,7	5,0	4,3

1990	94,7	116,8	211,5	3,0	4,1	3,6
1991	65,0	146,0	211,0	2,1	5,1	3,5
1992	129,2	110,2	239,4	4,1	3,8	4,0
1993	153,1	183,6	336,7	4,9	6,3	5,6
1994	241,6	262,3	503,9	7,6	9,0	8,3
1995	299,1	354,9	654,0	9,5	13,2	10,7
1996	276,7	390,6	667,3	8,7	13,4	11,0

Adatforrás: Nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1996. január 1. KSH - **Source of data:** Labour Accounts, CSO 1996

4.2.6 *A külföldön dolgozók - People working abroad*

A munkaerőmérleg a korábbi éveknél is kevesebb létszámmal, mintegy 23 ezer főben határozta meg a legálisan vagy engedély nélkül külföldön munkát vállalók számát.

Kétségtelen, hogy Európa-szerte évek óta szűkülnek az Európai Unión kívüli munkavállalók legális foglalkoztatásának lehetőségei. A maastrichti szerződés aláírása óta a tagországokban csak olyan munkahelyek tölthetők be nem-tagállam polgárainak, amelyre sem az adott országban, sem az EU tagállamokban nincs megfelelő munkaerő.

Kivételt azok az országok jelentenek, amelyekkel Magyarország foglalkoztatási egyezményt kötött. Ilyen Németország, ahol szervezett keretben 1991 óta évente 13-16 ezer fő kapott munkavállalási engedélyt. A magas és növekvő munkanélküliség miatt azonban ott is erőteljesen csökkentek a lehetőségek: 1995-ben már csak 6 ezer, főleg építőipari dolgozót és kétezer, egyéni munkavállalói engedéllyel foglalkoztatható magyar munkavállalót fogadtak. Az Ausztriával fennálló megállapodás évi tízezer munkavállaló fogadását engedélyezte. Ezen kívül - kétoldalú egyezmény keretében - gyakornokok cseréjére nyílik majd mód Svájjal (100 fő), Luxemburggal (20 fő) Írországgal (12 fő) és Ausztriával is.

A magyar munkavállalók közül legálisan a magasan kvalifikált értelmiségiek (kutatók, egyetemi oktatók) találhatnak hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkalehetőséget, ez azonban csak szerény, évenként két-háromszáz fős létszámot jelent.⁷

A legális lehetőségek romlása természetesen felerősíti az illegális próbálkozásokat. A feltételezések szerint legalább két-háromszor annyi honfitársunk dolgozik engedély nélkül külföldön, mint amennyien engedéllyel tehetik. A nemzeti munkaerőpiacok tartósan rossz - és sokhelyütt tovább romló - állapota azonban várhatóan szigorúbb ellenőrzésekhez és büntetésekhez vezet.

Összegezve: az előzőekben részletesen bemutatott, különféle tényezők 1995-ben együttesen több mint 2 millió fővel csökkentették a munkavállalási korúak potenciális munkaerő-kínálatát. A munkaerőpiacról kiszorulás-

⁷ Akadémiai körökben úgy becsülik, hogy a mindenkori magyar kutatólétszám 20 %-a dolgozik külföldön. S bár a magyar kutató továbbra is az egyik legkezelhetőbb „exportcikk”, az összeomlott volt szocialista országokból a kiváló tudósok olyan tömege áramlott Nyugatra, hogy a magyarok közül is már csak a több nyelvet beszélő, jelentős kutatási tapasztalattal rendelkező szakembereket keresik. (*Népszabadság, 1997. jan. 10.*)

távolmaradás üteme mérséklődött ugyan, de összességében 1990 óta több mint 800 ezerrel nőtt a munkaerőpiactól távolmaradók száma, arányuk pedig 1990-hez képest 20 %-ról 33,4 %-ra nőtt. Azaz, a munkavállalási korúak egyharmada nem jelentett kínálatot a munkaerőpiacon.

4.12 táblázat - Table 4.12

A munkaerőpiactól távol maradt munkavállalási korúak számának alakulása

1949-1996. között -

Number of working age population out of the labour force between
1949-1996

ezer főben - thousand persons

Év jan 1. 1 Jan	Munka- vállalási korúak Working age populat.	ebből: a munkaerőpiac kínálatát csökkentők of which: decreasing factors to the labour supply							Arányuk a munkavállalási korúak %-ában Their share within working age population
		tanulók student	nyugdíjasok pensioners	egyéb nem keresők other inactive persons	Gyerek-gondozáson* Pers. being on child care leave	sorkatonák military serv.	külföldön munkát vállalók working abroad	Együtt Total	
1949	5.608,2						n.a.	2.095,5	37,4
1960	5.754,4	269,1		1.381,1			n.a.	1.650,2	28,6
1970	6.029,4	469,0		981,3	141,2		n.a.	1.591,5	26,4
1980	6.175,0	367,2	641,6		264,0		4,0	1.276,8	20,7
1990	5.956,8	483,0	251,0	211,5	244,7		3,6	1.193,8	20,0
1991	5.997,4	519,5	282,1	211,0	251,6	66,0	15,0	1.345,2	22,4
1992	6.031,4	547,6	346,3	239,4	262,1	64,0	30,0	1.489,4	24,7
1993	6.056,5	565,4	364,9	336,7	262,1	63,0	28,0	1.620,1	26,7
1994	6.071,6	577,7	370,5	503,9	278,7	62,0	27,0	1.819,8	30,0
1995	6.082,0	589,6	385,0	654,0	285,0	56,3	25,0	1.994,9	32,8
1996	6.080,7	605,3	404,4	667,3	275,2	53,0	23,0	2.028,2	33,4

* Gyes-en, Gyed-en, és Gyet-en lévők

Adatforrás: KSH Népszámlálás, a 80-as évek munkaerőhelyzete, éves munkaerő-mérlegek. -

Source of data: Population Census, CSO; Labour force situation of the Economy in the eighties; Labour Accounts, CSO

3. ábra - Chart 3

A munkaerőpiacról távolmaradó munkavállalási korúak -
Number of working age population out of the Labour force from
1991 to 1996

- 1 egyéb nem keresők - others
- 2 külföldön munkát vállalók - working abroad
- 3 sorkatonák - conscripts
- 4 Gyes-Gyed-Gyet - child care leave
- 5 nyugdíjasok - pensioners

4.2.7 A munkaerő-kínálatot növelő és csökkentő tényezők egyenlege - Balance of factors increasing and decreasing labour-supply

Az előzőek alapján meghatározhatjuk az 1995. évi munkaerő-kínálat tényleges mértékét; illetve 1990 óta a kínálat erőteljes szűkülésének folyamatát.

4.13 táblázat - Table 4.13

A tényleges munkaerő-kínálat - Actual labour supply

ezer főben - thousand persons

	1 January						
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
1. A munkavállalási korúak - Working age population	5.956,8	5.997,4	6.031,4	6.056,5	6.071,6	6.082,0	6.080,7
2. A kínálatot növelő tényezők - Factors increasing the labour supply							
- a munkavállalási koron túliak* - persons beyond working age	488,4	434,6	334,2	253,5	200,1	169,4	134,1
- külföldi munkavállalók** - foreign labour	n.a.	82,0	90,3	72,0	72,0	100,0	100,0
Együtt - Together:		516,6	424,5	325,5	287,0	269,4	234,1
1-2. Összesen - Total		6.514,0	6.455,9	6.382,0	6.358,6	6.351,4	6.314,8
3. A kínálatot csökkentő tényezők Factors decreasing the labour supply among working age population							
- tanulók - students	483,0	519,5	547,6	565,4	577,7	589,6	605,3
- nyugdíjazottak - pensioners	251,0	282,1	346,3	364,9	370,5	385,0	404,4
- sorkatonai szolgálatot teljesítők - persons being on military service		66,0	64,0	63,0	62,0	56,3	53,0
- gyermekgondozáson lévők - persons being on child care leave	244,7	251,6	262,1	262,1	278,7	285,0	275,2
- a háztartásban maradók - persons staying in the household	211,5	211,0	239,4	336,7	503,9	654,0	667,3
- külföldön dolgozók - persons working abroad		15,0	30,0	28,0	27,0	25,0	23,0
Együtt - Together:		1.345,2	1.489,4	1.620,1	1.819,8	1.994,9	2.028,2
A munkaerőpiacon ténylegesen résztvevők kínálata - Actual labour supply		5.168,8	4.966,5	4.761,9	4.538,8	4.356,5	
%		79,3	76,9	74,6	71,4	68,6	

* 1990-1996, a ténylegesen foglalkoztatottak száma. - Employed between 1990-1996

** Számított adat (BM, Menekültügyi Hivatal és OMK adatai alapján). - Computed data (from data deriving from the Ministry of Interior, the Immigration Office and NLC)

Adatforrás: KSH munkaerőmérlegek; OMK, HM adatközlés - **Source of data:** Beyond the above mentioned: Labour Accounts, CSO; data released by NLC and the Ministry of Defence

A számítható, tényleges kínálat folyamatos és erőteljes szűkülése jelentős részben a szűkülő kereslet következménye.

5. A MUNKAERŐPIAC KERESLETE - THE ACTUAL LABOUR DEMAND

A foglalkoztatottság 1996-ban nagyjából változatlan szintjét a mikrogazdaságban napról-napra zajló elbocsátások-felvételek sokasága alakította.⁸

Azt, hogy a magyar gazdaságban hivatalosan mennyien számítanak foglalkoztatottnak, különböző statisztikai számbavételek némileg más nagyságrendűnek mutatják.

5.1 A számbavétel eltérő módszerei és eredményei -

Magyarországon ma többféle, szűkebb-tágabb értelmezés szerint mérik a foglalkoztatás szintjét.

- a.) A legáltalánosabb értelmezésű a KSH-nak az ILO ajánlásán alapuló, ún. munkaerő-felmérése. Az érintettek körének a 15-74 éves lakosságra kiterjesztésén túl minden más számbavételhez képest lényeges különbség a „foglalkoztatottság” értelmezése: a felvételt megelőző héten bármilyen jogviszonyban egy órányi jövedelmet biztosító munkát végzőket is foglalkoztatottnak tekinti. A foglalkoztatottak között szerepelnek a sorkatonák, de a gyermekgondozás miatt a munkaerőpiacról távollévők nem.

Az adatok a negyedévenként elvégzett, a megfelelő korosztályokat országosan reprezentáló mintában szereplők megkérdezésén alapulnak.

Adataik szerint - mint erről már szó volt - az országos 1996-ban több mint 7,9 millió (7.909,8 ezer) férfi (3.791,9 ezer) és nő (4.117,9 ezer) tartozott a 15-74 évesek közé.

Közülük 1996-ban 3.648,1 volt a fenti definíciók szerint foglalkoztatott, az érintett népesség 46 %-a, mégpedig a férfiak 53,7, a nők 39,1 %-a.

Bár éves szinten a foglalkoztatottak száma valamelyest csökkent (1994: 3.992,0; 1995: 3.958,5; 1996: 3.944,7) 1996. IV. negyedévében érzékelhetővé vált a folyamat változása. A foglalkoztatottak száma 35 ezer fővel nőtt az előző negyedévhez képest és 13 ezer fővel volt magasabb, mint 1995. utolsó negyedévében. Ez arra utal, hogy a létszámcsökkenés gyakorlatilag nem állt; éves átlagban nem érte el a fél százalékot sem. (*A KSH jelenti, 1996/12. 26. old.*)

A biztató folyamat ellenére nyilvánvaló, hogy a felnőtt (és a nyugdíjas korúak jelentős hányadát is magában foglaló) potenciális keresők körében elért 46 %-os arány elég alacsonynak tekinthető, különösen, ha az felőlel úgyszólván minden jövedelemszerző tevékenységet (például az alkalmi munkákat).

- b.) Az ugyancsak a KSH által évről-évre elkészített munkaerőmérleg a magyar jogszabályok szerint munkavállalási korúak munkaerőpiaci helyzetéről ad számot. A foglalkoztatottak számában azonban a

⁸ példák a felvételekre-elbocsátásokra

ténylegesen foglalkoztatott, munkavállalási koron túli keresőket, mint pótlólagosan igénybevett munkaerőforrást is szerepelteti.

A munkaerőmérlegben is foglalkoztatottként szerepelnek a sorkatonák, valamint a Gyed-en, Gyes-en lévők (akik, elvileg, csak a támogatott gyermekgondozás idejére voltak távol munkahelyüktől).

A foglalkoztatottak létszámát a foglalkozási viszony kötelező bejelentésén alapuló (adózási, társadalombiztosítási) adatokból állapítják meg.

1996. január 1-én a munkavállalási korúak és az aktív kereső korúakon túl foglalkoztatottak együttes létszáma 6.214,8 ezer fő volt (6.080,7 ezer aktív korú és 134,1 ezer munkavállalási koron túli). Közülük 3.974,3 ezren (64 %) volt foglalkoztatott; 3.615 ezer aktív kereső, 230,6 ezer Gyed-en, Gyes-en lévő és 128,7 ezer nyugdíjasként dolgozó,⁹ együttesen 2.087 ezer férfi és 1.887,3 ezer nő.

Az egy évvel korábbihoz képest a foglalkoztatottak száma 49,5 ezer fővel lett kevesebb, 1990-hez képest 1 millió 482 ezerrel.

Ha a gyerekgondozás miatt tartósan távollevőket nem soroljuk a ténylegesen foglalkoztatottak közé, akkor a számításba vett 6,2 millió főből 1996. január 1-én (azaz 1995-ben) 3.743,7 ezer fő (60,2 %) számítható kereső foglalkozást foglalkoztatónak. Ez az arány egy évvel korábban csaknem ugyanennyi, 60,6 % volt.

5.1 táblázat - Table 5.1

A keresők létszáma 1980-1996-ban -

Employment, 1980-1996 the number of active earners and employed pensioners

ezer főben - thousand persons

Év 1 January	Aktív keresők Active earners	Foglalkoztatott nyugdíjas Employed pensioners	Együtt Total	Kereső- nem-kereső arány Earner- non-earner (%)
1980.	5.073,6	396,0	5.469,6	51:49
1985.	4.912,9	460,0	5.372,9	51:49
1990.	4.795,2	432,0	5.227,2	50:50
1991.	4.668,7	383,6	5.052,3	49:41
1992.	4.241,8	292,3	4.534,1	44:46
1993.	3.866,9	223,0	4.089,9	40:60
1994.	3.700,7	181,1	3.881,8	38:62
1995.	3.636,4	156,8	3.793,2	37:63
1996.	3.615,0	128,7	3.743,7	37:63

Adatforrás: Munkaerőmérlegek, 1996. január 1. - **Source of data:** Labour Account, 1 January 1996

- c.) Az Országos Egészségbiztosítási Pénztár a hozzá bejelentett kereső foglalkozásúakról közöl éves átlagos létszámadatokat. Magyarországon ugyan mind az önállók, mind az alkalmazásban állók számára kötelező a társadalombiztosítás (járulék-fizetés), de ez a szervezett munkaerőpiacon kívüli tevékenységeknél aligha érvényesíthető. (Például a heti egy órányi

⁹ A munkavállalási kor felső határát elérte, de nem nyugdíjazott 36,2 ezer főt az aktív keresők között veszik számításba.

munkavégzés esetében, s más, rövid idejű alkalmi munkáknál. Jellemző például, hogy az 1997-ig adómentességet élvező, s ezért az adóhatóságnál nem regisztrált mezőgazdasági önállók egy része nem regisztráltatta magukát a társadalombiztosításnál sem.) Ezért az OEP adatai feltehetően a ténylegesnél szűkebben összegzik a kereső foglalkozásúakat.¹⁰

Az OEP adatai 1995-ben 3.935,2 ezer, 1996-ban pedig ezer kereső foglalkozásút mutattak ki.

- d.) A Magyar Háztartási Panel vizsgálat¹¹ 1996. márciusában mintegy 45 %-nyi foglalkoztatotról adott számot. (Ez a vizsgálat életkor szerint nem húz határvonalakat; a KSH munkaerő-felmérésétől eltérően azonban a népesség nem 15, hanem 16 évestől veszi felnőttként számításba.) Foglalkoztatottnak azonban csak azt tekintik, akik az adott hónapban legalább 16 napnyi kereső munkát végzett. Ennek ellenére lényegében ugyanannyi foglalkoztatottat regisztráltak, mint a KSH munkaerő-felvétele, amely 1996. első negyedévében 45,4 %-nyi foglalkoztatotról adott számot. (A KSH munkaerő-felvételének eredményei 1996. utolsó negyedévében váltak biztatóbbá.)

5.2 táblázat - Table 5.2

A foglalkoztatottak aránya a 16 éves és idősebb népességben (adott év március) -
Rate of employment of the population aged 16 or above (March, every year)

	%				
	1992	1993	1994	1995	1996
Alkalmazott -Employee	40,1	36,6	35,9	37,6	36,2
Vállalkozó - Self-employed & working members of a partnership	3,6	3,4	3,9	4,9	5,5
Alkalmi munkás - Temporary worker	1,1	0,7	0,9	0,8	1,2
Nyugdíj mellett dolgozó - Working pensioner	1,7	1,6	1,7	1,9	1,9
Foglalkoztatottak - Employed	46,5	42,3	42,4	45,2	44,8

Adatforrás:

A foglalkoztatás mértékére vonatkozó, különböző időpontokban, eltérő sokaságra, különféle módszerekkel készült összegző adatokat csupán a nagyságrendek érzékeltetése érdekében vethetjük össze:

	1995.	1996.
- Munkaerőfelmérés, KSH (IV. negyedév)	3.716,2	3.712,2
- Munkaerőmérés, KSH (jan. 1.)	3.636,4	3.743,7
- OEP (éves átlag)	3.935,2	

¹⁰ A fentiekkel semmiképpen sem a járadék-fizetési kötelezettség még szélesebb körű kiterjesztésére kívánunk ösztönözni. Eppen ellenkezőleg. Európa számos országában, ahol ma már a kereső tevékenységek lehetőségeinek bővítése az elsődleges cél, az egyik fontos eszköz, számos réteg és tevékenység esetében a foglalkoztatást korlátozó adók és járulékok terheinek maximális könnyítése. (Lásd pl.: Frey Mária: *A foglalkoztatás bővítésének kísérletei: munkahely-teremtés a munkaerőpiac fő áramán kívül*, Munkaügyi Kutatóintézet, 1996.)

¹¹ A MHP 1992 óta minden év márciusában mintegy 2.000 háztartás 16 évesnél idősebb felnőtt tagjai, együttesen mintegy 4.400 fő megkérdezése alapján gyűjt adatokat a lakosság foglalkozási, jövedelmi helyzetéről, a háztartások gazdálkodásáról és számos más témáról.

A némileg eltérő adatok azonban egyaránt azt mutatják, hogy ha 1996-ban stabilizálódott is, kifejezetten alacsony szintű a foglalkoztatás.

Foglalkoztatási szintünk a szegényebb, kevésbé fejlett európai országokéhoz hasonlít.

A nemzetközi statisztikákban (mind az OECD, mind az Európai Unió országaiban) a foglalkoztatás mértékét a 15-64 éves korosztályok létszámához viszonyítják, ami a nők esetében 10, a férfiak esetében 5 korosztállyal többet foglal magában, mint az 1996-ban Magyarországon érvényes munkavállalási kor.

Az akkor 26 OECD országban 1995-ben 66,2 % volt a foglalkoztatottak átlagos aránya, s évtizedek óta ekörül ingadozik. (1973: 66; 1983: 63,7; 1993: 65,5; 1994: 66 %.)

Országoként nagyon jelentősek az eltérések. A leggazdaságosabb, legfejlettebb gazdaságokban az arány 70 % feletti (Svájc: 79,2, Japán: 74,1, Norvégia: 74 %); a kevésbé fejlettekben 50 % körüli (Törökország: 54,1; Olaszország: 52,1) sőt Spanyolországban mindössze 45,9 %. (*Employment Outlook, 1996, 186. old.*)

Az Európai Unióhoz tartozó 15 országban a gazdagabb-szegényebb országok foglalkoztatási trendje lényegében azonos (a részben azonos tagság) OECD országokéval. Az ugyancsak 15-64 éves korosztályokhoz viszonyított foglalkoztatás átlagos szintje 60,4 % volt 1995-ben. Ezen belül a legmagasabb Luxemburgban (77,2 %) de 70 % felett volt Dániában (75,6) és Svédországban (72,1), Ausztriában (70,8) és Angliában (70 %). A legalacsonyabb szintűekhez Spanyolországon és Olaszországon kívül Írország (55,5 %) tartozott. (*Employment in Europe, 1996. 147-162. old.*)

Magyarországon a 15-64 éves korosztályokra (6.926 ezer fő) számított átlag 3.974 fő volt 1995-ben; 57,4 %. Ez az arány Görögországhoz (56,4) és Belgiuméhoz (56,6) állt legközelebb.

5.2 Az aktív keresők - Active earners

5.2.1 A munkavállalási korúak - Active earners at working age

A mindeddig Európában alacsonynak számító munkavállalási kort is figyelembe véve a nyolcvanas években az e korosztályokhoz tartozó népesség csaknem 79 %-a aktív kereső volt. A kilencvenes években folyamatosan csökken az aktív korúak között a nyilvántartott keresők aránya, ezen belül a kereső nőké, akik korábban a férfiakkal nagyjából azonos arányt képviseltek.

A trendekről a munkaerőmérlegek adatai adnak áttekintést.

5.3 táblázat - Table 5.3

Az aktív keresők száma és aránya a munkavállalási korú népességből -
Number active earners and their ration to the working age population

ezer főben - thousand persons

Év 1 Jan.	Munkavállalási korú - Working age						Aktív keresők a népesség %-ában Active earners to population %
	népesség - population			aktív keresők -active earners*			
	összesen total	ebből: nők of which: female		összesen total	ebből: nők of which: female		
	fő - persons	%		fő - persons	%		
1949**	5.608,2	2.828,7	50,4	3.512,7	973,9	27,7	62,6
1960**	5.754,4	2.831,5	49,2	4.104,2	1.412,2	34,4	71,3
1970**	6.029,4	2.902,1	48,1	4.579,9	1.848,1	40,4	75,9
1980	6.175,0	2.947,9	47,7	4.845,1	2.114,4	46,9	78,5
1985	6.056,0	2.882,2	47,6	4.777,6	2.146,3	47,0	78,9
1990	5.956,8	2.849,6	47,8	4.684,6	2.135,0	47,0	78,6
1991	5.997,4	2.872,0	47,9	4.567,1	2.059,8	46,5	76,2
1992	6.031,4	2.889,7	47,9	4.154,9	1.915,8	47,3	68,9
1993	6.056,5	2.903,9	48,0	3.798,7	1.736,1	46,8	62,7
1994	6.071,6	2.912,3	48,0	3.647,4	1.656,7	45,4	60,1
1995	6.082,0	2.918,5	48,0	3.598,1	1.605,4	44,6	59,2
1996	6.080,7	2.916,1	48,0	3.578,8	1.565,0	43,7	58,9

* A sorkatonai szolgálatot töltőkkel együtt. - Including conscripts

** Népszámlálási adatok - Censuses data

Adatforrás: A nemzetgazdaság munkaerőhelyezete a 80-as években; Munkaerőmérleg, 1996.
 január 1. KSH. - **Source of data:** Labour force situation of the economy in the
 eighties; Labour Account, 1 January 1996, CSO

A munkavállalási korúak foglalkoztatásában csak korcsoportok szerint található érdemleges különbség. Ezek a különbségek azonban évek óta jellemzőek a KSH munkaerő-felmérésének a legnagyobb arányban a 30-39 évesek foglalkoztatottak adatai szerint.

5.4 táblázat - Table 5.4

A foglalkoztatottak korcsoport szerinti megoszlása 1995-1996. IV.
negyedévében Age-group distribution of persons in employment, IV. quarters
1995 and 1996

ezer főben - thousand persons

Korcsoport Age-group	Népesség száma, 1995. I. 1-én Number of population 1 Jan 1995	ebből: 1995. IV.n.évben foglalkoztatottak of which: employed in fourth quarter 1995		Népesség száma, 1996. I. 1-én Number of population 1 Jan 1996	ebből: 1996. IV.n.évben foglalkoztatottak of which: employed in fourth quarter 1996	
		fő-pers.	%		fő-pers.	%
15-19						
férfiak - male	438,2	70,8	16,2	414,1	65,3	15,8
nők - female	417,3	58,4	14,0	395,2	57,0	14,4
együtt - total	855,5	129,2	15,1	809,3	122,3	15,1
20-24						
férfiak - male	391,1	240,9	61,6	414,8	248,9	60,0
nők - female	372,6	234,5	62,9	394,8	252,1	63,9
egvütt - total	763,7	475,4	62,2	809,6	501,0	61,9

25-29						
férfiak - male	344,2	270,4	78,6	354,7	282,5	79,6
nők - female	330,9	254,8	77,0	340,8	262,6	77,1
együtt - total	675,1	525,2	77,8	695,5	545,1	78,4
30-39						
férfiak - male	690,3	587,5	85,1	660,8	561,5	85,0
nők - female	687,3	562,6	81,9	656,8	540,0	82,2
együtt - total	1.377,6	1.150,1	83,5	1.317,6	1.101,5	83,6
40-54						
férfiak - male	1.050,6	758,6	72,2	1.068,6	778,1	72,8
nők - female	1.110,3	729,2	65,7	1.128,5	735,8	65,2
együtt - total	2.160,9	1.487,8	68,9	2.197,1	1.513,9	68,9
55-59						
férfiak - male	249,1	103,7	41,6	251,6	100,5	39,9
nők - female	307,4	37,8	12,3	310,0	42,6	13,3
együtt - total	556,5	141,5	25,4	561,6	143,1	25,5
60-74						
férfiak - male	619,1	41,9	6,8	610,5	33,8	5,5
nők - female	871,7	25,0	2,9	862,8	28,3	3,3
együtt - total	1.490,8	66,9	4,5	1.473,3	62,1	4,2
Total						
férfiak - male	3.782,6	2.073,8	54,8	3.775,1	2.070,6	54,8
nők - female	4.097,6	1.902,3	46,4	4.088,9	1.918,4	46,9
együtt - total	7.880,2	3.976,1	50,5	7.864,0	3.989,0	50,7

Adatforrás: KSH 1995. és 1996. évi munkaerőfelmérés, KSH Évkönyvek - **Source of data:** Labour Force Survey, 1995, 1996, CSO; Yearbooks of CSO

Az OECD országokban a korcsoportok szerinti foglalkoztatás számos nemzeti sajátosságot mutat.¹² 1995-ben a 14-24 évesek körében Dániában volt a legmagasabb a foglalkoztatottak aránya: 65,9 %, de Izlandban is meghaladta a 60 %-ot. A legalacsonyabb - 30 %-nál kevesebb - Franciaországban (22 %), Spanyolországban (25,9 %) és Olaszországban (26,1 %) volt. E korcsoportokban a foglalkoztatottak aránya egyfelől a tanulók számától, másfelől azonban a fiatalok elhelyezkedési lehetőségeitől függ.

Magyarországon 1995 végén e korcsoportokhoz tartozók 37,3 %-a volt foglalkoztatott. A 25-54 évesek korcsoportjában a foglalkoztatottak aránya a számításba vett 26 OECD ország közül 5 országban volt 80 % feletti (a legmagasabb Csehországban, 88,7 %); a többség esetében 70-80 % közötti. A legaktívabb korosztályok foglalkoztatása csupán Spanyolországban nem érte el a 60 %-ot (59,1) és Törökországban éppen csak meghaladta (60,6 %).

Magyarországon e korcsoportokhoz tartozók 60,6 %-a volt foglalkoztatott. Az 55-64 évesek foglalkoztatása Izlandban volt a legmagasabb (85,2 %), de Svájcban is 70, Japánban pedig 63,7 %-os; a legalacsonyabb Belgiumban (23 %). Az arány általában szorosan összefügg az adott ország nyugdíj-korhatárával. Az adatot szolgáltató 25 ország közül 9-ben az idősebb korosztályokhoz tartozók több mint fele dolgozott, további 7 országban pedig 40-50 %-uk.

Minthogy ezekről a korosztályokról Magyarországon nincs részletezett adat, és csupán azt tudjuk, hogy az 55-59 év közöttiek körében mindössze, 25,4

¹² Az OECD adatok forrása: Employment Outlook 1996, 187. old.

%, a 60 év felettiek között pedig elenyészően kevés a foglalkoztatott, feltételezhetően országukban még kevesebb idősebb ember dolgozik, mint bármelyik OECD országban.

Ezt támasztják alá a munkavállalói koron túliak foglalkoztatására vonatkozó adatok és számítások is.

5.2.2 A foglalkoztatott munkavállalási koron kívüliek - Employed above working age

A gazdaság pótlólagos munkaerőforrását a munkavállalási koron túl foglalkoztatottak jelentik. Mint arról az előzőekben szó volt, a gazdaság évek óta egyre kevésbé igényli foglalkoztatásukat; a foglalkoztatottak több mint 95 %-a munkavállalási korú.

5.5 táblázat - Table 5.5

A munkavállalási koron túliak és a munkavállalási korban nyugdíjazottak foglalkoztatása - Employment above working age and in early retirement

ezer főben - thousand persons

Év január 1 1 Jan	Munkavállalási koron túli foglalkoztatottak - Employment above working age		Foglalkoztatottak a korhatár alatt nyugdíjazottakból - Employment of persons in early retirement	Együtt Total	Munkavállalási koron túli foglalkoztatottak* - Employed above working age*	
	aktív keresők - as active earners	foglalkoztatott nyugdíjasok - employed pensioners			aktív keresők %-ában % of active earners	75 év alatti nyugdíjas korúak %-ában - % of persons above working age, below 75
1980	228,5	342,9	53,1	624,5	12,3	33,4
1985	135,1	402,5	57,5	595,1	12,1	30,9
1990	110,4	378,0	54,0	542,4	11,3	28,5
1991	101,6	333,0	50,6	485,2	10,4	25,1
1992	86,9	247,3	45,0	379,2	8,9	19,0
1993	68,2	185,3	37,7	291,2	7,5	14,2
1994	53,3	146,8	34,3	234,4	6,3	12,5
1995	38,3	131,1	25,7	195,1	5,4	10,8
1996	36,2	97,9	30,8	164,9	4,6	9,2

* Aktív keresőként és nyugdíj mellett foglalkoztatottak együttesen. - Including active earners and employed pensioners

Adatforrás: KSH, Munkaerőmérlegek és Évkönyvek - **Source of data:** Labour Accounts, CSO and Yearbooks of CSO

A folyamatos és erőteljes csökkenés ellenére a gazdaságnak - elsősorban szakmai okokból - mindig igénye lesz a munkavállalási koron kívüliek foglalkoztatása, részben a speciális, magasan kvalifikáltak köréből, részben a munkanélküliség ellenére létező hiányszakmákban (pl. az egészségügy) részben pedig a magánszektorban, az önfoglalkoztatók és segítő családtagjaik köréből, ahol a törvényes nyugdíjkorhatár elérése nem szab határt a tevékenység folytatásának.

A munkaerő-mérlegben szereplő adatoknál jelentősen kevesebb munkavállalási koron kívüli foglalkoztatotról adnak számot a KSH munkaerő-felmérései. A felmérés nem tesz különbséget aszerint, hogy a korcsoportok tagjai közül mennyien vannak nyugdíjas állományban. 1992-ben az itt számításba

vehető korcsoportokban (55-60 év közötti nők, és mindkét nemhez tartozó 60-74 éves korúak) együttesen 204,2 ezer, a magyar jogszabályok szerint munkavállalási koron túli foglalkoztatott szerepelt; 1993-ban már csak 134 ezer, 1994. IV. negyedévében csupán 115,8 ezer, 1995. és 1996 IV. negyedévében pedig azonosan 104,7 ezer.

A szervezett munkaerőpiac beszűkült kereslete tehát egyre inkább csak a munkavállalási korúakra tart igényt.

Ez azonban - mint az előzőekben bemutatott adatok is tanúsították - világjelenség.

5.3 Az atipikus foglalkozások -

A munkaalkalmak csökkenésének következtében mint világszerte, Magyarországon is terjedőben vannak a hagyományos munkaviszonyoktól sok vonatkozásban eltérő, a nemzetközi szakirodalomban atipikusnak elnevezett foglalkozások.

A nemzetközi szakirodalomban az elnevezés, mintegy másfél évtizede terjedt el megkülönböztetve a tipikusnak tekintett hagyományos munkaviszonytól eltérőket. A „tipikus”, jellemző munkaviszony általában meghatározatlan időre szól (és felmondás, elbocsátás esetén a dolgozót felmondási időre járó bér és végkielégítés illetheti meg). A „törvényes munkaidő” országos megállapodáson alapuló kollektív szerződések rögzítik, s a dolgozó jövedelmét mind a munkaidő megrövidítése, mind meghosszabbítása esetén garanciák védik. A dolgozót - munkaviszonyával összefüggésben - különféle jogok illetik meg, a fizetett szabadságtól, a betegszabadságtól a fizetett ünnepnapokig stb.

A munkanélküliség tartódulásának és a világméretű gazdasági versenyben a foglalkoztatási költségek leszorításának kettős nyomása alatt gyorsuló ütemben kezdtek meghonosodni a foglalkoztatást növelő, de hagyományos munkaviszonyoktól többé vagy kevésbé eltérő formák. A legáltalánosabbak: a részmunkaidős foglalkoztatás, az önfoglalkoztatás, a határozott idejű foglalkoztatás, a bedolgozás, a szervezett gazdaságban, vagy azon kívül (pl. a háztartásoknak) végzett alkalmi munka.

E foglalkoztatási formák országonként ugyan eltérő súlyúak, összességükben azonban gyors ütemben terjednek és az Európai Unió országaiban évente 1-2 %-kal többen kerülnek át az így dolgozók táborába. Három forma - a rész-munkaidő, az önfoglalkoztatás és a meghatározott időre kötött szerződések-arányát már külön is megfigyelik. 1993-94-ben a keresők mintegy 40 %-a dolgozott e formák valamelyikében; 1995-ben már 42,4 %-uk.

5.6 táblázat - Table 5.6

Atipikus foglalkozások aránya az Európai Unió tagországaiban 1995-ben -
Atypical jobs in EU, 1995, % of employees

	Részmunkaidő - Part-time jobs	Önfoglalkoztatás - Self-employment	Meghatározott idejű szerződés - Fixed-term contracts
	aránya a foglalkoztatottak között - % of employees		
Belgium - (B)	13,6	15,4	5,3
Dánia - (DK)	21,6	8,4	12,1

Németország - (D)	16,3	9,4	10,4
Görögország - (GR)	4,8	33,8	10,2
Spanyolország - (E)	7,5	21,8	35,0
Franciaország - (F)	15,6	11,6	12,3
Írország - (IRL)	12,1	20,8	10,2
Olaszország - (I)	6,4	24,5	7,2
Luxemburg - (L)	8,0	9,9	-
Hollandia - (NL)	37,4	11,4	11,4
Ausztria - (A)	13,9	12,0	6,0
Portugália - (P)	7,5	25,8	10,0
Finnország - (FI)	11,8	14,3	16,5
Svédország - (S)	25,8	11,3	12,5
Egyesült Királyság - (UK)	24,1	13,0	7,0
EU átlag:	16,0	14,9	11,5

Adatforrás: - Source of data:

A részmunkaidő: Az elfogadott meghatározás szerint az adott országban érvényes, törvényes napi (heti, havi) munkaidőnél rövidebb idejű munkára alkalmazottakat tekintik részmunkaidőben foglalkoztatottnak.

A kilencvenes évek elején számos nyugat-európai statisztikában kimutatták az önként részmunkaidőt vállalók arányát és azokat, akik a teljes munkaidő állások hiányában kényszerültek azt elvállalni. 1995-ben azonban az új állások, jelentős hányada márcsak rész-munkaidőt kínált (a férfi munkahelyeknek 71, a nőknek 85 % volt részmunkaidős).

A részmunkaidőben dolgozók meghatározó hányadát, 70-80 %-át még mindig a nők adják, de egyre erőteljesebben növekszik körükben a férfiak aránya. Míg 1991-ben az Európai Unió tagországaiban a férfiak csupán 4 %-a dolgozott részmunkaidőben, 1995-ben már 5 %-uk. A számítások szerint, ha az ütem-növekedés változatlan marad, tíz éven belül az Unió férfi-dolgozónak kb. 10 %-a részdőben lesz foglalkoztatott. (*Employment in Europe, 1996, 53-54. old.*)

Az atipikusnak tekintett foglalkozások ugyancsak terjedő formája az önfoglalkoztatás. Az ILO ajánlása alapján elfogadott meghatározás szerint önfoglalkoztatónak minősülnek a nem jogi személyiségű kisvállalkozások dolgozó tulajdonosai, függetlenül attól, hogy vannak-e alkalmazottaik; a mezőgazdasági önállók; a saját számlára dolgozók; a termelő tevékenységet végző szövetkezetek dolgozó tagjai; továbbá a segítő családtagok; valamint a fentieknél alkalmazott szakmunkás-tanulók és alkalmi dolgozók.

Az önfoglalkoztatók száma és a keresőkön belüli aránya mindeddig csak lassan növekedett. Jellemzően azokban az országokban volt magas, ahol még jelentős a mezőgazdaság súlya (pl. Görögország, Írország, Portugália) és ahol relatíve alacsony az egy főre jutó nemzeti jövedelem (jórészt ugyanezekben az országokban). Ahol ugyanis előnyösebbek az egyéni megtakarítás, felhalmozás lehetőségei, ott az önálló vállalkozásba kezdők a háztartástól elkülönülő, önálló jogi személyiséggel bíró céget alapítanak.

1995. az önfoglalkoztatás terjedésében is változást hozott. Az Európai Unióban az új munkahelyek egyharmadát az önfoglalkoztatás teremtette. Sőt, hat

tagországban - Németországban, Görögországban, Olaszországban, Luxemburgban, Hollandiában és Portugáliában - ez volt a férfiak növekvő foglalkoztatásának egyetlen forrása, miközben mindegyikben csökkent a férfi-foglalkoztatottak száma. A nők esetében az önfoglalkoztatás jóval kisebb szerepet játszott. Dániában, Portugáliában és az Egyesült Királyságban némileg csökkent is számuk, miközben Görögországban és Hollandiában kissé növekedett. Belgiumban és Olaszországban viszont ennek volt meghatározó szerepe a női foglalkoztatás növekedésében. (*Employment in Europe, 1996, 61. old.*)

Az önfoglalkoztatás ösztönzése egyre nagyobb szerepet kap a nagy nemzetközi szervezetek törekvéseiben. A tartósult magas arányú munkanélküliség, a „jobless growth”, a munkahelyeket nem teremtő gazdasági növekedés, valamint a verseny-képesség növelése érdekében a foglalkoztatás további csökkentése, a folyamatos „karcsúsítás” körülményei között az egyre inkább hangoztatott törekvés, az emberek teremtsenek önmaguknak munkahelyet, megélhetést nyújtó egzisztenciát.

Európán kívül ez elsősorban az Egyesült Államokban kap nagy hangsúlyt, ahol - a becslések szerint - az utóbbi években létrejött munkahelyek meghatározó hányada önfoglalkoztatásra alapul.

A meghatározott idejű foglalkoztatás elsődleges célja a munkaerő-költséget, és az elbocsátások költségeinek megtakarítása főleg azokban a munkakörökben, amelyek ellátása nem kíván folyamatos alkalmazást. Az országoként eltérő meghatározásba általában beleértik az időszakos, vagy szezonális munkákat; több országban az ipari tanulók foglalkoztatását vagy a próbaidőre alkalmazottakat. Néhány országban idesorolják a munkaközvetítő cégek állományába tartozókat; Japánban az egy hónapnál tovább, de egy évnél rövidebb időre alkalmazottakat, Franciaországban és Finnországban egyebek között azokat is, akik a munkanélküliek speciális foglalkoztatási programjaikban vesznek részt stb.

Az EU tagországaiban 1995-ben az új munkahelyek zöme időszakos munka volt, mint az előző három évben.

1991. és 1994. között az Európai Unióban mind a férfiak, mind a nők esetében a meghatározott idejű foglalkoztatás, miközben a tartós munkaviszonyok száma csökkent, különösen a férfiaké. 1995-ben a folyamat a legtöbb országban felerősödött, főként Spanyolországban és Franciaországban, ahol a meghatározott idejű munkaviszonyt létesítő férfiak aránya a legmagasabb az EU-n belül. A női foglalkoztatás hasonlóan alakult. Bár a nők csupán mintegy 12 %-a dolgozott ebben a formában, az 1995-ben létesült új női munkahelyek felében csak meghatározott idejű alkalmazásra került sor.

Az időszakos foglalkoztatás különösen a fiatalok esetében jellemző. A 25 évesnél fiatalabbak mintegy harmadát ilyen módon foglalkoztatták 1995-ben, miközben a 25-49 éves férfiak körében mindössze 8, a nők körében 10 % volt az arány. (A 65 évesnél idősebbek körében ugyancsak 10 %-os a meghatározott időre szóló munkaviszony.) Az arány azonban 1995-ben a 25-49 évesek körében is növekedett.

Az időszakos foglalkoztatás elsőrendű munkaerőpiaci szerepe abban van, hogy az esetek jórésztében a munkanélkülieknek kínál visszatérési lehetőséget, különösen „a legjobb munkavállalási korú”, 25-49 éveseknek. Az 1995-ben újra elhelyezkedettek mintegy fele azonban csak ilyen munkát talált. (*Employment in Europe, 1996. 55-56. old.*)

Az időszakos foglalkoztatásról a nemzeti munkaerő-felmérések alapján külön elemzést készítettek az OECD országokra, a 80-as évektől 1994-ig. Az Európai Unió országaira vonatkozó megállapítások azonosságán túl a hosszú távú áttekintés bemutatta az egyes országokra jellemző trendeket. Eszerint a meghatározott idejű foglalkoztatás a legnagyobb arányú Ausztriában volt 1994-ben, ahol több mint tíz éve folyamatosan növekedve 24 %-ot ért el. Ez a foglalkoztatási forma a legkevésbé Luxemburgra jellemző; itt az arány tartósan 4 % alatt maradt. (*Employment Outlook, 1996. July, 10-11. old.*)

Magyarországon - ahol a munkaerőpiac változásai következtében az atipikus foglalkozások több formája is elterjedt - egyelőre nincs mód e változások megfigyelése.

A foglalkoztatási viszonyokra vonatkozó szabályok (Foglalkoztatási Törvény, a Munka Törvénykönyve) ugyanis mindeddig nem határozták meg a „munkaviszony” fogalmát, s így nem rendezték az új foglalkoztatási formák helyzetét sem. Holott ilyenek a gyakorlatban egyre szélesebb körben léteznek, elsősorban a gazdaság meghatározó tömegét adó kis szervezetekben, s a nem-szervezett gazdaságban.

Elterjedtségükről valamelyest tájékozódást a KSH munkaerő-felmérésének adatai nyújtanak. Az Európai Unióhoz csatlakozásunk előkészítéseként feldolgozták néhány atipikusnak tekintett formában dolgozók adatait. Az alkalmi munkások körébe például 1992-ben mintegy 8.500, 1993-ban 15 ezer, 1994-ben 17.3, 1995-ben 17.9, 1996-ban 23,5 ezer fő sorolta magát, akik sehol nem álltak munkaviszonyban, s munkájuk általában szezonjellegű. Az alkalmi munkások évről-évre a foglalkoztatottaknak kevesebb, mint 1 %-át adják.

A részmunkaidő nem szerepel a hazai munkajogban meghatározott foglalkoztatási formák között. Ha - a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően - a ledolgozott órák arányát vesszük alapul, akkor a legfeljebb rendszeresen heti 34 órát dolgozók aránya 1995-ben a keresők mintegy 1,8 %-át adta. {*Lakatos J.-Nádas M.: Az atipikus foglalkoztatási formák elterjedtsége Magyarországon. (A munkaerő-felmérés adatai alapján) Integrációs Stratégiai Munkacsoport, kéziratban.*}

Az ILO definíciója szerinti önfoglalkoztatók közül csak a nem jogi személyiségű egyéni vállalkozások tulajdonosairól és segítő családtagjairól rendelkezünk (az adóbevallásokból származó) adatokkal. Eszerint csaknem 292 ezer fő, 1995-ben 285 ezer fő tartozott az önfoglalkoztatók közé. Az arányszám vélhetően jóval magasabb, mint a jelenlegi számbavételi rendszerek alapján nem lehet kimutatni a nem-jogi személyiségű társas vállalkozások főfoglalkozású tulajdonosait, sem a mezőgazdasági önállókat, sem pedig a termelő tevékenységű

szövetkezetekben dolgozókat. Feltételezhető, hogy együttes arányuk a foglalkoztatottaknak legalább 25-30 %-át teszi ki.¹³

5.4 A támogatott foglalkoztatások - Subsidised employment

Ha 1996-ban lényegében stabilizálódott a munkaerőpiac, az a támogatott foglalkoztatások növelése érdekében tett erőfeszítéseknek is köszönhető.

A korábban a dolgozók és a munkáltatók által befizetett Szolidaritási Alap, valamint az állami költségvetésből a munkanélküliség kezelésére elkülönített Foglalkoztatási Alap összevonásával létrehozott Munkaerőpiac Alap (1995-ben 18 milliárd, **1996-ban milliárd**) meghatározó része a munkanélküliek foglalkoztatásának elősegítését szolgálta.

A Munkaerőpiaci Alap többféle módon támogatta a foglalkoztatás bővülését.

- a.) A munkahelyek megőrzése.** Bár a gazdaság túljutott a tömeges munkahely-vesztés időszakán, amikor átmenetinek remélt működési problémái megoldásához többszáz cég kért és kapott segítséget több tízezer alkalmazottja munkaidő-csökkentéséhez,¹⁴ az elbocsátások elkerüléséhez. 1995-ben már csak 15 cég szorult rá a mintegy 4.000 munkahelyet megmentő, átmeneti támogatásra, 1996-ban pedig 20 cég, 6.343 munkahely érdekében.¹⁵

A munkahelyek megőrzéséhez nyújtott támogatást az országos Foglalkoztatási Alapítvány (OFA) is. 1996-ban negyedik alkalommal pályázhattak segítségért az átlagosnál rosszabb munkaerőpiaci helyzetű megyékben működő, átmeneti likviditási gonddal küzdő, de piacképes tevékenységet folytató gazdálkodók. Az általában 12 hónapra szóló bértámogatást, és/vagy hitelkamat átvállalását 1995-ben 75 cég kapta meg, amelyek a segítség ellenében 6.100 munkahely legalább 24 havi megtartását vállalták.

1996-ban cég munkahely megtartásához kapott támogatást.

A munkahely-megőrző támogatások együttesen fő továbbfoglalkoztatását segítették.

- b.) Ózd és Miskolc térségében speciális támogatási formát jelentett a Foglalkoztatási Társaságok fenntartása.** Az ország egyik legsúlyosabb munkanélküliségű térségében a 2.500-2.600 dolgozónak munkaviszonyt nyújtó társaságok azonban csak kevéssé találtak munkát tagjaiknak. 1995-ben a társaságok közhasznú társasággá alakultak át, s fő tevékenységük a közhasznú munkák szerzése, végzése lett. Még egy kísérlet történt Baranya megyében, ahol újabb német mintára - és részben a német kormány

¹³ Az Európai Unióhoz csatlakozás szándéka - de saját tisztánlátásunk érdeke is - a foglalkoztatási formák újra-definiálását kívánja; különös tekintettel a szervezett munkaerőpiac erőteljes változásaira.

¹⁴ A folyamat lezajlását részletesen ismertettük „A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok” című 1993. (59. old.) 1994. (39. old.) 1995. (34. old.) és 1996. (39. old.) évi kiadványban.

¹⁵ A 20 cég 7 megyéhez tartozott; közülük 8 volt Borsod megyei, 4 nógrádi. A legnagyobb létszámú a Szolnok megyei Tisza Cipő Rt. (1.800 fő); a legkisebb a 33 fős Nógrád-Print Kft. A támogatás összege együttesen csaknem 492 millió Ft-ot tett ki 1996-ban.

segítségével - társaság alakult, azzal a céllal, hogy a Mecseki Bányavagyon Hasznosító Rt. területén lévő, funkciójukat veszített épületeket elbontsák, s a területet ipari park létesítésére tegyék alkalmassá. A társaság azonban csúcsidőben is csak 175 ember tudott foglalkoztatni. (HVG, 1996. dec. 7. Ózdon 1996. végén még mintegy ezren taroztak a közhasznú társaság állományába, Diósgyőrben pedig ezren.)

- c.) Az egyik legáltalánosabb, legszélesebb kört érintő támogatási forma a közhasznú munkavégzés. A - kevés kivétellel - az önkormányzatok által szervezett (és részlegesen, 10-30 %-ban önkormányzati forrásokból is támogatott) munkákban regisztrált munkanélküliek vehetnek részt, elsősorban a tartósan munkanélküliek. 1994-ben csaknem 70 ezren, 1995-ben 86,5 ezren, 1996-ban több mint 140 ezren dolgoztak rövidebb-hosszabb ideig közhasznú munkásként; közülük 65 ezren márcsak jövedelempótló támogatásban részesülő munkanélküliek. (Számukra azért is elsőrendűen fontos ez a munkalehetőség, mert a 2 évig igénybevehető jövedelempótló támogatás meghosszabbításának újabb, legalább 90 nap munkaviszonyban töltött idő a feltétele.)

A településeken szervezhető közhasznú munkáknál keres - valamennyi tárca és főhatóság közreműködésével - szélesebb lehetőségeket az 1996-ban alakult Közmunkatanács. Az e célra elkülönített költségvetési összegből fedezett erdőtelepítési, árvízvédelmi, környezetvédelmi stb. programokban 1996-ban 7 ezer tartósan munkanélküli kapott átlagosan 3 hónapig munkalehetőséget.

- d.) Egyre fontosabbá váló támogatási forma a - tartós munkanélküliek foglalkoztatását legalább egy évig vállaló - a munkaadóknak nyújtott bértámogatás. 1994-ben csaknem 48 ezer, 1995-ben 37,2; 1996-ban 29,7 ezer főt alkalmaztak ily módon támogatott munkahelyen.

Hasonló célú a pályakezdők elhelyezkedését segítő, 1996-ban indult program, amelynek keretében 1996. végéig 5.767 fiatal talált munkahelyet.

- e.) 1996-ban is érvényesült a korábbi évek munkahely-teremtő beruházásainak hatása. Bár a foglalkoztatási költségvállalások következtében 1996-ban már kevésbé gyarapodott az így foglalkoztatottak száma, összességében több mint 25.500 fő dolgozott munkahelyeken.

Összességében:

5.7 táblázat - Table 5.7

A foglalkoztatást támogató főbb programokban* részesülők száma 1996-ban -
Number of participat in the main subsidired programs

Program -	Létszám - person
Munkahely-megtartó programok - Existing jobs protection	
- Intervenciók keretből -	6.343
- OFA pályázattal** -	
A Foglalkoztatási Társaságok alkalmazottai - Non-profit associations	
Közhasznú munka - Public work	
- munkanélkülieknek -	75.862
- a közmunkatanács szervezésében -	7.000

- jövedelempótló támogatásban részesülőknek -	85.106
Új alkalmazás bértámogatással - Wage-subsidies	29.700
- pályakezdőknek -	5.767
Munkahelyteremtő beruházások révén - Investments for job creation	
- foglalkoztatottak -	25.518
Együtt - Total	

* A Foglalkoztatási Alap a felsoroltakon túl néhány más programmal is elősegíti a foglalkoztatás bővülését; például a vállalkozóvá válás támogatásával (1996-ban mintegy 4.000 fő) útköltség-térítéssel annak érdekében, hogy foglalkoztassák a potenciális munkahelytől távolabb élőket is (1996-ban 4.820 fő kapott ilyen támogatást stb.). A képzésben résztvevő 71.980 fővel együtt összesen 288.940 fő támogatását regisztrálta az OMK. A teljes létszámban mindenki szerepel, aki akár csak egy napnyi támogatásban is részesült. -

** Az OFÁ-nál még érvényben levő, korábbi foglalkoztatási kötelezettség-vállalásokkal együtt -

A különféle forrásokból (Foglalkoztatási Alap, Közhasznú Tanács, OFA) támogatott munkalehetőségeket a jelenlegi számbavételek alapján nem tudjuk munkaidőre (munkanap, hónap) átszámítani. (A közhasznú munka időtartama leginkább néhány hetes vagy néhány hónapos, a bértámogatás létrejött, vagy megőrzendő munkahelyekre vállalt kötelezettség egy vagy több év stb.) De az érintett létszámot megfelezzük, vagy akár harmadoljuk, akkor is jelentős nagyságrendű a támogatások eredményeként működő munkahely; úgy becsülhetjük, hogy éves szinten legalább 80 ezer munkahelyet a társadalmi szolidaritás követelménye tudott fenn, nem pedig a piaci kereslet igénye.

A KSH munkaerő-felméréséhez viszonyítva - amely, mint tudott, az 1 órányi jövedelem-szerző munkát is foglalkoztatásként veszi figyelembe - a hozzávetőlegesen 240-150 ezer fő támogatott foglalkoztatása mintegy 6 %-a az év során foglalkoztatottaknak.

Valószínű, hogy a támogatott foglalkozások körének bővülése (1994: 171 ezer; 1995: 160 ezer) érdemlegesen hozzájárult a munkaerőpiac stabilizálódásának tekintett foglalkoztatási szinthez.

Az európai országok többsége - részben szociális indíttatásból, részben a munkaképesség, munkavégzési készség fenntartása érdekében, részben pedig, hogy az emberek ne szoruljanak ki a munkaerőpiacról és ne a munkanélküliek táborát növeljék - ugyancsak többféle támogató programot működtet. Különösen Németországban, Dániában, Finnországban, Svédországban és Belgiumban költötték erre évről-évre a GDP 0,6-0,8 %-át 1990. és 1995. között. A munkahelyteremtés fő területe a közösségi és a non-profit szektor; az itt szervezett munkák azonban időlegesen, s nagy a valószínűsége annak, hogy az alkalmilag foglalkoztatott visszakerül a munkanélküliek közé. A bér-támogatás is széles körben alkalmazott forma, bár a tapasztalatok szerint nagy a holt-súlya (a támogatás nélkül is felvettek volna valakit), és a támogatás csak 10-25 %-ban teremt ténylegesen új munkahelyet. Növekvően fontosnak tekintik Európa-szerte az önfoglalkoztatás és a saját üzleti tevékenység indításának támogatását, az

eredmények azonban elég szerények. (*Employment in Europe, 1996. 136-138. old.*)

5.5 A regisztrált munkaerő-kereslet - Job offers registered by local employment offices

Közismert, hogy a munkaerő-kereslet meghatározó része nem az állami munkaerő-szolgáltatón keresztül, hanem azt elkerülve, családi, baráti, munkatársi információkon keresztül zajlik. Az OMK tapasztalatai szerint már 1993-tól megfigyelhető, hogy a cégek egyre kisebb hányada kívánja az állami munkaközvetítő irodák szolgáltatásait igénybe venni. Elsősorban azok számítanak segítségre, amelyek az átlagosnál kedvezőtlenebb munka- és jövedelmi feltételeket kínálnak. Ugyanakkor a cégeknek a munkaügyi irodákhoz bejelentett üres álláshelyei összetételükben jelentősen különböznek a prognózis-készítés során feltárt üres álláshelyektől, ami arra utal, hogy a szakképzett, kvalifikált munkaerőt nem az állami munkaközvetítés útján keresik. (*Rövidtávú munkaerő-prognózis 1997. I. félév, OMK, 1996. V. old.*)¹⁶

Az állami munkaerő-szolgáltatnak jelentős erőfeszítéseket kell tennie azért, hogy felkutassa a regisztrált munkanélkülieknek felajánlható állásokat.

A hónapról-hónapra regisztrált üres álláshelyek száma (amely tartalmazza az előző hónapban betöltetleneket is) 1994-ben havi átlagban 33.569, 1995-ben 28.679, 1996-ban 28.297 volt. (1994. decemberében a nyilvántartott üres álláshelyek 15,3 %-a volt tartósan - 180 napnál régebben - betöltetlen; 1995-ben 3,5 %-a, 1996. decemberében 10,2 %-a.)

A bejelentett állásokba 1994-ben 134.769, 1995-ben 102.828, 1996-ban pedig valamivel kevesebb, összesen 100.736 munkanélkülit sikerült elhelyezni. Ez éves átlagban a regisztrált munkanélkülieknek 1995-ben mintegy 16,8, 1996-ban mintegy 16,7 %-át jelenti.

A bejelentett igények jelentős részét szinte órák alatt kielégítik; egy részüket azonban - különböző okok miatt - a regisztrációban szereplő munkanélküliekkel sem tudják betölteni. Az OMK 1997. első félévére vonatkozó rövidtávú prognózisa szerint a megkérdezett cégek mintegy 12 %-a jelezte, hogy munkaerőigényét hosszabb idő óta nem képes kielégíteni. Ez az arány hosszabb idő óta változatlan. A szám szerint mintegy 22-25 ezer (1995-ben mintegy 26 ezer) álláshely többségére az építőiparban és a feldolgozóiparban volt igény.

5.7 táblázat - Table 5.7

A bejelentett betöltetlen álláshelyek, a regisztrált munkanélküliek, a munkanélküli-ellátásban részesülők és az elhelyezkedettek számának alakulása
1995. január - 1996. decemberben -

Number of registered vacancies, of the registered unemployed, the benefit cairies
of unemployment benefit and the re-employed January 1995 December 1996

¹⁶ Úgy tűnik, hogy ebben is a kevésbé fejlett európai országokhoz hasonlítunk. Az üres álláshelyek legfeljebb 10 %-át jelentették be a cégek az állami munkaerő-szolgáltatnak 1994-1995-ben Írországban, Olaszországban, Görögországban, Portugáliában és Spanyolországban; az Európai Unió többi tagországában 35-40 %-át, de Hollandiában több mint 60 %-át. (*Employment in Europe, 1996. 140. old.*)

Időpont Referen- -ce date	Álláshe- lyek szá- ma - Numb. of vacancies*	Reg. munka- nélküliek (fő) Number of reg. unemp. (pers)	Álláshelyek a reg. mun- kanélküliek %-ában Job vacancies in percent of reg. unemp. %	Munkanélküli ellátásban része- sülők záró- létszáma (fő) Number of benefit recipients at the end of the month	Elhelyezkedett Number of re-employed		
					fő pers	Az állás- helyek %-ában as % of job vacancie s	Az ellátásban részesülők %-ában - as % of unemp. benefit recipients
1995							
Jan	30.588	545.445	5,6	206.121	6.848	22,4	3,3
Febr	29.565	550.484	5,4	208.398	10.751	36,4	5,2
Márc	26.398	540.718	4,9	200.700	13.338	50,5	6,6
Ápr	28.699	531.881	5,4	181.361	12.720	44,3	7,0
Máj	29.251	486.413	6,0	172.313	9.410	32,2	5,5
Jún	30.066	482.747	6,2	164.118	8.228	27,1	5,0
Júl	29.086	504.307	5,8	166.031	6.432	22,1	3,9
Aug	31.150	499.320	6,2	167.427	5.940	19,1	3,5
Szept	28.544	491.416	5,8	163.323	9.454	33,1	5,8
Okt	27.622	479.102	5,8	177.075	7.554	27,3	4,3
Nov	26.434	484.617	5,5	187.683	7.089	26,8	3,8
Dec	26.756	495.893	5,4	198.903	5.064	18,9	2,5
1996							
Jan	25.691	517.836	5,2	209.974	6.580	25,6	3,1
Febr	28.120	530.592	5,3	211.703	8.818	31,4	4,2
Márc	33.330	528.367	6,4	205.425	12.027	36,1	5,9
Ápr	38.053	511.890	7,4	185.364	14.114	37,1	7,6
Máj	40.021	490.100	8,2	174.019	10.865	27,1	6,2
Jún	47.285	481.951	9,8	166.306	8.262	17,5	5,0
Júl	42.609	494.461	8,6	166.899	6.496	15,2	3,9
Aug	38.638	494.900	7,8	161.028	5.768	14,9	3,6
Szept	45.838	501.102	9,1	150.831	8.945	19,5	5,9
Okt	44.064	494.331	8,9	148.109	8.543	19,4	5,8
Nov	40.377	484.470	8,3	141.775	6.322	15,7	4,7
Dec	35.540	477.459	7,5	139.408	3.996	11,2	2,9

* Zárónapi adat; a hónap folyamán rendelkezésre álló álláshelyek száma - aminek egy részét folyamatosan betöltötték - 1995-ben havi átlagban 51,8 ezer volt. Az egy hónap alatt betöltött vagy visszavont álláshelyek száma havi átlagban az 1993 évi 26,1 ezerről 1994-ben 28,1, 1995-ben 29,9, 1996-ban ezerre nőtt. - Data refer to the closing day of the month; the number of available job vacancies, part of which had been filled continuously, was 51,8 thousand as monthly average in 1995. The monthly average number of job vacancies, which ceased to exist (occupied or canceled) during a month grew from 26.1 thousand in 1993, 28,1 thousand in 1994, to 29,9 thousand in 1995,

Adatforrás: OMK havi jelentések - **Source of data:** Monthly Report, NLC

5.5.1 *A keresettebb szakmák - Most wanted skills*

Az OMK az évente kétszer elkészített rövidtávú prognózisa keretében rendszeresen 1996-ban felmérte: milyen szakmákban van vagy várható kereslet, illetve melyek a romló helyzetű, túltelített szakmák, amelyekben létszámleépítések várhatóak.

Már az 1996-ra vonatkozó szándékok is több szakmában a kereslet élénkülését jelezték. Az ország 4.786 munkáltatójától kapott vélemény az ország

különböző vidékein és szakmacsoportonként jelentős eltéréseket tükrözött ugyan, de jól kirajzolódott néhány általános tendencia is.

Az ismétlődő felmérések szerint bizonyos szakmákban tartósult a hiány vagy a felesleg. Évek óta országosan hiány van varrónőkből; s az igényelnél jóval kevesebb az ápolónő.¹⁷ A szellemi foglalkozásúak körében tartós a kereslet a tolmácsok, laboránsok, gyógyszerészek, közgazdászok, programozó matematikusok, jogászok és piackutatók iránt. Ugyanakkor tartós a túlkínálat a műszerészek, villanyszerelők, általános adminisztrátorok, bérelszámolók körében.

Új jelenség ugyanakkor, hogy - elsősorban a külföldi cégek zöldmezős beruházásainak köszönhetően - az építőipar számos szakmájában jelentősen élénkült a kereslet.¹⁸

Több szakmában érzékelhető a gazdasági élénkülés hatása is. A könnyűiparban nőtt az igény a cipőkészítők, bútorasztalosok, bórdíszművesek iránt, a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban ugyancsak keresettebbé váltak bizonyos szakmák.

A különböző szakmák iránti, erősödő vagy gyengülő keresletben már jól tükröződnek a gazdasági tevékenységek folyamatos átrendeződésével kialakuló új struktúra szakmai-foglalkoztatási igényei.

Az OMK által felmért igények alapján rendszeresen ismertettük a legalább 10 megyében keresett szakmákat-munkahelyeket, illetve a létszámcsökkenésre ítélteteket. Ezúttal a változások érzékeltetésére az 1997-re vonatkozó igényekkel együtt bemutatjuk az 1995-1996-ban készült felmérések eredményét is.

¹⁷ A Népjelölti Minisztériumban került szakértői becslés szerint a felmért egészségügyi intézményekben dolgozó 22 ezer ápoló mellé minimálisan még 5 ezer kellene, a kellő ellátási színvonal eléréséhez azonban 12.700. (*Népszabadság, 1996. szept. 30.*)

¹⁸ Kevés az építőipari szakember hazánk legdinamikusabban fejlődő vidékén, a Nyugat-Dunántúlon. Az építőipari cégek szinte mindegyike tetőfedő, ács, kőműves-hiánnyal küzd. Nincs igazán kereslet festők és mázolóknak, valamint burkolók iránt, de az építkezéshez szükséges többi szakiparos könnyen találhat munkát a Győr-Moson-Sopron megyében - ahonnan egyébként a jó szakemberek Németországba és Ausztriába szerződnek. (*Népszabadság, 1996. szept. 3.*)

Keresettebb helyzetűfizikai foglalkozások

megyék száma

	1995.	1996. I. félév	1997.
szabó-varrónő	19	19	19
asztalos	7	13	19
minősített hegesztő	11	17	16
forgácsoló	7	13	16
eladó		8	16
lakatos	7	10	16
kőműves		8	16
ápoló, ápolónő	13	10	15
segédmunkás		6	14
betanított gépkezelő		9	14
pék	11	10	13
ács-állványozó		9	12
húsfeldolgozó		8	12
őr		4	11
villanyszerelő		7	10
gépjárművezető		6	10
tehergépkocsi-vezető		9	10

szellemi foglalkozások

gépészmérnök	7	12	17
közgazdász	7	16	11
építészmérnök			11
mezőgazdasági mérnök		2	11
kereskedelmi és pü. ügyintéző	7	11	10

Romló helyzetűszellemi foglalkozások

általános adminisztrátor	17	17	11
pü. és számviteli ügyintéző	-	12	10
könyvelő	10	10	11

5.5.2 A betöltetlen álláshelyek - Job vacancies

Az OMK 1991. óta figyelemmel kíséri a bejelentett munkaerő-igények közül azokat is, amelyet fél év alatt (180 nap elteltével) sem sikerült kielégíteni. Arányuk az elmúlt években 3 és 15 % között változott. (Az 1991. januári adat inkább csak gazdaság-történeti érdekesség, hiszen bár már regisztrálták a munkanélküliséget, 1992. közepéig a munkaerő-kereslet többszörösen meghaladta a regisztrált munkanélküliek számát.)

5.8 táblázat - Table 5.8

A 180 napnál régebben bejelentett álláshelyek száma és aránya 1991-1996-ban -
Job vacancies registered for 180 + days 1991-1996

Időpont Reference date	Összes bejelentett álláshely (fő) Total registered job vacancies (pers.)	ebből: 180 napon túli of which: registered more than 180 days	
		fő persons	%
1991 (Jan)	12.949	4.737	36,6
1992 (Dec)	24.097	1.233	5,1
1993 (Dec)	28.089	2.918	10,4
1994 (Dec)	30.806	4.719	15,3
1995 (Dec)	26.756	931	3,5
1996 (Dec)	35.540	3.625	10,2

Adatforrás: OMK - **Source of data:** NLC

Bár a munkaerő-szolgálat nagy erőfeszítéseket tesz azért, hogy a jelentkező igényeket a lehető leggyorsabban kielégítse, eléggé természetes, hogy egy adott térségben, adott időpontban jelzett igények és az ott rendelkezésre álló munkanélküliek kínálata nem teljesen egyezik. Az eltérésnek nincs - és nem lehet - normatív mérőszáma, azaz, hogy X %-nyi még elfogadható de, Y %-nyi már nem, hiszen például minél kisebb egy térségben a munkanélküliség, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy az igényeket a munkanélkülieknek lehet kielégíteni. A tartósan be nem tölthető álláshelyek léte és mértéke tehát többnyire nem a munkaközvetítést minősíti, hanem egy-egy régióban, szakmában a munkaerőpiac állapotának (időleges) jelzője.

Néhány általánosabb következtetésre azonban így is módot ad.

Az egyik: hogy az esetek meghatározó hányadában fizikai dolgozót, ezen belül elsősorban szakmunkásokat keresnek, s hogy a munkaerő-szolgálat főként ezt az igényt nem tudja teljesen és gyorsan kielégíteni.

5.9 táblázat - Table 5.9

A 180 napnál régebben bejelentett álláshelyek száma és aránya
1994-1996. decemberében -

The number of job vacancies has been registered more than 180 days before the
reference date by status of employment in 1994-1996

Állomány- csoport Skill/qualification	1994.			1995.			1996.		
	Osszes bejelentett álláshely Total reg. job vacancies	ebből: 180 napon túli of which: being in reg. more than 180 days.		Osszes bejelentett álláshely Total reg. job vacancies	ebből: 180 napon túli of which: being in reg. more than 180 days.		Osszes bejelentett álláshely Total reg. job vacancies	ebből: 180 napon túli of which: being in reg. more than 180 days.	
	db - pers	pers	%	db - pers	pers	%	db - pers	pers	%
Szakmunkás - Skilled workers	15.087	2.386	15,8	13.931	631	4,5	18.385	2.267	12,3
Betanított munkás - Semi-skilled w.	8.405	1.172	13,9	6.497	210	3,2	7.997	776	9,7
Segédmunkás - Unskilled w.	2.536	209	8,2	3.168	33	1,0	3.627	129	3,6
Fizikai együtt - Total manual	26.028	3.767	14,5	23.596	874	3,7	30.009	3.172	10,6
Vezető - Managers	245	11	4,5	211	7	3,3	412	11	2,4
Irányító - Profess.	481	72	15,0	405	4	1,0	635	68	10,8

Ügyintéző - Executive	3.516	775	22,0	2.126	39	1,8	3.830	342	8,9
Ügyviteli alk. - Adm.staff	536	94	17,5	418	7	1,7	654	32	4,9
Nem fizikai együtt- Total non manual	4.778	952	19,9	3.160	57	1,8	5.531	453	8,2
Összesen - Total	30.806	4.719	15,3	26.756	931	3,5	35.540	3.625	10,2

Adatforrás: OMK - **Source of data:** NLC

Az 1996. decemberében kielégítetlen, együttesen alig több, mint 3 ezer fizikai, (ezen belül kétezer szakmunkás) igény országosan nem tekinthető soknak. Ezen túlmenően, mint már a korábbiakból is kitűnt, a cégek nagyon gyakran csak olyan igényeikkel jelentkeznek, amelyek az állami közvetítés kikerülésével nem sikerült kielégíteniök, azaz a szakmában, a régióban rosszul fizetett, rossz munkakörülményű állás-ajánlásokkal. (Az elmúlt években jellemzően ilyen volt az országosan hiányszakmának minősülő varrónői munkakör, ami egyaránt lehet szak- vagy betanított munka, ahol a teljesítménykövetelmények miatt esetenként a minimálbér szintjét sem lehet elérni.) Az állások másik része pedig speciális szakismeretek (esetleg idegennyelv-tudást) kíván, s aki ezzel rendelkezik, aligha található a regisztrált munkanélküliek között.

Hasonló a helyzet a nem fizikai foglalkozásúakkal: az összesen 453 fős igény akkor is elegendő, ha egészen speciális képzettségűekre vonatkozik.

A kielégítetlen igények ismeretének fő célja az, hogy támpontokat adjon a munkaerőpiaci képzéshez. Magyarországon az eddigi szerény munkaerőpiaci keresletre, s ezen belül az azonnal nem kielégíthető igények kis száma még elég kevés tájékoztatást adott ehhez.

5.5.3 A kereslet várható alakulása - Prospects of demand

A prognózisok 1997-re nagyjából egybehangzóan lényegében a kereslet változatlanságát jelzik.

Az OMK-nak a gazdálkodó szervezetek körében végzett, 1997. első félévére vonatkozó előrejelzése szerint a munkaerő kereslet kissé meghaladja a létszám-csökkenést; a megfigyelt gazdálkodók körében növekedhet a foglalkoztatott létszám. A korábbi évek tapasztalatai azonban leginkább azt valószínűsítik, hogy 1997. első félévében a gazdálkodó szervezeteknél megáll a foglalkoztatotti létszám csökkenése. A foglalkoztatási helyzet ágazatonként némileg eltérő: a feldolgozóiparban inkább növekedés, az építőiparban inkább némi csökkenés, a mezőgazdaságban a szezonális ingadozás mellett inkább stagnálás valószínűsíthető. Valamelyes javulás várható a pályakezdők foglalkoztatásában.

Valamennyi nemzetgazdasági ágban a cégeknek a korábbinál valamivel nagyobb hányada jelezte, hogy pályakezdőt kíván alkalmazni; ez elsősorban a feldolgozó-ipari cégekre jellemző. Várhatóan tovább romlanak viszont a legfeljebb 8 általánost végzett fiatalok elhelyezkedési esélyei.

A gazdálkodó szervezetek foglalkoztatási szándékai mellett azonban a foglalkoztatás mértékére kiható másik tényező az államháztartási reform

továbbvitele. A költségvetésből fedezett ágazatok - az államigazgatás, oktatás, egészségügy - átalakításának üteme, s annak foglalkoztatási hatásai a következő években a gazdaság igényeinél erőteljesebben módosíthatják a foglalkoztatás színvonalát.

6. A MUNKANÉLKÜLIEK - UNEMPLOYMENT

Régiókban, Európában évtizedek óta leküzdhetetlen problémának bizonyult a tartósan magas munkanélküliség. Az Európai Unióhoz tartozó, most már 15 országban, annyi erőfeszítés és az Unió közös alapjaiból nyújtott támogatás ellenére - néhány ország kivételével - nő a munkanélküliség. Az 1985-ben átlagosan 10 % alatti munkanélküliségi ráta (a 15-64 évesek körében foglalkoztatottakhoz viszonyított arány) néhány év biztató csökkenése után 10 %-ot meghaladóvá vált.

6.1 táblázat - Table 6.1

Munkanélküliség az EU tagországokban 1985-1995-ben -
Unemployment rate in the EU Number States 1985-1995

	%						
	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Belgium - (B)	10,3	6,7	6,6	7,3	8,9	10,0	9,9
Dánia - (DK)	7,1	7,7	8,4	9,2	10,1	8,2	7,1
Németország - (D)*	7,2	4,8	5,6	6,6	7,9	8,4	8,2
Görögország - (GR)	7,0	6,4	7,0	7,9	8,6	8,9	9,1
Spanyolország - (E)	21,7	16,2	16,4	18,5	22,8	24,1	22,9
Franciaország - (F)	10,1	9,0	9,5	10,4	11,7	12,3	11,5
Írország - (IRL)	16,9	13,4	14,8	15,4	15,6	14,3	12,4
Olaszország - (I)	8,5	9,1	8,8	9,0	10,3	11,4	11,9
Luxemburg - (L)	2,9	1,7	1,7	2,1	2,7	3,2	2,9
Hollandia - (NL)	8,3	6,2	5,8	5,6	6,6	7,2	7,3
Ausztria - (A)	3,6	3,2	3,5	3,6	4,0	3,8	3,8
Portugália - (P)	8,7	4,6	4,0	4,2	5,7	7,0	7,3
Finnország - (FI)	6,3	3,4	7,6	13,1	17,9	18,4	17,2
Svédország - (S)	3,0	1,8	3,3	5,8	9,5	9,8	9,2
Egyesült Királyság - (UK)	11,5	7,1	8,8	10,1	10,5	9,6	8,8
EU átlag:	9,9	7,7	8,2	9,3	10,8	11,2	10,7

* 1991-től az új területekkel - From 1991 including the new Länder

Adatforrás: Employment in Europe, 1996. 147-162. old.

Az Európát sújtó munkanélküliség egyúttal a régió jelentős gazdasági verseny-hátrányát is tükrözi; a nagy versenytársak közül Japánban mintegy 3, az Egyesült Államokban 6 % körüli volt a munkanélküliségi ráta.

Grafikon

Forrás: Employment in Europe, 1996. 13. old.

1996-ban - a még nem végleges adatok szerint - az Európai Unió országaiban kevésbé változott a helyzet. Jelentősebb - pozitív irányú - változás Nagy Britanniában történt, ahol 1996 végére 6,9 %-ra csökkent a munkanélküliség; és 1991 óta először süllyedt a pszichológiai határnak tekintett 2 millió fő alá. Az új munkahelyek azonban zömmel csak meghatározott időre szólnak, és a korábbiaknál bizonytalanabb foglalkoztatást kínálnak.

Erőteljesen romlott viszont a helyzet Németországban, ahol 12 % fölé emelkedett a munkanélküliek aránya. A több mint 4,6 millió munkanélküli jelentős hányada a keleti országrészben vesztette el munkáját, a szaporodó elbocsátások következtében. Itt több mint 18 %-os volt a munkanélküliség, (és természetesen nem szerepelnek a munkanélküliek között az átképzéseken résztvevők, közmunkákon dolgozók). A becslések szerint az állandó munkahellyel nem rendelkezők aránya eléri a 40 %-ot. Valamelyest nőtt a munkanélküliség Franciaországban és Olaszországban is.

Magyarországon 1993. februárja óta - amikor a legmagasabb volt a regisztrált munkanélküliek száma (705 ezer fő, 13,6 %) folyamatos a csökkenés; 1996 decemberében 477,5 ezer fő (10,5 %). A csökkenésben szerepet játszottak a regisztráció mértékére is ható szabályok változásai (például a segélyezési időszak rövidülése, a jövedelem-pótló támogatás bevezetése, ami a támogatás megítélését a regisztrációhoz kötötte; a pályakezdő munkanélküliek segélyének megszűnése). Szerepet játszott azonban a gazdasági körülmények változása is: a tömeges munkahelyvesztés folyamatos lassulása, az önfoglalkoztatás terjedése, a tömeges menekülés a szervezett munkaerőpiacról a gazdasági inaktivitásba, korai nyugdíjba, vagy más szociális ellátásba, s a gazdaság lassú stabilizálódása.

A munkanélküliek számának csökkenését kísérő, legmarkánsabb folyamat a gazdaságilag inaktívak számának növekedése. A nem-kereső, de munkanélküliként sem regisztráltak száma évek óta nagyobb mértékben nő, mint ahogy a munkanélkülieké csökken. A munkaerő-mérleg adatai szerint 1994. decemberében a munkanélküliek száma az előző év azonos időszakához képest 110 ezer fővel csökkent; ugyanebben az időszakban (1995. január 1-én) a gazdaságilag inaktívak száma (tanulók nélkül számítva) 173,5 ezerrel nőtt. 1995-ben az arányok: 22,7 ezerrel kevesebb munkanélküli és 44,3 ezerrel több nem-kereső.

A KSH munkaerő-felmérése szerint a 15-74 éves népességben 1995. és 1996. negyedik negyedéve között 32,9 ezerrel csökkent a munkanélküliek száma, de 26 ezerrel nőtt az inaktívaké. A magyarországi munkavállalási korúakra számított különbség: 30,7 ezres csökkenés a munkanélküliek és 32,8 ezres növekedés a gazdaságilag inaktívak körében. (*Munkaerőpiaci jellemzők 1996. IV. negyedévében, KSH, 1997.*) Azaz, a munkanélküliség csökkenése a gazdaságból kiszorulás-kikerülés árán történik. Az inaktivitás jelentős hányada tulajdonképpen rejtett munkanélküliség.

6.1 A munkanélküliség mértéke - Rate of unemployment

A munkanélküliek számát - csakúgy, mint a foglalkoztatottakét - a különböző statisztikai számbavételek egymástól némileg eltérő módon mérik.

a.) Az Országos Munkaügyi Központ adatai a regisztrált munkanélküliekre vonatkoznak.

Az OMK a Foglalkoztatási Törvény meghatározásai szerint azokat tekinti munkanélkülinek, akik munkavállalási korúak, nem rendelkeznek munkaviszonnyal, nem részvevői valamely, a foglalkoztatást elősegítő programnak (pl. közmunka, átképzés), munkát keresnek és a munka végzésére rendelkezésre állnak, és munkanélküliként regisztráltatják magukat. A munkaügyi irodákban regisztráltak létszáma jelenik meg a munkaerőmérleg adataiban is.

Bár 1992. májusáig a munkaerő-kereslet meghaladta a munkaerő-kínálatot, már 1989 óta külön is regisztrálták a munkanélkülieket. Számuk 1990. elejétől a következőképpen alakult:

6.2 táblázat - Table 6.2

A regisztrált munkanélküliek száma és aránya 1990-1996-ban -
Number and rate of registered unemployed in 1990-1996

Év, december* Year, Dec.*	Regisztrált munkanélküli Registered unemployed		Munkanélküliségi ráta** Unemployment rate**
	ezer fő thousand persons	nők aránya % share of females	
1990	79,5	42,0	1,7
1991	406,1	39,8	8,5
1992	663,0	41,2	12,3
1993	662,0	40,2	12,1
1994	519,6	41,8	10,4
1995	495,9	42,5	10,4
1996	477,5	42,3	10,5

* Az OMK adatai az adott hónap 20. napján regisztráltak létszámát tartalmazzák. - Data of NLC involve the number of registered unemployed on the 20th of the reference month.

** A munkanélküliségi rátát 1991. decemberéig az aktív keresők létszámához viszonyítva számították; majd a gazdaságilag aktív népesség száma lett a viszonyítási alap. A kétféle rátát az OMK gyakorlata szerint közöljük. - The unemployment rate had been related to the number of active earners until December 1991. Since 1991 number of registered unemployed has been related to the economically active population (labour force). The two types of unemployment rate are published according to the practice of the NLC.

Adatforrás: OMK Munkaerőpiaci helyzetkép, havi jelentések. - Source of data: Munkaerőpiaci helyzetkép (Labour Market Monitoring), NLC Monthly Reports, NLC

Az 1995-ben félmillió alá csökkent munkanélküli létszám az adott évben 23,7 ezer fővel lett kisebb. 1996-ban a csökkenés már lassúbb: 18,2 ezer fő.

A létszám alakulásának egyik tényezője az új belépők száma. 1996-ban jóval több volt a havonta újonnan regisztrált, mint az előző években (havi átlag 1994-ben: 34.589 fő, 1995-ben 37.619, 1996-ban 45.278 fő).

A gazdaság valamennyi ágából jelentkeztek - havonta változó mértékben - az új munkanélküliek.

6.3 táblázat - Table 6.3

Az új munkanélküliek száma és aránya a kibocsátó ágazat szerint 1996-ban -
Number of unemployed, by sectors, 1996

Ágazat	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1996												
Mező-, erdőgazd. Agriculture forestry	10.209	7.071	5.681	5.055	6.415	6.844	6.923	6.006	7.003	6.912	6.854	8.582
Ipar - Industry	12.149	10.528	10.180	10.262	11.858	12.384	11.782	9.521	11.459	11.012	11.149	10.547
Építőipar - Construct.	6.365	4.646	3.128	2.542	3.186	3.341	3.144	2.720	3.458	3.333	3.777	5.362
Kers.,vendéglátás Trade holders and catering	4.995	4.975	4.966	4.667	5.633	5.930	5.688	4.576	6.289	6.283	6.653	4.949
Száll., raktározás Transp. storage myagi	1.754	1.626	1.483	1.464	1.781	1.871	1.965	1.450	1.836	1.655	1.745	1.825
Nem anyagi szolg. Non-moterial recives	17.163	16.385	13.732	12.736	15.526	18.254	19.207	13.875	17.323	16.103	15.696	14.197
Nem besorolható Undessifiable	351	488	412	299	626	628	559	498	664	412	424	324
Összesen - Total	52.986	45.719	39.582	37.025	45.025	49.252	49.268	38.646	48.032	45.710	46.298	45.786
Megoszlás, %												
Mező-, erdőgazd. Agriculture forestry	19,3	15,5	14,4	13,7	14,2	13,9	14,1	15,5	14,6	15,1	14,8	18,7
Ipar - Industry	22,9	23,0	25,7	27,7	26,3	25,1	23,9	24,6	23,9	24,1	24,1	23,0
Építőipar - Construct.	12,0	10,2	7,9	6,9	7,1	6,8	6,4	7,0	7,2	7,3	8,2	11,7
Kers.,vendéglátás Trade holders and catering	9,4	10,9	12,5	12,6	12,5	12,0	11,5	11,8	13,1	13,7	14,4	10,8
Száll., raktározás Transp. storage myagi	3,3	3,6	3,7	4,0	4,0	3,8	4,0	3,8	3,8	3,6	3,8	4,0
Nem anyagi szolg. Non-moterial recives	32,4	35,8	34,7	34,4	34,5	37,1	39,0	35,9	36,1	35,2	33,9	31,0
Nem besorolható Undessifiable	0,7	1,1	1,0	0,8	1,4	1,3	1,1	1,3	1,4	0,9	0,9	0,7
Összesen - Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Adatforrás: OMK adatközlés - **Source:** NLC

Mint az adatok mutatják, hónapról-hónapra a legnagyobb kibocsátó a költségvetési ágazatokat is tartalmazó „nem anyagi szolgáltatás” címen összevont ágazat-csoport volt. A költségvetési ágazatokban a Pénzügyminisztérium 1996-ra mintegy 43 ezer fős létszámcsökkentéssel számolt.¹⁹ Az év végi foglalkoztatási adatok szerint azonban a költségvetési szférában (közigazgatás, oktatás, egészségügy) az év végén összességében mintegy 30 ezer fővel dolgoztak kevesebben, mint egy évvel korábban.²⁰

Jelentős létszámcsökkentésre kényszerült több állami tulajdonú cég is; például a MÁV, s a bankok. Az utóbbiaknál folytatódott a korábban

¹⁹ Az elbocsátandók létszámát a megtakarítandó bértömeg alapján határozták meg. „Ehhez olyan inflációkövető bérfinanszírozást ajánlanak, amelyek alapján az intézmények vezetői döntenek el: megtartják-e az embereket, és akkor nincs mód bérfejlesztésre, vagy racionalizálják tevékenységüket”. (Piaci méretűre zsugorodik az állam, Népszabadság, 1996. júl. 11.)

²⁰ Az előző tanév végétől az új tanév kezdetéig végkielégítéssel, illetve korengedményes nyugdíjazással összesen 2.659 pedagógust bocsátottak el az iskolák, óvodák. (Népszabadság, 1996. nov. 13.) 1996-ban kilencezerrel csökkent az egészségügyben dolgozók száma (Népszabadság, 1996. dec. 9.)

megkezdett leépítés.²¹ Más állami tulajdonú cégeknél is történt nagyobb arányú létszámcsökkentés.²²

A privatizált cégeknél - ahol jellemzőbb volt a munkahelyteremtés, mint az elbocsátás - ha a piaci helyzet vagy a gazdasági racionalitás megkívánta, ugyancsak történtek esetenként jelentős létszámot érintő elbocsátások.²³

A korábbinál jelentősen nagyobb munkaerőforgalom ellenére ezúttal is csak az elbocsátottaknak egy része jelentkezett a munkaügyi központokban, azért, hogy munkanélküliként regisztráltassa magát. Különösen a képzettebbek, a nagyobb városokban élők (ahol több a munkaalalom is) a munkaügyi szolgálat segítségével nélkül igyekeznek állást találni.

A regisztrációban szereplők létszámának másik fő alakítója hónapról-hónapra a kilépők száma.

A kilépés legjobb oka az elhelyezkedés. 1996 volt az első év, amikor mintegy százezer fő elhelyezkedését segítette elő a munkaügyi szervezet; nagyságrendekkel többeket, mint korábban bármikor (1994: 9.960 fő; 1995: 7.416 fő). Ez részben a létrejövő új munkahelyeknek, részben az aktív munkaerőpiaci programok erőteljesebb hatásának (közhasznú munka, bértámogatás stb.) és az irodák intenzív közvetítő tevékenységének is köszönhető.

A regisztrációból kikerülés alapvető oka azonban változatlanul a segélyjogosultság kimerítése. Az egy évig tartó segélyezési időszak után csak azok maradnak regisztrált munkanélküliek, akik a munkaügyi szolgálat segítségétől remélik elhelyezkedésüket, vagy akiknél ez a jövedelempótló támogatás feltétele. Ezen kívül havonta 3-400 embert törölnek az együttműködési kötelezettség elmulasztása miatt, vagy, mert a segély mellett engedély nélkül dolgozott stb. S miközben havonta átlagosan mintegy 45 ezer fő volt az újonnan regisztrált, és átlagosan mintegy 8.300-an kerültek ki azért, mert elhelyezkedtek, további mintegy 37,5 ezren pedig a segélyjogosultság kimerítése miatt.

²¹ Az OTP 1995-ben mintegy 200, 1996-ban mintegy 800, az MHB mintegy 600 főnek mondott fel; az Agrobankot magába olvasztó Mezőbank 23 fiók bezárása után 1.850 fős létszámának csaknem egyharmadát küldte el. A Bank felügyelet véleménye szerint a 36 ezres létszám helyett a bankokban elegendő lenne 11 ezer főt foglalkoztatni. (*Népszabadság, 1996. máj. 2.*)

²² Diósgyőri Acél Művek Kft.(DAM) 1996. elején mintegy 500 dolgozót küldtek - nagyrészt kordedvezményes - nyugdíjba, és további 1.700 fővel csökkentették a létszámot. (*HVG, 1996. febr. 3.*) Százhusz, elbocsátás előtt álló dolgozót felmentettek a munkavégzés alól a zalaegerszegi Goldsun Hűtőipari Rt.-nél, s további harminc munkásnak a napokban felmondanak. Az elbocsátásokat az amerikai-izraeli tulajdonban lévő cég vezetői a szezonális jelleggel és a téli hónapok kihasználatlan kapacitásával indokolták. Az eddigi 320 munkás helyett év végétől csak 170-en dolgoznak az évek óta fizetési nehézségekkel és likviditási gondokkal küzdő zalaegerszegi vállalatnál. (*Népszabadság, 1996. nov. 16.*)

²³ Január 1-vel egyesült az osztrák többségi tulajdonban lévő Neutronics Holding két tabi székhelyű társasága, az Ecoplast és a HTR Kft. Az immár 1.990 dolgozót foglalkoztató Neutronics Holding vezetői elsősorban a meglévő kapacitások jobb kihasználása érdekében döntöttek a két tabi cég összevonása mellett. Mindez átmeneti létszámleépítéssel is együtt jár. A tabi Ecoplast Kft. 337 dolgozója közül december végén 159 - döntően fizikai - munkásnak, szűnt meg a munkaviszonya, a többiek a HTR Kft. foglalkoztatja tovább. (*Napi Gazdaság, 1997. jan. 10.*)

6.4 táblázat - Table 6.4

A regisztrált munkanélküliek létszáma havonta 1996-bnn -
Monthly data of the registered unemployed,* 1996

főben

1996	Induló létszám Number of unemployed at the beginning of the month	Új belépők New entrants	Az ellátási regisztrációból kikerültek - Exit due to					
			elhelyezkedés** re-employment**		egyéb okból other reason		összesen total	
			persons	%	persons	%	persons	%
Január - Jan	440.481	52.986	6.580	1,5	23.341	5,3	29.921	6,8
Február - Febr	463.546	45.719	8.818	1,9	23.768	5,1	32.586	7,0
Március - Marc	476.679	39.582	12.027	2,5	27.908	5,9	39.935	8,4
Április - Apr	476.326	37.025	14.114	3,0	34.543	7,2	48.657	10,2
Május - May	464.694	45.025	10.865	2,3	45.701	9,8	56.566	12,1
Június - Jun	453.153	49.253	8.262	1,8	45.795	10,1	54.057	11,9
Július - Jul	448.349	49.270	6.496	1,4	44.206	9,9	50.702	11,3
Augusztus - Aug	446.917	38.646	5.768	1,3	35.239	7,9	41.007	9,2
Szeptember - Sept	444.556	48.032	8.945	2,0	32.836	7,4	41.781	9,4
Október - Oct	450.807	45.709	6.543	1,5	41.145	9,1	47.688	10,6
November - Nov	448.828	46.298	6.322	1,4	48.102	10,7	54.424	12,1
December - Dec	440.702	45.794	3.996	0,9	44.397	10,1	48.393	11,0

* A pályakezdők nélkül - Without school leavers

** A járadékosok közül elhelyezkedés miatt kikerülők - Exit from benefit recipients due to re-employment

Adatforrás: OMK havi közlemények - **Source of data:** Monthly Reports, NLC

A belépők magas száma ellenére a még nagyobb arányú kiáramlás következtében csökkenhetett a regisztrált munkanélküliek létszáma. (E mellett, mint erről szó volt, a regisztrált munkanélküliek között nem szerepelnek az ún. aktív, az újra-elhelyezkedést segítő programok résztvevői, s a támogatott munkahelyeken foglalkoztatottak.)

6.5 táblázat - Table 6.5

A regisztrált munkanélküliek és az aktív foglalkoztatási programokban résztvevők
együttes létszáma -
Number of registered unemployed and participants in active employment
programmes

	1993	1994	1995	1996
	december			
A regisztrált munkanélküliek száma - The number of registered unemployed persons	632.050	519.592	495.893	4.775
Az aktív programokban résztvevők száma*- Participants in active employment programmes*	38.507	52.247	56.791*	
A regisztráltak és az aktív programok résztvevői együtt - Registered unemployed and participants in active employment programmes	670.557	571.839	552.684	

* A képzésben résztvevők (15.679 fő) nélkül - Excluding persons on vocational training (15.679 pers.)

Adatforrás: OMK Havi közlemények - **Source of data:** Monthly Reports, NLC

Mindezen túl, az állami munkaerő-szolgáltatnál számba vettek közül kimaradnak azok, akik nem remélik, hogy az irodák képesek munkahelyet találni számukra, és nem jogosultak segélyre sem (aminek egyébként, ha az egyéb kritériumoknak megfelelnek, a regisztrálás is feltétele). Az OMK 1994-ben 50-60 ezerre becsülte azok számát, akik - bár minden szempontból "igazi" munkanélküliek - sohasem regisztráltatták magukat.²⁴ A munkaerő-mérlegben gazdaságilag inaktívnak tekintett munkavállalási korúak sokasága valószínűleg ebbe a csoportba tartozik.

A magukat nem regisztráltatók mértékéről a KSH munkaerő-felmérése közöl adatokat.

b.) *A KSH munkaerő-felmérésének adatai*

Mint arról már szó volt, a negyedévenként megismételt lakossági kikérdezés alapján a 15-74 évesek korosztályaiból azt tekintik munkanélkülinek, aki az adott héten nem dolgozott és nincs is olyan munkája, amelytől átmenetileg távol volt; a kikérdezést megelőző négy hétben aktívan keresett munkát; munkába tudott volna állni, illetve 30 napon belül új állásba kezd vagy az OMK (elbocsátást megelőző) képzési tanfolyamán vett részt. A felvétel során megkülönböztetik a passzív munkanélkülieket is, akik szeretnének ugyan dolgozni, de kedvezőtlennek ítélik meg elhelyezkedési esélyeiket, ezért meg sem kísérlik az álláskeresést.

Az, hogy valaki munkanélkülinek minősül-e, független attól, hogy munkanélküliként regisztráltatta-e magát, vagy sem.

Az eltérő kritériumoknak megfelelően eltérőek a munkanélküliségről kapott adatok is.

6.6 táblázat - Table 6.6

**A munkanélküliség mértéke a KSH munkaerő-felvétele szerint -
Number of unemployed by the Labour Force Survey (CSO)**

ezer főben - thousand persons

	1992. IV.n.év Fourth quarter 1992	1993. IV.n.év Fourth quarter 1993	1994. IV.n.év Fourth quarter 1994	1995. IV.n.év Fourth quarter 1995	1996. IV.n.év Fourth quarter 1996
Munkanélküli - Unemployed persons	461,0	494,1	431,2	408,1	375,2
Passzív munkanélküli - Discouraged persons	155,9	116,1	100,5	107,3	94,9

Adatforrás: 1992-96. IV. negyedévi felmérések - **Source of data:** Quarterly Results of Labour Force Surveys conducted by CSO

Az adatok - csakúgy, mint az OMK adatai - a munkanélküliség folyamatos csökkenését mutatják.

A korcsoportonkénti adatok szerint változatlanul a 15-19 évesek korosztályaiban a legmagasabb arányú a munkanélküliség; bár valamelyest ott is csökkent. A passzív munkanélküliek száma ugyancsak valamennyi

²⁴ Lázár György-Székely Judit: A tartósan munkanélküliek jellemzői ... az 1994. évi vizsgálat alapján. (OMK, 1995. január.)

korcsoportban csökkent. A 30-54 évesek esetében azonban feltételezhető, hogy nemcsak a helyi munkaerőpiacon a munkakeresés esélytelensége okozza a munkahely-keresés feladását, hanem - különösen a férfiak körében - szerepet játszhatnak a nem-szervezett munkaerőpiacon elérhető alkalmi foglalkoztatások bővülő lehetősége is.

6.7 táblázat - Table 6.7

A munkanélküliek száma és aránya korcsoportonként - **Distribution of unemployed by age-group**

ezer főben - thousand persons

Korcsoport Age-group	Munkanélküli Unemployed			Passzív munkanélküli Discouraged persons			Munkanélküliségi ráta Unemployment rate		
	IV.n.év - fourth quarter			IV.n.év - fourth quarter			IV.n.év - fourth quarter		
	1994	1995	1996	1994	1995	1996	1994	1995	1996
15-19									
férfi - male	33,3	32,0	25,3	9,9	10,0				
nő - female	21,6	21,8	16,9	7,0	6,1				
együtt - total	54,9	53,8	42,2	16,9	16,1	14,1	27,4	29,4	25,7
20-24									
férfi - male	47,6	41,8	40,1	8,3	7,8				
nő - female	22,0	22,8	19,6	4,6	4,9				
együtt - total	69,6	64,6	59,7	12,9	12,7	11,2	12,7	12,0	10,6
25-29									
férfi - male	32,3	30,4	30,5	6,8	5,4				
nő - female	17,7	16,8	23,5	1,7	4,5				
együtt - total	50,0	47,2	54,0	8,5	9,9	8,8	9,0	8,2	9,0
30-39									
férfi - male	69,2	67,2	56,3	12,1	13,0				
nő - female	47,9	46,4	35,2	8,5	9,7				
együtt - total	117,1	113,6	91,5	20,6	22,7	20,7	8,9	9,0	7,7
40-54									
férfi - male	71,5	67,9	68,9	15,0	14,5				
nő - female	48,5	48,2	47,3	14,8	17,4				
együtt - total	120,0	116,1	116,2	29,8	31,9	29,6	7,6	7,2	7,1
55-59									
férfi - male	6,4	5,9	6,9	3,9	4,8				
nő - female	2,4	3,4	1,2	2,9	3,4				
együtt - total	8,8	9,3	8,1	6,8	8,2	5,9	6,2	6,2	5,4
60-74									
férfi - male	3,9	2,0	0,8	2,7	2,9				
nő - female	6,9	1,5	2,7	2,3	2,9				
együtt - total	10,8	3,5	3,5	5,0	5,8	4,6	11,7	5,0	5,3
Total									
férfi - male	264,2	247,2	228,8	58,7	58,4				
nő - female	167,0	160,9	146,4	41,8	48,9				
együtt - total	431,2	408,1	375,2	100,5	107,3	94,9	9,7	9,3	8,6

Adatforrás: KSH munkaerőfelmérések - **Source of data:** Labour Force Surveys, CSO

Az előzőektől eltérően a munkanélküliség növekedését jelzik a Magyar Háztartás Panel vizsgálatának az OMK-tól, s a KSH munkaerő felmérésétől eltérő meghatározások szerint gyűjtött adatai.²⁵

Az 1996. márciusában felvett adataik - a KSH-ban is alkalmazott nemzetközi statisztikai szabályok szerint átszámítva - 11,8 %-os munkanélküliségi rátát eredményeztek, az egy évvel korábbi 10,7 %-hoz képest.

A saját kritériumaik szerinti adatok - amelyek az adott év márciusára jellemző állapotot tükrözik - még magasabbak. 1992-ben 11,4; 1993-ban 16,1; 1994-ben 15,3; 1995-ben 11,8 és 1996-ban 13,4 %-os rátát mértek. (*Magyar Háztartás Panel, Műhelytanulmányok 8. 1997. jan. 25-26. old.*)

Adataik a nagyobb munkanélküliséggel párhuzamosan az inaktivitás növekedését is mutatják. A 16 éves és idősebb népességen belül követhető a nyugdíjasok, illetve az eltartottak arányának változása. Az utóbbi az 1992. évi 9,3 %-ról 1996-ra 11,1 %-ra nőtt. A nyugdíjasokkal együttes arányuk 1992. márciusában 44 % volt, majd rendre: 46,8; 48,3; 46,4 és 1996-ban 47,2 %.

A KSH munkafelvétele tudósít a munkanélküliséget elszenvedő háztartások számának alakulásáról. 1996-ban a háztartások számának növekedése ellenére elsősorban a nagyobb létszámú háztartásokban érzékelhető a csökkenés.

6.8 táblázat - Table 6.8

A munkanélküliség által érintett háztartások - **Households involved in unemployment**

Háztartásnagyság Size of household	A háztartások száma összesen (ezer) Number of households (thousand)	ebből: a munkanélküliek száma a háztartásban of which: number of unemployed persons in the household is		A munkanélküliség által érintett háztar- tások összesen (%) Ratio of households involved in unemployment (%)
		egy one	kettő v. több two or more	
1994. IV. negyedév - Fourth quarter				
Egytagú - Single	845,5	19,7	-	2,3
Kétagú - Two members	1.144,2	57,6	3,6	5,3
Háromtagú - Three members	696,3	79,4	11,6	13,1
Négytagú - Four members	704,6	104,3	15,0	16,9
Öt- és több tagú - Five and more members	322,0	54,3	11,7	20,5
Összesen - Total	3.712,6	315,3	41,9	9,6
1995. IV. negyedév - Fourth quarter				
Egytagú - Single	830,2	21,4	-	2,6
Kétagú - Two members	1.011,2	51,6	3,4	5,4
Háromtagú - Three members	735,5	84,0	10,2	12,8
Négytagú - Four members	750,9	101,9	15,5	15,6

²⁵ A felvételen - az alkalmazásban állókon és az önállókon kívül - csak azokat az alkalmilag dolgozókat sorolták a foglalkoztatottak közé, akik márciusban legalább 16 napon végeztek kereső munkát. (A KSH - mint korábban jeleztük - a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően azokat is a foglalkoztatottak közé sorolja, akik a felmérést megelőző héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végeztek.) A nem dolgozó és munkát nem kereső válaszadókat pedig gazdaságilag inaktívnak minősítették. További jelentős eltérés, hogy a MHP a 16 éveseket és idősebbek munkaerőpiaci helyzetét vizsgálja; felső korhatár nélkül.

Öt- és több tagú - Five and more members	376,7	58,9	13,9	19,3
Összesen - Total	3.704,5	317,8	43,0	9,7
1996. IV. negyedév - Fourth quarter				
Egytagú - Single	1.034,2	26,6	-	2,6
Kéttagú - Two members	1.037,3	52,4	4,1	5,5
Háromtagú - Three members	731,5	80,0	8,5	12,1
Négytagú - Four members	710,2	88,6	9,8	13,9
Öt- és több tagú - Five and more members	353,3	51,7	14,1	18,6
Összesen - Total	3.866,5	299,3	36,5	8,7

Adatforrás: KSH Munkaerő-felmérések - **Source of data:** Labour Force Surveys, CSO

6.2 A munkanélküliség időtartama - Duration of unemployment

A munkanélküliség csökkenése ellenére tovább nőtt az elhelyezkedni képtelen, tartósan munka nélkül lévők száma, s a munkanélküliség időtartama, jelezve, hogy a megélénkült munkaerőforgalom sem tudta kimozdítani az állástalanságból a munkanélküliek immár több mint kétharmadát.

Az OMK adatai szerint 1996. decemberében a regisztrált munkanélküliek 53 %-a minősült „tartós” munkanélkülinek.²⁶

Az egyik legjellemzőbb mutató, hogy míg 1994-ben a regisztrált munkanélküliek 33 %-a volt a segélyezés jogosultságát már kimerített, jövedelempótló támogatásban részesülő, addig 1995-ben 41,3; 1996-ban pedig 42,2 %-a.

A KSH munkaerő-felmérése szerint 1993. IV. negyedévében a munkanélküliek 39 %-a tartozott a tartósan munkanélküliek közé; 1994 hasonló időszakában 44 %-uk, 1995 végén már a munkanélküliek csaknem fele (49,6 %-a) 1996 végén pedig több mint 53 %-a keresett egy évnél régebben munkát. *(KSH, Főbb munkaügyi folyamatok, 1996. I-IV. negyedév.)*

A Magyar Háztartás Panel szerint 1995-ben a munkanélküliek átlagosan 84 hete kerestek munkát. Egy évvel korábban az időtartam 83 hét volt; 1994-ben pedig 71 hét, azaz csaknem másfél év. Különösen a nők elhelyezkedése vált nehezebbé: esetükben 86 hétig tartott az átlagos keresési idő. Leghosszabban a 8 általános vagy kevesebb végzettségűek maradnak munkanélküliek (az átlagos időtartam 99 hét volt); a városokban élők (ugyancsak 99 hét, Budapest kivételével, ahol 52 hét volt az átlag, minden mutató közül a legalacsonyabb); és a 40-54 év közöttiek (96 hét). *(MHP Műhelytanulmányok 8, 1997. jan. 23-28. old.)*

A legtöbb európai országban súlyos probléma a hosszan elhúzódó munkanélküliség. Az Európai Unióban a munkanélküliek csaknem fele (49,2 %-a) volt 1995-ben tartósan munkanélküli. A legmagasabb, 60 % feletti arányt Olaszországban (63,6 %), Belgiumban (62,4 %) és Írországban (61,3 %) mutatták ki, a legalacsonyabbat Svédországban (20,2 %). Még két országban

²⁶ Korábban „tartós” munkanélkülieknek néhány országban a 6 hónapnál régebben, másutt az egy évnél régebben állást keresőket tekintették. Ma már a nemzetközi gyakorlatban az egy évnél hosszabb időtartamot tekinti „tartósnak”.

maradt 30 % alatt az arány: Dániában (27,7 %) és Ausztriában (28 %). (*Employment in Europe, 1996. 147-162. old.*)

A munkaerő mintegy 5,5 %-át kitevő tartósan munkanélküliek aránya 1992 óta folyamatosan növekszik - az 1995. évi uniós átlagot az új tagállamok (Svédország, Ausztria és részben Finnország) kedvező adatai szépítették meg.

Az OECD országok adatai inkább csak tájékoztató jellegűek és nem teljesen összehasonlíthatóak. Az Európai Unióhoz is tartozó országokon kívül figyelemreméltó, hogy bár Japánban 1993 óta enyhén növekedett a tartósan munkanélküliek aránya, így sem érte el a 20 %-ot (18,1 %); az USA-ban pedig az 1994 évi 12,2 %-ról 1995-re 9,7 %-ra csökkent. (*Employment Outlook, 1996. júl. 202. old.*)

Az Európai Unió helyzetét elemző tanulmány szerint az 1995 évi helyzet alig különbözik az 1986 évitől. A tartós munkanélküliség mértéke csak lazán kapcsolódik a munkanélküliség általános szintjéhez; okai mélyebben rejlenek. (*Employment in Europe, 1996. 95-96. old.*)

A nemzetközi szervezetek fokozódó erőfeszítésekkel keresik a helyzetből kitörés lehetséges útjait, mert általános tapasztalat, hogy a munkanélküliség időtartamának növekedésével csökken az újra-elhelyezkedés esélye.²⁷

6.3 A munkanélküliek néhány jellemzője - Some characteristics of unemployed

6.3.1 A nők aránya a munkanélküliek között - Female unemployment

Mint a munkanélküliség kezdetétől, 1996-ban is érvényesült az az Európában szokatlan jelenség, hogy a munkanélküliek között alacsonyabb a nők aránya, mint a férfiaké.²⁸ A KSH munkaerő-felmérése alapján számított ráta szerint az átlagos 9,2 %-os munkanélküliségen belül a férfiak aránya 10, a nőké 8,2 % volt 1996 utolsó negyedében. (*Munkaerőpiaci jellemzők 1996. IV. negyedében, KSH, 1997.*)

6.9 táblázat - Table 6.9

A női munkanélküliek aránya - Female unemployment

százalékban - in percent

Korcsoport Age-group	1992. évben	1993.	1994.	1995.	1996.
		IV. negyedévben - fourth quarter			
15-19	43	40	39	41	
20-24	32	31	32	35	
25-29	39	43	35	36	
30-39	42	41	41	41	
40-54	43	37	40	42	

²⁷ Az Európai Tanács kezdeményezésére például 1995-96-ban 12 országban végeztek felmérést arról, hogy a non-profit szervezeteknek milyen szerepe van és lehet a munkaerőpiacról kiszorulóak számára munkahelyek teremtésében. Magyarországról Frey Mária vett részt a kutatásban. A nemzetközi és a magyar tapasztalatokat összegző tanulmányai a közeljövőben jelennek meg.

Hasonló kezdeményezés az OECD által irányított munka, amely az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök helyi és regionális szintre összpontosítását szorgalmazza a munkanélküliség hatékonyabb kezelése érdekében.

²⁸ Európában csak Svédországban és az Egyesült Királyságban alacsonyabb a női munkanélküliség a férfiakénál. (*Employment in Europe, 1996. 25. old.*)

55-59	28	34	27	37	
60-74	49	66	64	43	
Összesen - Total	40	39	39	39	

Adatforrás: KSH munkaerő-felmérések - **Source of data:** Labour Force Surveys, CSO

A jelenségre több kézenfekvő magyarázat is kínálkozott, mindenek előtt a nőknek a férfiakénál alacsonyabb nyugdíjkorhatára. A munkavállalási korúak körében tartósan mintegy 250 ezerrel kevesebb a nő (1990. jan. 1-én 257,6 ezerrel, azóta rendre: 253,4; 260,0; 248,7; 247,0; 245,0 és 1996. jan. 1-én 248,5 ezer). (*KSH Munkaerőmérés, 1996. jan. 1.*)

A másik magyarázatot a munkahelyek tömeges elvesztésének jellemzői adták: a gazdaságban a csaknem 1,5 millió munkahely elvesztése egyaránt sújtotta ugyan a nőket és a férfiakat, de kevésbé azokat a szolgáltatási ágakat, amelyekben tradicionálisan a nők dolgoznak többségben. 1996. jan. 1-én a keresők között (a gyermekgondozáson lévők nem számítva) kevesebb, mint 30 % volt a nő; a feldolgozóiparban 41 %, de 76,6 % az egészségügyben és a szociális ellátásban, 76,6 az oktatásban, 70 % a pénzügyi szolgáltatásokban és csaknem 50 % a szálláshely-szolgáltatásban, vendéglátásban. A KSH 1996. jan. 1-i munkaerő-mérlegében kimutatott (a gyerekgondozáson lévők is tartalmazó) 3.974,3 ezer foglalkoztatott 47,5 %-a nő. (1995-ben az arány 44,8 % volt.)

A nők relatíve alacsony munkanélkülisége azonban ma már jelentős részben a munkaerőpiacról kivonulásuk (vagy be se jutásuk) azaz gazdaságilag inaktívvá válásuk következménye.

A munkavállalási korú nők 84 % volt kereső 1990. jan. 1-én, 1996-ban már alig több mint 60 %-a.

6.10 táblázat - Table 6.10

Az aktivitás-inaktivitás mértéke a munkavállalási korú nők körében 1990-1996 -
Female activity-inactivity at working age

ezer főben - thousand persons

	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	január 1.						
Munkavállalási korú nő - Female in working age	2.849,6	2.872,0	2.889,7	2.903,9	2.912,3	2.918,5	2.916,1
Ebből: - From it:							
- foglalkoztatott* - employed*	2.395,3	2.326,6	2.192,0	2.011,4	1.922,9	1.862,4	1.803,5
%-ban	84,1	81,0	75,3	69,3	66,0	63,8	61,8
- munkanélküli - unemployed	10,0	39,0	167,1	273,0	256,0	217,0	210,6
%-ban	0,4	1,4	5,8	9,4	8,8	7,4	7,2
- inaktív - inactive	443,3	501,9	521,6	611,5	725,4	864,1	897,0
%-ban	15,6	17,5	18,1	21,1	24,9	28,6	30,8
ebből: - from it:							
külf. - nem-kereső** - non-earner**	1,0	4,5	9,0	8,0	8,0	5,0	5,0
nyugdíjas - pensioner	116,8	146,0	110,2	183,6	262,3	354,9	390,6
	93,9	106,3	144,1	149,0	151,2	154,0	160,7

* A gyermekgondozáson lévőkkel együtt - including on child-care learners

** A tanulók nélkül - Excluding students

Adatforrás: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1996. január 1. KSH, 8-9. old. - **Source of data:** Labour account 1. Jan. 1996. CSO

Azaz, már 1994-ben (1995. jan. 1-én) a munkavállalási korú nőknek kevesebb, mint kétharmada volt foglalkoztatott, s a munkanélküliek csaknem kétszeresét tette ki a munkaerőpiacról kikerült nők száma. A tendencia azóta sem változott.

1995. IV. negyedévében - a KSH munkaerő-felmérése szerint - a 15-74 évesek körében (a gyerekgondozáson lévőket nem számítva) a foglalkoztatottak 47,8 %-a volt nő; a munkanélküliek 39,4 %-a, a passzív munkanélkülieknek pedig 45,5 %; 1996. hasonló időszakában pedig az arányok: 44,3-39-42 %.

Összehasonlításként: az Európai Unió országaiban a 15-64 éves nők átlagosan 55 %-a foglalkoztatott; Japánban 60, az Egyesült Államokban 63 %-a. A női munkanélküliség az Európai Unióban átlagosan 4 % haladta meg a férfiakét. 1985. és 1996. júliusa között a férfiak munkanélkülisége átlagosan 1, a nőké 2 %-kal nőtt. A legmagasabb Spanyolországban, ahol a 25 évesnél idősebb nők körében a több mint 10 éves periódus alatt 14 %-ról 25 %-ra nőtt, valamint Olaszországban, ahol 7 %-ról 18 %-ra. A legalacsonyabb, 5 % alatti volt az arány Luxemburgban. (*Employment in Europe, 1996. 35-36. old.*)

A nők relatív alacsony munkanélkülisége csak a foglalkoztatás mértékével összefüggésben értelmezhető. Magyarországon több mint félmillió inaktívvá vált 15-54 éves nő mondott le arról, hogy munkát keressen a szervezett munkaerőpiacon.

6.3.2 Az ifjúsági munkanélküliség - Youth unemployment

A munkanélküliség egyik legsúlyosabb velejárója, hogy munkahelyek hiányában az iskolából kilépő korosztályok tagjainak sokasága nem tud bekerülni a foglalkoztatottak közé.

Európa már több mint húsz éve keresi a megoldásokat a fiatalokat sújtó munkanélküliség enyhítésére - eddig nem nagy sikerrel. Az Európai Unió országaiban 1995-ben a 25 évesnél fiatalabbak átlagosan 21,5 %-a volt munkanélküli. Bár az érintett korosztályok tagjainak mintegy fele dolgozik, egy részük az iskolarendszerben maradt vagy átképzésen vesz részt, a probléma továbbra is súlyos különösen, mert sokan képzetlen-átképzetlen sem találnak munkát.

Európában a spanyol fiatalok helyzete a legrosszabb: 42,4 %-uk volt munkanélküli 1995-ben. Olaszországban a fiatalok egyharmada (33,2 %), Finnországban csaknem 30 %-a (29,9), Franciaországban 27 %-a. Tíz százalék alatt maradt arányuk Ausztriában (5,6 %), Luxemburgban (7,1 %), Németországban (8,8 %); 10,2 % Dániában és 12,5 % Hollandiában.

Magyarországon 1996-ban a munkanélküliek mintegy 27 %-át a 14-25 évesek adták; és e korcsoport munkanélküliségi rátája 15,7 % volt. Bár a helyzet valamit javult 1995. utolsó negyedévéhez képest (1996. végén 20 ezerrel

kevesebb lett a fiatal munkanélküli) még mindig több mint százezren kerestek munkát, és 25 ezren meg sem kísérelték, vagy feladták a munkahely-keresést.

6.11 táblázat - Table 6.11

Az ifjúsági munkanélküliség - Youth unemployment

ezer főben - thousand persons

Időszak Reference period	Korcsoport Age-group	Munkanélküli Unemployed persons	Passzív munkanél- küli - Discouraged persons	Együtt Total	Munkanélküliségi ráta (%) - Unemployment rate (%)
1992	15-19	50,3	18,6	68,9	26,1
1993 (IV.n.év		66,4	16,7	83,1	30,1
1994 fourth		54,9	16,9	71,8	27,4
1995 quarter)		53,8	16,1	69,9	29,4
1996		42,2	14,1	56,3	25,7
1992	20-24	69,5	13,8	83,3	12,4
1993 (IV.n.év		80,3	12,4	92,7	14,5
1994 fourth		69,6	12,9	82,5	12,7
1995 quarter)		64,6	12,7	77,3	12,0
1996		59,7	11,2	70,9	10,6
1992	Együtt Total	119,8	29,1	148,9	15,9
1993 (IV.n.év		146,7	32,1	175,8	28,9
1994 fourth		124,5	29,8	154,3	16,6
1995 quarter)		118,4	28,8	147,2	15,9
1996		101,9	25,3	127,2	14,1

Forrás: KSH munkaerő-felmérések - **Source:** Labour Force Surveys, CSO

Az ifjúsági munkanélküliség csökkentése érdekében 1996-ban jelentős változásokat kezdeményezett a Foglalkoztatási Törvény. Mint köztudott, hazánkban 1991. márciusa óta a 8 általánosan magasabb végzettségű fiatalok - meghatározott feltételek esetén - 6 hónapig jogosultak voltak a pályakezdők munkanélküli segélyére. A korábban a minimálbér 75 %-át kitevő összeg többször változott. Az 1995. júliusában havi 7.875.- Ft, majd a nyugdíj-minimum 80 %-át, havi 6.720.- Ft-os segélyt a fiatalok regisztrált munkanélküliként vehették fel, 1995 óta havonta átlagosan 35 ezren. A 6 hónap lejártával többségük meg is szakította kapcsolatát a munkaügyi szervezettel - márcsak azért is, mert a munkahelyek folyamatos csökkenése következtében legtöbbjüknek úgy sem tudtak állást ajánlani.

A Foglalkoztatási Törvény módosításával a passzív segítség (munkanélküli ellátás) helyébe foglalkoztatásuk esély-növelése lépett: a segélyekre kifizetett évi mintegy 3,5-4 milliárd forintot tapasztalat-szerző (gyakornoki) foglalkoztatásra, képzésre, közhasznú munkára, illetve a gyakornoki évet befejezők tovább-foglalkoztatása esetén a munkaadónak nyújtott bértámogatásra szánják.²⁹

²⁹ Az utóbbit azok a munkaadók kérhetik, akik a szakmunkásképző iskola, szakiskola és speciális szakiskola befejezését követően legalább egy tanéven keresztül gyakorlati képzésben részesítették a pályakezdő fiatalot, s vállalják a szakképzettségének megfelelő foglalkoztatását, legalább napi 6 órában, legalább egy évig. Nem igényelhető foglalkoztatási támogatást a felsőfokú végzettségű, illetve a gimnáziumi érettségivel vagy szakközépiskolai végzettséggel rendelkező fiatal foglalkoztatása esetén.

Az új támogatási rendszer eredményeit csak néhány további hónap elteltével lehet értékelni.³⁰

Az OMK 1997. első félévére vonatkozó prognózisa szerint - mint már 1996. második félévében is - a fontosabb nemzetgazdasági ágazatokban kissé nőtt a pályakezdő fiatalokat alkalmazni szándékozó cégek aránya. Elsősorban feldolgozóipari cégek kívánnak munkaalkalmat teremteni az iskolából kilépőkkel.

A megkérdezett nagyvállalatok mintegy 80 %-a kíván pályakezdőt foglalkoztatni; de minél kisebb a cég, annál kevésbé tart igényt pályakezdőkre. Elsősorban szakképzett fiatalokat kívánnak alkalmazni (1995-1996-ban az összes igény mintegy felében, 1996. második és 1997. első félévében több mint 60 %-ában).

A legfeljebb 8 általánost végzett fiatalok elhelyezkedési esélyei viszont várhatóan tovább romlanak: 1996. első félévéig a cégek a felvenni kívántak negyedét közülük is felvették volna, 1996. második félévétől az arány 16,5 %-ra esett. (*Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis 1997. I. félév, OMK, 64-65. old.*)

6.3.3 Regisztráltak és munkanélküli ellátásban részesülők - Registered unemployed and benefit recipients

A regisztrált munkavállalási korú, és előzőleg munkaviszonnyal rendelkező munkanélküliek közül csak azok részesülhetnek munkanélküli járadékban, akik a Foglalkoztatási Törvényben meghatározott kritériumoknak megfelelnek. 1991-92-ben a regisztrált munkanélküliek mintegy háromnegyede, 1996-ban azonban már csak 35,5 %-a volt jogosult a járadékra. (1996. decemberben azonban a 139,4 ezer járadékban részesülő munkanélküli mellett 211,6 ezer fő kapott jövedelempótló támogatást.)

6.12 táblázat - Table 6.12

A regisztrált és az ellátásban részesülő munkanélküliek száma

1990. január és 1996. december között -

Registered unemployed and benefit recipients January 1990 - December 1996

ezer főben - thousand persons

Időpont - Base year	Regisztrált munka- nélküliek száma* - Registered unemployed*	Ellátásban részesülő Benefit recipients	Ellátásban részesülők a regisztráltak %-ában Recipients in % of registered unemployed	Munkanélküliségi ráta Unemployment rate %
1990 (Jan)	23,4	11,0	47,0	0,6
1991 (Jan)	100,5	76,9	76,5	2,1
1992 (Jan)	442,5	343,7	77,7	8,2
1993 (Jan)	693,9	534,5	77,0	13,2
1994 (Jan)	640,9	323,5	50,5	12,8
1995 (Jan)	545,4	206,1	37,8	11,4
1996 (Jan)	517,8	210,0	40,6	10,4
1996 (Dec)	477,5	139,4	35,5	10,5

* Zárónapi létszám - Stock number on the closing day (20th) of the month

³⁰ A MüM első értékelése szerint a munkatapasztalat-szerzés iránt folyamatosan nőtt az érdeklődés. (Július: 14, augusztus: 51, szeptember: 226, október: 1.032, november: 1.745, december: 2.699 résztvevője volt a programnak.)

Adatforrás: OMK jelentések - **Source of data:** Monthly Reports, NLC

A munkanélküliek fontos jellemzője, hogy zömük az alacsony iskolai végzettségűek közé tartozik. A KSH munkaerő-felmérése szerint míg a foglalkoztatottak fele, a munkanélküliek csaknem háromnegyede tartozott az alacsony iskolai végzettségűek közé.

6.13 táblázat - Table 6.13

Foglalkoztatottak* és munkanélküliek iskolai végzettség szerint -
Employed* and unemployed persons by highest educational qualification

Legmagasabb iskolai végzettség - Highest educational qualification	1995. IV.n.év			1996. IV.n.év		
	Foglalkoztatottak* és munkanélküliek - Employed ezer fő-pers	ebből:		Foglalkoztatottak* és munkanélküliek - Employed ezer fő-pers	ebből:	
		foglalkoztatott employed	munkanélküli unemployed		foglalkoztatott employed	munkanélküli unemployed
		% -ban			% -ban	
8 általánosnál kevesebb - Less than primary education	63,9	73,7	26,3	59,6	70,3	29,7
8 általános - Primary education	949,8	85,4	14,6	878,0	86,1	13,9
Szaktanulmányozó - Apprentice school	1.193,6	87,7	12,3	1.222,8	89,1	10,9
Szakisola - Vocational school	50,2	88,8	11,2	42,7	88,8	11,2
Gimnázium - Grammar school	447,5	92,8	7,2	446,8	93,1	6,9
Szakközépiskola - Other secondary school	768,8	93,3	6,7	775,2	93,2	6,8
Főiskola - College	356,2	96,9	3,1	364,7	97,8	2,2
Egyetem - University	238,8	97,8	2,2	254,6	88,2	1,8
Együtt - Total	4.068,3	90,0	10,0	4.044,4	90,7	9,3

* Gyed-en, Gyes-en lévők és sorkatonál nélkül - Excluding persons being on child care leave and conscript

Adatforrás: Munkaerőpiaci jellemzők 1996. IV. negyedévében, KSH, 1997. 40. old. - **Source:** Labour Force Survey Quarterly Bulletin, CSO, p.40

Évek óta jellemző, hogy a regisztrált munkanélküliek közül az alacsonyabb iskolai végzettségűek kevésbé, a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban jogosultak ellátásra.

A regisztráltak és a járadékban részesülők vonatkozó adatait az OMK összegzi.

6.14 táblázat - Table 6.14

A regisztráltak és ellátottak száma és aránya iskolai végzettség szerint, 1996.
decemberében -
Registered unemployed and benefit recipients by educational qualification
December 1996

Iskolai végzettség Educational qualification	Regisztrált munkanélküliek Registered unemployed		Ellátott* Benefit recipients		Ellátott a regisztráltak %-ában Benefit recipients in percent of registered ones
	persons	%	persons	%	
8 általánosnál kevesebb - Less than primary education			6.044		

8 általános - Primary education			53.132		
Szaktanulmányozó - Apprentice school			60.208		
Szakisola - Vocational school			3.587		
Szakközépiskola - Other secondary school			18.400		
Technikum - Grammar school for technicians			6.189		
Gimnázium - Grammar school			14.541		
Főiskola - College			4.571		
Egyetem - University			1.864		
Együtt - Total			168.536		

* Az adatok azoknak a járadékosoknak és segélyezetteknek a számát tartalmazzák, akik mint „érintett létszám”, a vizsgált időszakban akár csak egy napra is szerepeltek. - Invespective of the duration of the registration period.

Adatforrás: OMK Havi jelentés, 1996. december - **Source of data:** NLC; Monthly Report, Dec. 1996

A munkanélküli járadékként kifizethető összeg az évek során többször módosult. Az 1993-tól érvényes szabályok szerint időtartama a korábbinál rövidebbé vált; 1 évig folyósítható, összege az első negyedévben az előző évben elért átlagkereset 75 %-a, a továbbiakban pedig 60 %-a. A járadék minimuma havi 8.600, felső határa az első szakaszban 18 ezer, a másodikban 15 ezer Ft.

A pályakezdők - mint erről már szó volt - 1995. júliusig havi 7.875.-, majd 1996. júl. 1-ig 6.720 Ft segélyt kaptak.

Pályakezdők nélkül számolva, a munkanélküli ellátás havi összege az esetek zömében a minimálbér (1994:- Ft; 1995: 12.200.- Ft; 1996:- Ft) közelében maradt, s évek óta legfeljebb 30 %-a a teljes munkaidőben foglalkoztatott dolgozók átlagkeresetének, jelezve, hogy a munkanélküliek között meghatározó hányadot képviselnek a képzetlenek vagy alacsony képzettségűek; s hogy korábbi keresetük is a legalacsonyabb kategóriába tartozott.

6.15 táblázat - Table 6.15

A havi átlagkeresetek és a munkanélküli ellátás* átlagos havi összege -
Average monthly earnings and average monthly unemployment benefits

Ft-ban - in HUF

Időszak Reference period	A havi bruttó átlagkereset Average monthly gross earning	A munkanélküli ellátás átlagos havi összege Average monthly unemployment benefit	Az ellátás mértéke az átlagkeresethez viszonyítva Unemployment benefit related to earning (%)
1990	13.446	3.845	28,6
1991	17.934	7.903	44,1
1992	22.294**	8.798	39,5
1993	27.173**	9.949	35,9
1994	33.939***	10.841	31,9
1995	38.900***	11.891	30,6
1996	46.840***	13.461	28,7

* Pályakezdekők segénye nélkül - Excluding school-leavers

** A 20 fő feletti szervezeteknél - Coverage is economic units employing more than 20

*** A 10 fő feletti szervezeteknél - Coverage is economic units employing more than 10

Adatforrás: KSH Évkönyvek, KSH és OMK Statisztikai havi kiadványok - **Source of data:** Yearbooks of CSO; Monthly Reports, NLC

A munkanélküli ellátás összege továbbra is csak a technikumot végzettek és a diplomások esetében haladta meg a minimálbért.

6.16 táblázat - Table 6.16

A munkanélküli ellátás átlagos összege 1996. november 20. és
1996. december 20. között -
Average amount of unemployment benefits 20 November 1996 -
20 December 1996

Iskolai végzettség Graduation	Létszám* Number of benefit recipients		Átlagos havi ellátás Ft/fő Average monthly unemployment benefit HUF/pers	Az ellátás átlagos időtartama (nap) Average spell of the benefit days
	fő - persons	%		
8 általános alatt - Less than primary education	6.044	3,6	12.691	300
Általános iskola - Primary education	53.132	31,5	13.098	263
Szakmunkás képző - Apprentice school	60.208	35,8	13.287	254
Szakiskola - Vocational school	3.587	2,1	13.376	223
Szakközép iskola - Vocational secondary school	18.400	10,9	13.938	221
Technikum - Grammar school for technicians	6.189	3,7	14.580	228
Gimnázium - Grammar school	14.541	8,6	13.826	221
Főiskola - College	4.571	2,7	15.349	198
Egyetem - University	1.864	1,1	15.543	193
Összesen - Total	168.536	100,0	13.461	248

* Pályakezdekők nélkül - excluding school-leavers

Adatforrás: OMK havi közlemények - **Source of data:** Monthly Reports, NLC

A munkanélküliként regisztrált, de a járadékra jogosultságot már elvesztettek közül szociális jellegű segélyezésben a munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesülhetnek azok, akiknek családjában az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori minimumának a 80 %-át. (Ez 1996-ban 7.680.- Ft volt.) Ugyanennyi a támogatás havi összege is. (1997. január 1-től 9.200.- Ft a támogatás havi összege.)

Az elmúlt években a szervezett munkaerőpiacon a munkahelyek tartós hiányának következtében különösen a leghátrányosabb helyzetűek (alacsony képzettségűek, idősebbek, depressziós körzetekben élők) szorultak rá a támogatásra. A jövedelempótló támogatásban részesülők száma évek óta jelentősen meghaladja a munkanélküli járadékban részesülőkét.

6.17 táblázat - Table 6.17

A munkanélküli ellátásból kikerülők* és a jövedelempótló támogatásban részesülők száma 1992-1996. December -
Number of persons expired the unemployment benefit and the beneficiaries of income-supplementing system

000

	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	Dec.				
Az ellátást kimerítette - Expired the unemployment benefit	85,0	277,1	241,5	164,9	
Jövedelempótló támogatásban részesült - Beneficiaries of income supplementary system	41,2	141,4	206,6	193,0	211,6

* Pályakezdők nélkül - Excluding school leavers

Adatforrás: OMK adatközlés - **Source:** NLC

1995-ben módosították a szociális igazgatásról és ellátásról szóló, 1993. évi III. törvényt, és a jövedelempótló támogatás folyósítását két évre korlátozták, illetve tovább-folyósítását 90 nap igazolt munkaviszonyhoz kötötték. A munkaviszonyt - a szervezett munkaerőpiaci állások hiányában - lényegében a helyi önkormányzatok által szervezett, s jórészt a foglalkoztatási alapból finanszírozott közhasznú munkán lehetett megszerezni. 1995-ben a megyei munkaügyi központok 3 milliárd forintot kaptak a költségvetéstől a közhasznú munkák tervezett többlet-igényének támogatására; 1996-ban az összeg több mint kétszeresét fordították erre a célra. A jövedelempótló támogatást így is többezren elvesztették, mert vagy a helyi önkormányzat nem tudta a közhasznú munkát megszervezni, vagy az érintettek nem vettek részt abban.³¹

6.3.4 A munkanélküliek ellátási rendszeréből kikerülők - Outflow from the unemployment benefit system

A Foglalkoztatási Törvény - a munkanélküliség gyors növekedésével párhuzamosan - fokozatosan szűkítette a munkanélküli járadékra jogosultság időtartamát, a kezdeti 2 évről előbb másfél, majd 1993-ban 1 évre.

³¹ Somogyban 1996-ban 32 %-kal nőtt a jövedelempótló támogatásban részesülők aránya, annak ellenére, hogy októbertől kétszázán kiestek az ellátási rendszerből, mert nem tudtak 90 napos folyamatos munkaviszonyt igazolni. A megyében jelenleg 7.100-an részesülnek jövedelempótló támogatásban. (Napi Gazdaság, 1997. jan. 20.)

Az ellátásban már nem részesülők jó része regisztrált munkanélküli maradt, elsősorban a jövedelempótló támogatásra igényt tartók, mert az a támogatáshoz jutás egyik feltétele. A többiek egy részéről ugyancsak tudta a munkaügyi szervezet, hogy elhelyezkedtek, vagy, hogy képzési programban vettek részt.

Évről-évre több tízezer - esetenként százezret meghaladó - sokaság azonban a járadék-folyósítás befejeztével eltűnt a munkaügyi szolgálat látóköréből. Az ellátásból kikerültek további munkaerőpiaci helyzetéről - mint már jeleztük - az OMK 1993. óta évenként ún. követéses vizsgálattal igyekezett tájékozódni. 1996-ban negyedszer végeztek felmérést az előző évben a munkanélküli ellátásból kikerültek munkaerőpiaci státuszának megismerése érdekében.³²

1991. és 1996. között több mint 900 ezren kerültek ki az ellátásból (pályakezdők nélkül 776 ezren); ami - mint a szerzők írják - akkor is óriási szám, ha figyelembe vesszük, hogy egyesek a 6 év során többször is szerepelhettek az érintettek között.

Az 1995-ben lejárt járadék-jogosultságú 204,5 ezer munkanélküli közül 103 ezer fő munkaerőpiaci státusza volt ismert (köztük 7,2 ezer pályakezdő). Így 101,5 ezer fő (köztük 32,4 ezer pályakezdő) helyzetét igyekeztek megállapítani.

A felmérés a nem-pályakezdő 69,1 ezer főről kimutatta, hogy időközben 44 %-uk elhelyezkedett, csaknem 30 %-uk továbbra is munkanélküli volt (de nagy többségük már nem regisztráltatta magát); 26 %-uk pedig inaktívvá vált.

Figyelemreméltó az évek során az arányok változása:

6.18 táblázat - Table 6.18

A követéses vizsgálatok eredményei 1993-1996-ban - Results of the follow-up surveys in 1993-1996

	%			
Munkaerőpiaci státusz - Labour market status	1993. aug.	1994.jún.	1995.jún.	1996.jún.
elhelyezkedett - re-employment	26,9	29,0	42,0	44,0
munkanélküli - unemployed	40,7	33,8	28,2	29,7
inaktív - inactive	32,4	37,1	29,7	26,4
Együtt - Total	100,0	100,0	100,0	100,0

* A járadékot az előző évben kimerítették - Data refer to the persons whose entitlement to unemployment benefit expired in the previous year.

Az elhelyezkedési esélyek már 1995-ben érzékelhetően javultak. 1996-ban elsősorban a 20-39 éves, szakképzett és annál magasabb végzettségű férfiak találtak munkahelyet. A férfiak elhelyezkedési aránya általában jobb volt, mint a nőké.

A munka nélkül maradtak csoportja az évek során csökkent. 1996-ban korcsoport, nem, iskolai végzettség szerint nem volt érdemleges eltérés a munkát nem találók között. A 20,5 ezer fő közül azonban csak az a 2,3 ezer fő regisztráltatta magát munka nélkülként, akik időközben a jövedelempótló támogatásra szereztek jogosultságot - a többiek közül senki.

³² Lázár György-dr. Székely Judit: Részletes jelentés a munkanélküli ellátásra való jogosultságukat 1995. évben kimerítették követéses vizsgálatának eredményeiről. (OMK, 1996. szept.)

1996-ra valamelyest tovább mérséklődött az inaktívvá válás is. A munkaerőpiacról távol maradók nagyobb hányada - a 18,2 ezer fő közül 10,5 ezer - nő volt.

Az inaktívvá válás okát a felmérés során évről-évre külön is megkérdezték.

6.19 táblázat - Table 6.19Az inaktívvá válás okai - Reasons of inactivity*ezer főben*

	A járadékot					
	1993-ban		1994-ben		1995-ben	
	kimerítettek közül					
	fő	%	fő	%	fő	%
egészségügyi okból nem tud munkát vállalni - health		28,0		32,1	5,8	33,0
(rokkant)nyugdíj-jogosultságot szerzett - entitled for retirement schemes		40,6		32,1	4,6	24,4
katonai szolgálat - conscript		2,8		3,1	0,9	4,8
GYES, GYED - child care allowance or fee		10,0		13,1	3,3	17,0
tovább tanult - further education		1,6		1,9	0,6	3,2
családi ok - family reason		10,4		12,8	2,1	12,5
nem kíván elhelyezkedni - does not want to have a job		1,0	0,5	1,6	0,3	1,9
meghalt, büntetését tölti - died, or serves his sentence		3,1				
passzív munkanélküli - discouraged		2,5		3,4	0,6	3,2
Összesen - Total		100,0		100,0	18,2	100,0

Adatforrás: az OMK követéses vizsgálatának éves jelentései - **Source:** Yearly reports of follow-up surveys, OMK

Az összességében csökkenő sokaságon belül valamennyit nőtt a romló egészségűek és a munkaerőpiacon kívüli tevékenységűek (gyermekgondozáson, sorkatonai szolgálat, tovább-tanulók) aránya. Az 1996. évi adatok szerint már ők adják - az egyébként szerény méretű - sokaság több mint felét; akik nem tudnak vagy egyelőre nem kívánnak a munkaerőpiacon megjelenni. Közülük az egészségi okból távol maradók úgy kerültek ki az aktív népességből, hogy legfeljebb az önkormányzatoktól kaphatnak szociális támogatást.

Más oldalról: valamennyi támogatáshoz jutott 1996-ban az inaktívvá váltak több mint 40 %-a: a rendes- vagy rokkantsági nyugdíjban részesülők és a gyerekgondozáson lévők.

Jellemző, hogy az inaktívvá váltak közül 1995-ben mindössze 500, 1996-ban pedig csupán 300 fő nem kívánt visszatérni a munkaerőpiacra. Ezek a számok erőteljesen cáfolják azt a még ma is gyakran hangoztatott nézetet, hogy a munkanélküliek jó része „nem is akar dolgozni”.

A követéses vizsgálat négy éves adatai egyúttal áttekintést adnak arról: hogyan - legalábbis a következő évben - a munkanélküli járadékra való jogosultságukat kimerítő többszázazres sokaság munkaerőpiaci helyzete. A következő táblázat adataiban együtt szerepelnek a munkaerőpiaci szervezet által ismert, valamint a követéses vizsgálat eredményéből nyert információk.

6.20 táblázat - Table 6.20

A járadékfolyósítási idejüket kimerítették munkaerőpiaci státusza -
Labour market status of persons whose entitlement to allowance expired

ezer főben - thousand persons

Munkaerőpiaci helyzet Labour market status	1993.		1994.		1995.		1996.*	
	fő - pers	%	fő - pers	%	fő - pers	%	fő - pers	%
- foglalkoztatott - employed	9.6	11,3	53.3	19,2	71.1	29,7	48,1	29,1
- regisztrált munkanélküli - registered unemployed	55.9	65,5			97.3	40,3	70,8	42,9
ebből: - of which: jövedelem-pótló támogatásban részesülő - obtaining income support	49.3	57,7	131,3	47,4	89.7	37,1	63,9	38,7
- aktív program résztvevője - participant of active programmes	1.9	2,3	7.8	2,8	9.6	4,0	6,5	3,9
- inaktívvá vált - has become inactive	10.0	11,8	48.4	17,5	36.4	15,1	21,5	13,0
- nem-regisztrált munkanélküli - non-registered unemployed	7.7	9,1	36.4	13,1	26.4	10,9	18,2	11,0
Együtt - Total	85.3	100,0	277.2	100,0	241.5	100,0	164,9	100,0

* A járadék-jogosultságot az előző évben kimerítők, a pályakezdőkkel együtt - Persons exhausted from unemployment benefit in the previous year, including school leavers

Adatforrás: Lázár Gy. - Székely J.: Jelentés a nyilvántartásból kikerült munkanélküliek körében végzett 1993 (majd 1994. 1995. és 1996.) évi követéses vizsgálata eredményeiről, OMK, 1993. szept. és 1994. júl., 1995. okt. 1996. szept. - **Source of data:** Gy. Lázár-J. Székely: Unemployed persons leaving the register: Finding of the 1996 follow-up survey of 1993, 1994, 1995, 1996 NLC, Sept 1993, July 1994, Oct. 1995, Sept 1996.

6.3.5 A területi különbségek - Regional differences

Változatlanul nagyok a munkanélküliség kezdettől meglévő területi különbségei.

A regisztrált munkanélküliek létszáma alapján számított ráták az évenkénti változások ellenére az ország különböző vidékei közötti tartós egyenlőtlenséget tükrözik:

6.21 táblázat - Table 6.21

A legalacsonyabb és a legmagasabb megyei munkanélküliség ráták -
The lowest and highest unemployment rate by counties

Időpont (év, december) Year, Dec.	A munkanélküliségtől -			
	kevésbé - less		erősen - highly	
	sújtott megyék az adott időszak munkanélküliségi rátái alapján* Counties involved in unemployment according to the unemployment rate			
1990	Budapest	0,3	Szabolcs-Szatmár-Bereg	4,5
	Vas	0,6	Nógrád	4,2
	Győr-Moson-Sopron	1,0	Borsod-Abaúj-Zemplén	3,5
	Pest	1,0		
1991	Budapest	2,6	Szabolcs-Szatmár-Bereg	16,4
	Győr-Moson-Sopron	5,7	Nógrád	16,1
	Zala	6,8	Borsod-Abaúj-Zemplén	13,9
1992	Budapest	5,7	Szabolcs-Szatmár-Bereg	22,4
	Győr-Moson-Sopron	8,0	Nógrád	19,0
	Vas	8,4	Borsod-Abaúj-Zemplén	18,6
1993	Budapest	6,3	Borsod-Abaúj-Zemplén	19,9
	Győr-Moson-Sopron	7,8	Nógrád	19,7
	Vas	8,8	Szabolcs-Szatmár-Bereg	18,7

1994	Budapest	5,4	Szabolcs-Szatmár-Bereg	18,5
	Győr-Moson-Sopron	6,9	Borsod-Abaúj-Zemplén	15,6
	Pest	7,2	Nógrád	15,5
1995	Budapest	5,7	Szabolcs-Szatmár-Bereg	18,8
	Győr-Moson-Sopron	6,5	Borsod-Abaúj-Zemplén	16,6
	Vas	7,1	Nógrád	15,4
1996	Budapest	5,0	Szabolcs-Szatmár-Bereg	19,0
	Győr-Moson-Sopron	6,7	Borsod-Abaúj-Zemplén	18,4
	Vas	6,8	Nógrád	16,3

* 1992. januártól a gazdaságilag aktív népesség, korábban az aktív keresők száma volt a ráta viszonyítási alapja. - Since January 1992 the unemployment rate has been related to the number of economically active population. Before 1992 it had been related to the number of active earners.

Adatforrás: OMK havi jelentései - **Source of data:** Monthly Reports, NLC

A KSH munkaerő felmérésének adatai - a kritérium-rendszer korábbiakban ismertett eltérései miatt - némileg eltérő területi különbségeket is mutatnak. A legrosszabb helyzetű megyék az általuk számított rátaalapján: Nógrád (15,9 %), Borsod-Abaúj-Zemplén (15,8 %) és Heves (14,3 %).

A Magyar Háztartás Panel a település-típusok szerinti különbségeket mérte. A sorrend a legjobb helyzetű településtől (Budapest, 8,8 %-os ráta) a legrosszabb helyzetűekig (község, tanya, 15,5 %) nem meglepő. Ráadásul - mint ezt már más kutatások is tanúsították³³ a községekben, tanyákon a legnagyobb arányú a gazdaságilag inaktívnak minősültek aránya is (52 %) és ennek megfelelően a legalacsonyabb a foglalkoztatottaké (39 %; város: 48 %; megyeszékhely: 54 %; Budapest, 53 %.) Az 1996. évi felmérés megállapította, hogy az elmúlt években, a munkanélküliség szétterülésével csökkent a település-típusok rátája közötti különbség. 1993-hoz és 1994-hez képest 1995-ben a falusi és tanyai lakosság munkanélkülisége 20,3 %-ról előbb 18,3, majd 17,3 %-ra csökkent, s miközben az 1996. évi felvétel szerint minden más település-típus esetében kismértékben ismét nőtt a munkanélküliségi ráta, a községekben élők esetében 1,8 %-kal tovább csökkent. (*MHP Műhelytanulmányok 8, 1997. jan. 22. old.*)

A kistérségekre vonatkozó elemzések szerint³⁴ a munkanélküliség enyhülése dacára csak kevéssé változott a keleti és a nyugati országrészhez tartozó térségek foglalkoztatási-munkanélküliségi helyzete.

5 ábra - Chart 5

A munkanélküliség regionális különbségei 1995. decemberében -
Regional differences of unemployment in Dec, 1995

³³ Előző évi kiadványunkban ismertettük Fazekas Károly vizsgálatának eredményeit, aki több tényező alapján (pl. az egyéni vállalkozók számától a gépkocsi elátottságig, a magasabb iskolai végzettségük arányától a telefon-ellátottságig stb.) elemezte a régiók közötti különbségeket magyarázó tényezőket. A következtetésekben gazdag munka egyik megállapítása szerint a válság-régiókban nem pusztán a munkanélküliség magas arányú, hanem jellemzően megnőtt az inaktív aránya is. (*Fazekas Károly: A magyarországi munkanélküliség két jellemző vonása. Munkaügyi Szemle, 1995. szeptember, november.*)

³⁴ A „Kistérség” elnevezés lényegében a munkaerőpiaci szervezet kirendeltségeinek hatókörébe tartozó településeket fedi. Ezeket foglalkoztatási körzeteknek is nevezik, bár az esetek nagy részében elsősorban közigazgatásim s nem feltétlenül ténylegesen foglalkoztatási vonzáskörzeteket fognak össze. A kistérségek munkanélküliségét jellemző térképek ezúttal is Schwertner János készítette az OMK által regisztrált munkanélküliek létszáma alapján.

6 ábra - Chart 6

A munkanélküliség regionális különbségei 1992-ben és 1995-ben -
Regional differences of unemployment in 1992 and in 1995

7. A NEMZETGAZDASÁG FOGLALKOZTATÁSI SZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSAI - CHANGES IN EMPLOYMENT STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY

7.1 A foglalkoztatási szektorok változása - Changes by broad sectors

A gazdaság súlyos megrázkódtatásának éveit követően már 1995-ben jelentősen lelassult a három nagy foglalkoztatási szektor, a mező- és erdőgazdaság (primer szektor) az ipar és építőipar (szekunder szektor) és a szolgáltatások (tercier szektor) arányainak átrendeződése.³⁵

A munkaerőmérleg adatai szerint a mező- és erdőgazdaság foglalkoztatási szerepe valamelyest tovább csökkent. A századfordulón még a keresők több mint 60 %-át foglalkoztató szektor folyamatosan és jelentősen veszített súlyából. 1996. január 1-én a nemzetgazdaság a keresőknek már csak 8,2 %-át foglalkoztatta, valamivel kevesebbet, mint egy évvel korábban.

Folytatódott az ipar- és építőipar létszámának több mint 20 éve tartó csökkenése is.

A szolgáltatásokban foglalkoztatottak létszámának több évtizedes lassú növekedése a 90-es évektől gyorsult fel lényegesen. 1992. január 1-én már a terciér szektor foglalkoztatta a keresők felét. 1996-ban a széles értelemezett szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya elérte a 60 %-ot.³⁶

7. ábra - Chart 7

A három gazdasági szektorban foglalkoztatottak számának változása - Employment by broad sectors

efő
'000'
pers.

Szolgáltatás - Services
Ipar- építőipar - Industry
Mezőgazdaság - Agriculture

³⁵ 1992. január 1-től a KSH a nemzetközi statisztikai rendszerhez igazodó ágazati besorolási rendszert alkalmaz. Ennek következtében bizonyos tevékenységek - és foglalkoztatott létszámok - a korábbiól eltérő ágazatba sorolódtak. A hosszú idősoros ágazatonkénti adatok tehát nem vethetők össze az 1996-ra vonatkozókkal. Az 1993. évi adatokat már az új osztályozás szerint ismertetjük.

³⁶ A KSH módosította az egy évvel korábban közölt adatot, amikor a szolgáltatásokban foglalkoztatottak arányát 61,2 %-ra tette. A különbség az iparban-építőiparban foglalkoztatottak javára számolta el.

7.1 táblázat - Table 7.1**A foglalkoztatási szektorok változása - Shifts in employment by broad sectors***ezer főben - thousand persons*

Év január 1. 1 January	Mező- és erdőgazd. Agriculture		Ipar- építőipar Industry		Szolgáltatás Services		Foglalkoztatottak Employed	
	fő - pers	%	fő - pers	%	fő - pers	%	fő - pers	%
1900	1.735,8	61,1	422,3	14,9	683,2	24,0	2.841,3	100,0
1941	2.163,9	51,5	919,3	21,9	1.118,7	26,6	4.201,9	100,0
1960	1.830,0	38,5	1.617,6	34,0	1.311,9	27,5	4.759,5	100,0
1970	1.246,0	23,2	2.379,2	44,3	1.747,5	32,5	5.372,7	100,0
1980	1.109,0	19,3	2.386,1	41,6	2.238,5	39,1	5.733,6	100,0
1990	955,0	17,5	1.976,8	36,1	2.540,1	46,4	5.471,9	100,0
1992	647,7	13,5	1.667,8	34,8	2.480,7	51,7	4.796,2	100,0
1993*	432,8	10,0	1.446,0	33,2	2.473,2	56,8	4.352,0	100,0
1994*	371,8	9,0	1.341,0	32,4	2.423,6	58,6	4.136,4	100,0
1995*	348,2	8,6	1.313,7	32,5	2.383,3	58,9	4.045,2	100,0
1996*	326,5	8,2	1.261,8	31,8	2.386,0	60,0	3.974,3	100,0

* A KSH által 1992. január 1-én bevezetett ágazati osztályozási rendszer szerint. - According to the standard international, classification system introduced by the CSO in January 1992

Adatforrás: KSH Népszámlálások; Évkönyvek; 1996. január 1-i munkaerőmérés. - **Source of data:** Population Census of CSO; Yearbooks of CSO; Labour Account, 1 Jan.1996

1996-ról a KSH munkaerő-felmérésének adatai némileg eltérő arányokat mutatnak. (A munkaerő-mérlegtől számos vonatkozásban különböző felmérés legfontosabb eltérése itt az, hogy nem tartalmazza a Gyed-en, Gyes-en lévőket.) Adataik a mezőgazdasági foglalkoztatottság enyhe arány-növekedését jelzik, az ipar és a szolgáltatások rovására.

7.2 táblázat - Table 7.2

A foglalkoztatási szektorok aránya 1995. és 1996. IV. negyedévében -
Employment by broad sectors, Q IV in 1995-1996.

ezer főben - thousand

	1995.		1996-	
	IV. negyedév - Q IV.			
	fő - pers.	%	fő - pers.	%
Mezőgazdaság - Agriculture	297,7	8,0	316,4	8,5
Ipari szektor - Industry	1.213,1	32,6	1.204,3	32,4
Szolgáltatások - Services	2.204,4	59,4	2.191,4	59,1
Együtt* - Total*	3.715,2	100,0	3.712,1	100,0

* Az „ismeretlen” 1995-ben 1,0 ezer, 1996-ban 0,1 ezer fő nélkül - Excluding the „unknown” persons; 1,0 th. in 1995 and 0,1 th. in 1996

Adatforrás: Munkaerőpiaci jellemzők 1996. IV. negyedévében, KSH 1997. - **Source:** Labour Force Survey Quarterly Bulletin Q IV., 1996. CSO 1997.

Mind a mezőgazdaság 1995-ről, mind a munkaerőfelmérés 1996-ról szóló adatai arra utalnak, hogy lényegében lezajlott a foglalkoztatás jelentős strukturális átrendeződésével is jár súlyos gazdasági megrázkódtatás. Valószínű, hogy a jelenleg alacsony szintű foglalkoztatás növekedése sem módosítja már a foglalkoztatás szektoronkénti arányait, pontosabban azok a jövőben kiegyensúlyozottan, a gazdasági fejlődés ütemében és az általános fejlődés trend irányait követve módosulnak.

A legfejlettebb országok gazdaságának jellemzője, hogy egyre kevesebben dolgoznak a két fő termelő szektorban, s egyre többen nyújtanak szolgáltatásokat (beleértve a közszolgáltatást, az egészségügyet, oktatást, a kereskedelmi, pénzügyi, anyagi szolgáltatásokat egyaránt).

Az Európai Unió országaiban - Görögország és Portugália kivételével - 1995-ben, ha kevéssel is, de mindenütt 60 % felett volt a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya; egyesekben már 70 % felett.

7.3 táblázat - Table 7.3

A foglalkoztatási szektorok aránya az Európai Unió országaiban 1995-ben -
Employment by broad sector as per cent of total employment in
EU countries in 1995

	Mezőgazdaság - Agriculture	Ipar- és építőipar - Industry	Szolgáltatások - Services
Belgium - (B)	2,7	28,2	69,1
Dánia - (DK)	4,4	27,1	68,5
Németország - (D)	3,2	36,0	60,8
Görögország - (GR)	20,4	23,2	56,4
Spanyolország - (E)	9,3	30,2	60,5
Franciaország - (F)	4,9	27,0	68,1
Írország - (IRL)	12,0	27,8	60,2
Olaszország - (I)	7,5	32,1	60,4
Luxemburg - (L)	3,7	25,6	70,6
Hollandia - (NL)	3,7	22,6	73,7
Ausztria - (A)	7,3	32,1	60,6
Portugália - (P)	11,5	32,2	56,4
Finnország - (FI)	7,7	27,6	64,6
Svédország - (S)	3,3	25,8	71,0
Egyesült Királyság - (UK)	2,1	27,4	70,0
EU átlag:	5,3	30,2	64,5

Adatforrás: Employment in Europe, 1996. pp. 147-162.

A mezőgazdasági foglalkoztatás magasabb, s a szolgáltatások alacsonyabb aránya a kevésbé fejlett országok jellemzője, szoros kapcsolatban a termelő ágazatok folyamatos (tőkeigényes) technikai fejlődésével amikor az egyre újabb, termelékenyebb technikai eszközök egyre kevesebb emberi munkával képesek a termék-tömeg előállítására; valamint a társadalom jómódú rétegeinek méretével, s fogyasztási szerkezetük változásával, akik jövedelmükből egyre többet költenek egészségük védelmére, sportra, turizmusra, biztosításra, pénzügyi és más szolgáltatásokra. Az átrendeződés folyamatát természetesen számos más feltétel is alakítja, ami a különböző országok eltérő arányaiban is tükröződik.

A magyar gazdaság szektorális szerkezetét nem a termelő ágazatok technikai fejlődése, s nem a jómód tartós növekedése, hanem a súlyos gazdasági visszaesés rendezik át. Az ágazati struktúra további alakulása a gazdaság stabilizálódásának függvénye. A termelőágazatok létszámának további csökkenése csak erőteljes technikai fejlődés esetén lenne előnyös; a szolgáltatási ágazak természetes fejlődésének pedig a fizetőképes kereslet növekedése a feltétele.

7.2 Változások a nemzetgazdasági ágak foglalkoztatási szerkezetében - Changes in brauck employment patterns

A három nagy foglalkoztatási szektor mindegyike különböző ágakat foglal magában. A foglalkoztatottak ágazonkénti létszámának változása a strukturális elmozdulások egyik fontos mutatója.

1993 folyamán 6 ág vett fel összesen 78 ezer főt; 8 ág pedig csaknem 294 ezer főt veszített, 1994-ben 5 ág 135,5 ezer főt vett fel; 9 ág pedig további 226,9 ezer főt veszített. A legnagyobb létszámvesztést a feldolgozóipar szenvedte el (84,6 ezer fő) továbbá a kereskedelem, közúti jármű, közszükségleti cikkek javítása, karbantartása ág (38,6 ezer fő) valamint a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás (37,1 ezer fő). A mező- és erdőgazdaság 23,6 ezer fővel foglalkoztatott kevesebbet.

1995-ben a gazdaság egészében a 141,5 ezres létszámvesztéssel 76,1 ezer fős létszámnövekedés állt szemben; így a gazdaság összes 65,4 ezer fővel foglalkoztatott kevesebbet, mint egy évvel korábban.

Az összképen belül azonban jelentősek a különbségek. A gazdaság két termelő szektora, a mezőgazdaság és az ipar- építőipar együttesen 73,6 ezer főt veszített, miközben a szolgáltatásokban foglalkoztatottak létszáma 24,1 ezer fővel nőtt.

Nemzetgazdasági áganként vizsgálva: a legnagyobb létszámvesztést a feldolgozóipar szenvedte el (-68,9 ezer fő) és a mezőgazdaság (-21,7 ezer fő). A szolgáltatások közül az oktatás (818,4 ezer fő), a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai (11,9 ezer fő) voltak a legnagyobb létszám-vesztők. A termelő ágazatok közül nőtt viszont az építőipar létszáma (+27,8 ezer fő), a szolgáltatásokban pedig az Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások ág (16,3 ezer fő), a Szállítás, raktározás, posta- és távközlés ág (12 ezer fő), valamint az ingatlanügyek, bérbeadás ág (10,6 ezer fő) voltak a legnagyobb létszám-fellevők.

A szolgáltatásokon belül a zömében a költségvetésből finanszírozott három ág (közigazgatás, oktatás, egészségügy) összesen 33,7 ezer főtől vált meg; súlyuk így az összes szolgáltatás mintegy harmadát adta.

Az 1993-1996. január 1. közötti jelentős létszámcsökkenés közepette végbement változásokról a 7.4 táblázat ad részletes áttekintést, a munkaerő-mérlegek alapján.

7.4 táblázat - Table 7.4

A nemzetgazdasági ágakban foglalkoztatottak száma 1993-1996. (jan. 1-i állapot)

Employment in branches of economy in 1993-1996 (1 Jan.)

	%							
	1993		1994		1995		1996	
	foglalkoztatottak - employed							
	fő -pers	%	fő -pers	%	fő -pers	%	fő -pers	%
Mezőgazdaság, halászat - Agriculture, hunting and forestry	432,8	10,0	371,8	9,0	348,2	8,6	326,5	8,2
Bányászat - Mining and quarrying	56,2	1,3	34,8	0,8	24,4	0,6	19,1	0,5
Feldolgozóipar - Manufacturing	1.058,6	24,3	983,9	23,8	993,1	24,6	924,2	23,3
Vill.energia-, gáz-, hő- és vízellátás - Electricity, gas, steam and water supply	99,5	2,3	104,4	2,5	105,7	2,6	100,2	2,5
Építőipar - Construction	231,7	5,3	217,9	5,2	190,5	4,7	218,3	5,5
Kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása, karbantartása - Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles, motorcycles, pers. goods	549,3	12,6	589,4	14,3	550,8	13,6	135,6	3,4
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás - Hotels and restaurants	143,7	3,3	140,7	3,4	123,6	3,1	135,6	3,4
Szállítás, raktározás posta és távközlés - Transport, storage and communication	358,8	8,2	336,4	8,2	333,2	8,2	334,0	8,4
Pénzügyi tevékenység és kieg.szolg.-i. - Financial intermediation	80,6	1,8	88,3	2,1	89,6	2,2	77,7	2,0
Ingatlanügyletek, bérbeadás - Real estate, renting and business activity	259,5	6,0	181,8	4,4	191,0	4,7	201,6	5,1
Közigazgatás, társadalombiztosítás - Public administration and defence; compulsory social security	260,8	6,0	285,3	6,9	285,0	7,0	277,6	7,0
Oktatás - Education	356,0	8,2	356,2	8,6	362,2	9,0	343,8	8,6
Egészségügyi és szociális ellátás - Health and social work	312,0	7,2	292,2	7,1	296,1	7,3	288,2	7,2
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolg. - Other community, social and personal service activities	152,5	3,5	153,3	3,7	151,8	3,8	168,1	4,2
Összesen - Total	4.352,0	100,0	4.136,4	100,0	4.045,2	100,0	3.974,3	100,0

Adatforrás: KSH, 1995. január 1-i munkaerőmérleg, 13. old. - **Source of data:** Labour Account, 1 January 1995, CSO, p. 13

1996-ról a KSH munkaerő-felméréséből rendelkezünk - a munkaerő-mérleggel csak korlátozottan összehasonlítható - adatokkal. (A foglalkoztatás ágazati arányai azonban eléggé hasonlóak.)

A munkaerő-felmérés 1995. és 1996. utolsó negyedévének összehasonlításakor 1996. végén még a foglalkoztatottak számának kismértékű (4 ezer fős) csökkenését regisztrálta. (Lásd a 7.5 tábla)

A 3 nagy foglalkoztatási szektoron belül a lényeges változások:

- a mezőgazdaság - a súlyos létszámvesztések évei után - először 1996. végén létszámfeltevő volt; mégpedig az összes létszámnövekedés (60,1 ezer fő) csaknem harmadát (18,7 ezer fő) a mezőgazdaság vette fel;

- az ipar egésze (beleértve a bányászatot, a feldolgozóipart, a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátást) mindössze 1,2 ezer főt vett fel, viszont az építőipar 10 ezer főt veszített. A feldolgozóiparon belül a gépipar volt a legjelentősebb létszámfelvevő (22,7 ezer fő) és a kohászat a legjelentősebb létszám-leadó (11,3 ezer fő).
- a szolgáltatások 34,8 ezres - főként a kereskedelem- és karbantartás ágazatban elért - létszám-növekedésével szemben a szolgáltatások különböző ágazatai együttesen 53,4 ezer főt veszítettek, az egyenleg tehát 18,6 ezer fős csökkenés. A szolgáltatási ágazatok (közigazgatás, oktatás, egészségügy) létszáma 29,3 ezer fővel, az egy évvel korábbi létszám 3,3 százalékaival csökkent. (A három ág közül a közigazgatásé 4,5; az oktatásé 3,4; az egészségügyé 1,3 %-kal.)

Összességében rövid távon, az ágazatok foglalkoztatási súlyában a változások csupán néhány tizedszázalékos elmozdulást eredményeznek. A fel- vagy leépülés folyamata most már nem látványos. Ráadásul a foglalkoztatottság mértéke egyre kevésbé lesz egy-egy ágazat gazdasági súlyának jellemzője. Az ipar egyes ágazataiban például már ma jól érzékelhető a „jobbles growth”, a létszámbővülés nélküli növekedés, amikor a jelentős tőke-befektetésekkel történő technikai fejlődés nem igényel új munkahelyeket, sőt, a létszám leépítését is okozhatja.³⁷

³⁷ Néhány példa az újságok híreiből:

- Felavatták a Nokia pécsi monitor-összeszerelő üzemét. A finn világcég egy csődbe jutott olasz vállalkozás gyárát vásárolta meg. Az ingatlanért 10,2 millió dollárt fizetett, de gyártósoroknak még az egy tizedét sem vette át. Idén a finnek további 20 millió dollárt költenek gépekre, mert a gyárat nemzetközi viszonylatban a legkorszerűbb színvonalúvá akarják fejleszteni. A Nokia Monitor Kft-nél pillanatnyilag 170 ember dolgozik. (*Napi Gazdaság, 1996. ápr. 24.*)
- A Stollwerck a privatizáció óta hétmilliárd forintot költött a magyarországi üzemei fejlesztésére. A 3.400 dolgozóból mára 750 maradt, de szezonban többen, 1.200-an is dolgoznak. (*Üzleti 7*)
- Az Univer Magyarország bejelentette, hogy az ország egyik gazdaságilag hátrányos helyzetű térségében - Nyírbátorban - mintegy 1,8 millió angol font értékű beruházással műszaki fejlesztést hajt végre. A nyírbátori ütem jelenlegi létszáma 203 fő, az átszervezés, modernizálás nyomán valószínűleg 50 munkahely feleslegessé válik. (*Magyar Nemzet, 1996. febr. 20.*)
- A British-American Tobacco Co. Ltd. (BAT) a Pécsi Dohánygyár megvásárlása után 1992-93-ban mintegy 25 millió fontot - több mint négy milliárd forintot - fordított fejlesztésekre. A gyár kapacitása megkétszereződött, miközben a dolgozók létszáma szinte változatlan maradt. (*Népszabadság, 1996. jún. 24.*)

7.5 táblázat - Table 7.5

A foglalkoztatottak* száma nemzetgazdasági ágak, ágazatok szerint -
Employed persons* by industries

ezer főben - thousand persons

Nemzetgazdasági ágak, ágazatok Industries	1995.		1996.		Változás az előző év azonos időszakához
	fő	%	fő	%	Change
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat - Agriculture, forestry fishing	297,7	8,0	316,4	8,5	18,7
Bányászat - Mining	32,9	0,9	30,1	0,8	- 2,8
Feldolgozóipar - Manufacturing	858,4	23,1	865,0	23,6	6,6
ebből: - from it:					
Élelmiszer, ital és dohánytermék - Manufacturing of food, beverages, tobacco	162,6	4,4	160,2	4,4	- 2,4
Textília, ruházati, bőrtermék - Textiles, wearing apparel, footwear, leather	160,4	4,3	166,6	4,5	6,2
Fa-, papír- és nyomdaipari termék - Wood, paper prod., publishing and printing	80,0	2,1	81,1	2,2	1,1
Vegyipar - Chemistry	95,8	2,6	92,2	2,5	- 3,6
Nem fém ásványi termék - Non-metallic mineral products	33,7	0,9	31,0	0,8	- 2,7
Kohászat, fémfeldolgozás - Metals, metal products	91,3	2,5	80,0	2,2	- 11,3
Gépipar - Machinery	203,1	5,5	225,8	6,7	22,7
Egyéb feldolgozóipar - Furniture, recycling etc.	31,5	0,8	28,1	0,7	- 3,4
Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás - Electricity, gas steam and water supply	93,9	2,5	91,3	2,5	- 2,6
Építőipar -Construction	227,9	6,1	217,9	5,9	- 10,0
Kereskedelem - Wholesale, retail trade, repair	473,8	12,7	506,6	13,6	32,8
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás - Hotels and restaurants	117,9	3,2	111,6	3,0	- 6,3
Szállítás, raktározás, posta- és távközlés - Transport, storage and communication	326,8	8,8	325,2	8,8	- 1,6
Pénzügyi tevékenység - Financial intermediation	84,9	2,3	83,2	2,2	- 1,7
Ingatlanügyletek, bérbeadás - Real estate, renting and business activities	130,5	3,5	131,0	3,5	0,5
Közigazgatás, társadalombiztosítás - Public administration	321,9	8,7	307,2	8,4	- 14,7
Oktatás - Education	338,2	9,1	326,7	8,8	- 11,5
Egészségügyi és szociális ellátás - Health and social work	228,8	6,2	225,7	6,1	- 3,1
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás - Other community, social and personal service activities	181,6	4,9	174,2	4,7	- 7,4
Nemzetgazdaság összesen - Total	3.715,2	100,0	3.712,1	100,0	- 3,1
Ismeretlen - Unknown	1,0	-	0,1		- 0,9
Foglalkoztatottak összesen - Employed persons together	3.716,2		3.712,2		- 4,0
Mezőgazdaság - Agriculture	297,7	8,0	316,4	8,5	18,7
Ipari szektor - Industry	1.213,1	32,6	1.204,3	32,4	- 8,8
Szolgáltatások - Services	2.204,4	59,3	2.191,4	59,1	- 13,0

* Gyes-en, Gyed-en lévők nélkül, sorkatonákkal - Excluding persons being on child care leave and including conscripts

Adatforrás: A KSH jelenti

7.3 A foglalkoztatási struktúra szervezetei méretek szerint - Employment structure by organizational measures

A KSH 1996. eleje óta közreadja a működő gazdálkodó szervezetek számát, működőnek tekintve azokat, amelyek a tárgy évben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági nyereségadó, áfa, stb.) teljesítettek, illetve a tárgyév során alakultak. A működők aránya 1995. decemberében az összesen több mint 1,1 millió regisztrált vállalkozás nem egészen 60 %-át tette ki.

Az arány 1996. decemberében 66 % volt. A bejegyzett és a működő gazdálkodók között a legnagyobb különbség a nem jogi személyiségű egyéni és társas vállalkozók között volt (alig több, mint a felük működött), de a jogi személyiségűeknek sem működött csaknem 20 %-a, 1995-ben és 17 %-a 1996-ban.

Az 1996-ban bejegyzett és működő cégek közül a 11 fősnél nagyobbakban foglalkoztatott létszámról adtak áttekintést. Fontos megjegyezni, hogy a működő cégek csaknem 97 %-a 11 fősnél kisebb, ún. mikro-vállalkozás volt.³⁸

7.6 táblázat - Table 7.6

A 11 főnél többet foglalkoztató cégek létszáma -
Staff number at the active firms, employed 11 + employees

Működődő gazdasági szervezet - Active economic org.	11-20 fő	21-50 fő	51-300 fő	300 fősnél <	Együtt
	létszámot foglalkoztató szervezet - Number of units, by the employed stagg number				All
1995. dec. 31.	9.664	7.584	6.077	1.483	24.808
1996. dec. 30.	10.774	7.855	5.718	1.319	25.666
Az alkalmazásban állók létszáma, ezer főben - Staff number in 000					
1995. I-IV. negyedév - Q I-IV	99,1	175,2	535,0	1.559,2	2.368,5
1996. I-IV. negyedév - Q I-IV	141,0	202,8	545,4	1.662,3	2.551,5
Ebből - From it:					
- Fizikai foglalkozású - manual workers					
1995. I-IV. negyedév - Q I-IV	64,6	116,8	360,5	822,5	1.364,4
1996. I-IV. negyedév - Q I-IV	91,8	139,2	367,9	880,6	1.479,5
- Szellemi foglalkozású - non-manual					
1995. I-IV. negyedév - Q I-IV	34,5	58,8	174,1	737,1	1.004,5
1996. I-IV. negyedév - Q I-IV	49,2	63,6	177,5	781,7	1.072,0

Adatforrás: Főbb munkaügyi folyamatok 1996. I-IV. negyedév, KSH, 1997. - **Source:** Main courses of labour in I-IV quarters, 1996, CSO, 1997.

Az egyik fontos jellemző, hogy bár az itt figyelembevett szervezetek között több mint 40 %-ot tesznek ki a legkisebbek, az alkalmazottak alig több mint 5 %-át foglalkoztatták 1996-ban; a keresők 65 %-a a szervezetek csupán 5 %-át kitevő nagy (300 fősnél nagyobb) szervezetekben dolgozott.

Más oldalról: az elaprózódott szervezeti struktúra tükrözi, hogy átlaglétsszámok - a szerény növekedés dacára - a méretkategóriák alsó szintjének közelében maradtak. (1995. és 1996. között a 11-20 fős kategóriában az átlagos

³⁸ A 11 fősnél kisebb cégek meghatározó hányadát adó egyéni, valamint jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokról a 9. fejezetben szólnunk részletesebben.

10,2 fős létszám 13 főre nőtt; a 21-50 fős cégeknél 23,1 főről 25,8 főre; az 51-300 fős cégeknél 88-ról 95,4 főre; s a 300 fősnél nagyobbakban 1.051,4 főről 1.260,3 főre.) A kisebb cégek létszámfelvevő képessége tehát 1996-ban is szerény maradt.

7.4 A foglalkoztatási struktúra állomány-csoportonkénti változásai - Employment structure by skill groups

Az 1996. január 1-i munkaerőmérleg adatokat közölte a foglalkozási főcsoportokról, azonban csak az aktív korú keresőkről, (ami mindössze 134,1 ezerrel kisebb a foglalkoztatottak számánál) de csak az 50 fősnél nagyobb vállalkozásokról, valamint létszámnagyságtól függetlenül a költségvetési szervekről. Az együttesen 2.168,6 ezer fő a munkaerőmérlegben számításba vett 4.352 ezer foglalkoztatottnak tehát kevesebb mint feléről ad tájékoztatást. Az ágazatonként is részletezett adatokból itt csak a foglalkozási főcsoportokhoz tartozók együttes számát ismertetjük (ezer főben).

- Törvényhozó, igazgatási, érdekképviselői és gazdasági vezető	150,7
- Egyetemi, főiskolai képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozású	272,2
- Egyéb felső vagy középfokú végzettséget igénylő foglalkozású	394,8
- Irodai és ügyviteli (ügyműködési) jellegű foglalkozású	152,9
- Szolgáltatás jellegű foglalkozású	197,2
- Mezőgazdasági- és erdőgazdálkodási	43,9
- Ipari és építőipari	424,8
- Gépkészítő, összeszerelő járművezető	261,9
- Szakképzettséget nem igénylő foglalkozású	270,1
Együtt	2.168,6

Ennél jóval részletesebb, valamennyi általa figyelembevett foglalkoztatottról ad áttekintést a munkaerő-felmérés.

Az adatok a lakossági felmérés 1995. és 1996. utolsó negyedévi eredményein alapulnak.

A foglalkoztatottak képzettségére vonatkozó adatok - a gazdaság zavartalan működése esetén - egyik évről a másikra általában csak kevésbé változnak. S bár az évenkénti különbségek is jelzik az igények változásait, a tartós módosulásokat csak a hosszabb időtávú trendek mutatják meg.

Magyarországon a tízévenkénti népszámlálás adatai jelenthetik az egyik kiindulópontot. A legutóbbi, az 1990. évi népszámlálás szerint az akkori aktív keresők kétharmada volt fizikai, egyharmada pedig nem-fizikai (szellemi) foglalkozású. A fizikai dolgozók több mint felét (53,1 %-át) a szakmunkások adták, egyharmaduk (34,7 %) betanított és 12,2 % segédmunkás volt.³⁹

³⁹ 1996-ban a KSH ún. mikrocenzust (a népességet reprezentáló, de kisebb szinten elvégzett „kis népszámlálást”) hajtott végre, főként azért, hogy a gazdaságban a 90-es évek elején végbement sokféle és mélyreható változásokról tájékozódjon. A vizsgálat a foglalkozási struktúra változásaira is kiterjed, de az eredmények elemzésünk lezárásakor még nem voltak hozzáférhetőek.

A jelenleg ismert adatok - elsősorban a módszertani különbségek miatt - nem vethetők össze a népszámlálás adataival. A főbb arányok különbségei azonban jól tájékoztatnak az elmozdulások irányáról.

A leginkább figyelemreméltó tendenciák: a szellemi foglalkozások növekvő súlya, valamint a fizikai foglalkozásúak között a szakmunkások csökkenő aránya. Feltételezhető, hogy a gazdaság korszerűsödésének ezek a tendenciák tovább erősödnek.

7.7 táblázat - Table 7.7

A foglalkoztatottak* száma foglalkozási főcsoportok szerint -
Employed persons* by Major groups

1000 fő - Thousands

Foglalkozási főcsoportok Major Groups	1995.		1996.		Változás az előző év azonos időszaka- kához - Change
	IV.n.év	%	IV.n.év	%	
Törvényhozók, igazgatási, érdekképv.vez., gazd. vez. - Legislators, senior officials and managers	209,4		230,1		20,7
Egyetemi, főisk.képz. önálló alk. igénylő fogl. - Professionals	420,2		417,8		- 2,4
Egyéb felsőfokú képzettséget igénylő fogl. - Technicians and associate professionals	465,8		453,2		- 12,6
Irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jell. fogl. - Clerks	289,9		271,8		- 18,1
Szellemi fogl. összesen - Non manual workers	1.385,3	37,2	1.372,9	37,0	- 12,4
Szolgáltatási jellegű foglalk. - Service workers and shop and market sales workers	536,8		555,9		19,1
Mezőgazd. és erdőgazd. foglalk. - Skilled agricultural and forestry workers	128,5		150,2		21,7
Ipari és építőipari foglalk. - Craft and related workers	825,5		814,3		- 11,2
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők - Plant and machine operators and assemblers	400,8		405,3		4,5
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalk. - Elementary occupations	338,5		320,1		- 18,4
Fizikai fogl. összesen - Manual workers	2.230,1	60,2	2.245,8	60,5	15,7
Fegyveres erők, fegyveres testületek fogl. - Armed forces	100,4	2,6	93,5	2,5	- 6,9
Nemzetgazdaság összesen - Total	3.715,8		3.712,2		- 3,6
Ismeretlen - Unknown	0,4		-		- 0,4
Foglalkoztatottak összesen - Employed persons together	3.716,2	100,0	3.712,2	100,0	- 4,0
ebből: - of which:					
Alkalmazottak és szövetkezeti tagok összesen - Employees including members of co-operatives	3.102,5	83,4	3.087,5	83,1	- 15,0
ezen belül: - of which:					
szakmunkások - skilled workers	1.049,2	33,9	1.014,2	32,8	- 35,0
betanított munkások - semi-skilled workers	630,3	20,3	519,2	16,8	- 111,1
segédmunkások - unskilled workers	230,0	7,4	304,5	9,9	74,5
szellemi foglalkozásúak - non manual workers	1.193,0	38,4	1.249,6	40,5	56,6

* Gyed-en, Gyes-en lévők nélkül, sorkatonákkal - Excluding persons being on child care leave and including conscripts

A szakmai képzettségi struktúra változásaira korábbi elemzéseinkben elsősorban a foglalkoztatottak és a regisztrált munkanélküliek összehasonlításából következtettünk. Ez az összehasonlítás azonban a munkanélküliként nem regisztrált, gazdaságilag inaktívvá váltak számának nagyarányú növekedése miatt egyre kevésbé ad módot érdemi következtetésre. A foglalkoztatottak-munkanélküliek képzettségi adatait a 6.13 táblában már ismertettük. Itt csak emlékeztetünk rá, hogy a képzettség növekvő szintjével

csaknem teljesen párhuzamosan növekszik a foglalkoztatottak aránya és megfordítva.

Bár általánosságban valószínűleg változatlanul igaz, hogy a képzetettebbeknek jobb az esélyeik, mint a képzetleneknek, ezt ma aligha lehet a munkaerő-szolgáltatnál megjelenő szerény kereslet adataival alátámasztani. A különböző szakképzettségűek iránti nyilvántartott kereslet - némi hullámmzással - évről-évre azonos nagyságrendű.

7.8 táblázat - Table 7.8

A bejelentett álláshelyek állomány-csoportonkénti összetétele - **Registered vacancies by skill-groups**

Állománycsoport Status of employment	Üres álláshelyek megoszlása %-ban Distribution of job vacancies %						
	Jan	Dec					
	1991	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Szakmunkás - Skilled worker	55,2	46,8	47,3	45,7	49,0	52,1	51,8
Betanított munkás - Semi-skilled worker	28,0	29,4	25,0	23,6	27,3	24,3	22,5
Segédmunkás - Unskilled worker	9,2	12,8	10,9	7,2	8,2	11,8	10,2
Fizikai - All manual	92,4	89,0	83,2	76,5	84,5	88,2	84,5
Nem fizikai - Non-manual	7,6	11,0	16,8	25,5	15,5	11,8	15,5
Összesen - Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Adatforrás: OMK Havi Közlemények. - **Source of data:** Monthly Reports, NLC

Mint erről már szó volt: az állománycsoportok arányainak változása lassú folyamat, ami szorosan kapcsolódik a szakmák modernizálásához, s a velejáró kvalifikációs igényekhez. Nagy kérdés, hogy a külföldi cégek által idetelepülő új technikai eszközök milyen mértékben eredményeznek előnyös vagy előnytelen képzettségi hatásokat.

8. A KERESETEK ALAKULÁSA 1996-BAN - EARNINGS IN 1996*

Az 1996. évi évközi munkaügyi adatgyűjtés közel 2.552 ezer alkalmazásban álló helyzetéről ad információt. A rendszeres statisztikai adatgyűjtés nem terjed ki a 10 fő alatti vállalkozásokra így - a munkaerő-felmérés adatainak alapján számszerűsítve - az alkalmazásban állók mintegy 10-14 %-ának kereseti jellemzői nem ismertek. A kisvállalkozói körrel e tekintetben rendelkezésre álló, egyéb forrásból származó töredékes információk szerint azonban, a keresetek ott alacsonyabbak az átlagosnál, aminek fő oka, hogy a magas járulékterhek miatt gyakori a minimálbéren történő bejelentés, ténylegesen azonban a vállalkozó zsebből többet fizet. A kisebb méretű szervezetekre a feltételezhetően összességében magasabb jövedelem többnyire a "normálisnál" hosszabb munkaidővel, esetlegesen hétvégi munkavégzéssel is párosul, tehát a "normál" munkaidőre jutó órakereset vélhetően nem takar a többi keresőnél érdemlegesen magasabb jövedelemet.

1996-ban a 10 fő feletti gazdálkodó szervezeteknél és a költségvetési intézményeknél foglalkoztatottak létszáma mintegy 7,5 %-kal volt alacsonyabb, mint egy évvel korábban, s 1995-höz képest a költségvetésben is intenzívebbé vált a létszámfogyás. A munkáltatók - főleg ez utóbbi területen - létszámcsökkentés kíméletesebb módját választják, ami annyit jelent, hogy a nyugdíjba menők helyére nem vesznek fel új alkalmazottat. Ez a tendencia - ha nem is jelentősen, de hat a keresetek színvonalára - s így mérsékelheti a kereset növekedés ütemét. A nagyobb létszámú szervezetek létszámvesztését 1996-ban már kiegyensúlyozták a kisebb méretűekben és az önfoglalkoztatói szférában létrejött munkahelyek. Az átstrukturálódás ellenére a bérből és fizetésből élők jövedelmi helyzetét alapvetően - mértékénél fogva - meghatározzák a rendszeres munkaügyi statisztikák által megfigyelt kör kereseti jellemzői, sőt mivel e kör nettó kereseti indexe szolgált az 1996. évi nyugdíjak éves emelésének mértékéül, hatása a társadalom egésze szempontjából jelentős volt.

A kereseti statisztika által lefedett szervezeti körben 1996-ban éves átlagban 2.402,4 ezren teljes munkaidősként (a fejezet további részében - a hazai publikációs gyakorlatnak megfelelően - csak a rájuk vonatkozó kereseti mutatók szerepelnek.) 73,2 ezren nem teljes munkaidősként dolgoztak, (ide tartoznak többek között a jellemzően napi 4-6 órában foglalkoztatott részmunkaidősök, a bedolgozók, a szakmunkásként bérezett szakmunkástanulók, stb) míg a foglalkoztatott nyugdíjasok teljes munkaidősre átszámított létszáma 75,9 főnek felelt meg.

Az adatok szerint 1996-ban a teljes munkaidőben foglalkoztatottak bruttó keresete az ÉT által elfogadott 19,5 %-os centrumnál némileg nagyobb ütemben, 20,4 %-kal emelkedett. Ennek ellenére a reálkeresetek az eredeti kormányzati szándéknál jelentősebben, 5 %-kal csökkentek. Ez részben azzal magyarázható, hogy a személyi jövedelemadó tábla mértékeinek átrendezése a bruttó és a nettó kereset növekedési üteme között az előzetesen számítottnál nagyobb (mintegy 3 százalékpontos) ütemkülönbséget eredményezett, részben pedig a fogyasztói árindex 23,6 %-os emelkedésének volt a következménye.

* A fejezet szerzője dr. Lakatos Judit, KSH.

8.1 táblázat - Table 8.1

A havi bruttó és nettó átlagkereset, a fogyasztói árindexek, valamint a reálkeresetek alakulása, 1989-1996 -
Monthly gross and net average earnings, the consumer price index and the real earnings from 1989 to 1995

Év	Teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi átlagkeresete* - Average monthly earnings of full time employees				Fogyasztóiár index - Consumer price index	Reálkereseti index - Index of real earnings
Year	bruttó - gross	nettó - net	bruttó - gross	nettó - net		
	Ft/hó/fő - HUF/months/pers.		előző év = 100,0 - previous year = 100,0			
1989	10.571	8.165	117,9	116,9	117,2	99,7
1990	13.446	10.108	128,6	121,6	128,9	94,3
1991	17.934	12.948	130,0	125,5	135,0	93,0
1992	22.294	15.628	125,1	121,3	123,0	98,6
1993	27.173	18.397	121,9	117,7	122,5	96,1
1994	33.939	23.424	124,9	127,3	118,8	107,2
1995	38.900	25.891	116,8	112,6	128,2	87,8
1996	46.837	30.262	120,4	116,9	123,6	94,6
1996*	46.837	30.540*	120,4	117,4*	123,6	95,0*

* **Megjegyzés:** A társadalombiztosítási járulék felső határának figyelembevételével számított nettó értékek. A korrekciót az évközi adatok esetében csak a nemzetgazdaság egészére vonatkozóan lehetett elvégezni. - **Note:**

Adatforrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1993-95. KSH, 1995; Főbb munkaügyi folyamatok 1995 I-IV. negyedév, KSH, 1996. - **Source:** Employment and rate of earnings from 1993 to 1995, CSO, 1995; Main courses of labour in I-IV quarters of 1995, CSO, 1996

Az évközbéli ad hoc típusú beavatkozások ellenére tovább nyílt a rés a közszféra és a vesényszféra keresetei között. Az előbbi területen a bruttó kereset 23,2 %-os növekedési üteme megközelítette az ÉT által ajánlott 24 %-os felső határt, ugyanakkor a megfigyelt körbe tartozók közel 1/3-át foglalkoztató költségvetési szférában a bruttó keresetek csak 14,6 %-kal haladták meg az előző évi átlagot. A költségvetés összességében alacsony növekedési ütemének kialakulásában több tényező játszott közre:

- Az előző évhez képest nőtt a közmunkákon foglalkoztatottak száma. Nélkülük számolva a költségvetés bruttó kereseti indexe 115,6%, ezen belül a közmunkán dolgozók többségét adó közigazgatásé 119,8% lenne.
- A központi bérpolitikai intézkedések több lépcsőben valósultak meg, így éves szinten hatásuk nem volt markáns. (Emlékeztetőül: a közalkalmazottak illetménytáblája februárban, illetve májusban módosult, a központi közigazgatásban dolgozók illetményalapja mellett az illetménypótlék mértéke is nőtt január 1-től, a területi szerveknél dolgozók esetében viszont ennek módosítására csak az év második felében került sor. Az oktatásban és egészségügyben dolgozók az év végén - éppen a kereset alacsony növekedési üteme miatt - egyszeri 10.000.- Ft-os juttatásban részesültek.)
- Az intézményi bérmegettarítás nagysága, illetve az önkormányzati hozzájárulás a közalkalmazottak keresetnövekedéséhez a vártnál

lényegesen kisebb volt és az ebből finanszírozott szerény mértékű bérfejlesztésre, illetve jutalom kifizetésre is inkább csak az év második felében került sor.

A versenyszféra és a költségvetési intézmények közötti nominál kereseti különbség így 1996-ban tovább nőtt. Míg 1995-ben a költségvetési intézményekre jellemző bruttó (nominál) átlagkereset 2 %-kal maradt el a versenyszféráétól, 1996-ban a különbség 9 %-ra változott. Az átlag szintjén végzett összehasonlítás elfedi a foglalkoztatott munkaerő összetételében mutatkozó különbséget, nevezetesen azt, hogy a költségvetés területén a nemzetgazdasági átlagánál jóval magasabb a szellemi foglalkozásúak részaránya. Állománycsoportonként vizsgálva a költségvetés kereseti lemaradása már jóval markánsabban jelentkezik. 1996-ban a fizikai foglalkozásúak bruttó keresete a versenyszférában 24 %-kal, a szellemieké 44 %-kal volt magasabb, mint a költségvetés területén dolgozó, azonos állománycsoportba tartozóké.

8.2 táblázat - Table 8.2

A teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi átlagkeresetének alakulása a versenyszférában és a költségvetésben, 1996

Monthly average earnings of full time employed persons in the enterprises and in the public sector

Megnevezés Denomination	Fizikai foglalkozású - Manual		Szellemi foglalkozású - Non-manual		Összes alkalmazásban álló - All employed	
	Ft/fő - HUF/pers	1994=100,0	Ft/fő - HUF/pers	1994=100,0	Ft/fő - HUF/pers	1994=100,0
Bruttó - Gross						
Versenyszféra - Enterprises	36.681	122,2	73.716	123,7	48.262	123,2
Költségvetés - Public sec.	29.479	115,7	51.176	114,4	43.882	114,6
Együtt - All	35.305	120,9	62.309	119,3	46.837	120,4
Nettó - Net						
Versenyszféra - Enterprises	25.524	119,1	42.445	117,7	30.816	118,7
Költségvetés - Public sec.	21.826	114,1	32.807	112,8	29.116	113,0
Együtt - All	24.818	118,1	37.567	115,3	30.262	116,9

Adatforrás: Főbb munkaügyi folyamatok 1995 I-IV. negyedév, KSH 1996. - **Source:** Main courses of labour in I-IV quarters, 1995, CSO, 1996

A versenyszféra és a költségvetési intézmények közötti keresetnövekedési ütem különbség befolyásolta az ágazati kereseti arányokat is, hiszen a költségvetés szerepe csak a nemzetgazdaság néhány, jó körülhatárolható ágazatára korlátozódik, és fordítva, ezen ágazatokban a nem költségvetési gazdálkodók súlya csekély. Az ágazati különbségek kialakulása ugyanakkor hosszabb folyamat eredménye, így számottevő elmozdulás is csak hosszabb időtávon érzékelhető.

A bruttó kereset nagysága tekintetében évek óta a pénzügyi ágazat vezet. 1996-ban az ágazat 88.760.- Ft-os kereseti átlaga mintegy 90 %-kal haladta meg

a nemzetgazdaság egészére jellemző szintet, ráadásul a 24,7 %-os kereseti dinamika a versenyszféra egészére jellemzőnél eleve mintegy 1,5 %-kal magasabb volt. A második helyen 67.720.- Ft-tal a vegyipar állt, ahol a kőolajfeldolgozás és a gyógyszergyártás ágazatok magas keresete határozta meg az ágazat kereseti átlagát. A versenyszféra kereseti átlagával azonos dinamika, s azt meghaladó bruttó kereset jellemezte összességében az energetikai ágazatot (az ide tartozó szakágazatok közül csak a vízgazdálkodásra nem igaz ez a megállapítás). Ez év legmagasabb bruttó keresetnövekedési ütemének eredményeként a bányászat utáni következő helyre 1996-ban felzárkózott a posta és távközlés, ahol a kedvező mutatók nem a "klasszikus" postai szolgáltatásokat jellemezték elsődlegesen. A privatizációval a rokon területek között is a korábbinál nagyobbá váltak a kereseti különbségek az egyes meghatározó vállalatok eltérő eredményessége következtében. Így - hasonlóan az elmúlt évhez - mind a feldolgozóiparban, mind a kereskedelem területén vannak kiugróan magas keresetű szakágazatok.

Évek óta változatlan a legrosszabbul fizető nemzetgazdasági ágak, ágazatok köre is. A versenyszférába tartozó ágazatok közül hagyományosan a textil-, ruházati, bőrtermék gyártása ágazatot jellemzi a legalacsonyabb átlagkereset. A 30.100.- Ft-os kereset - a szellemiek 57.300.- Ft-os kereseti átlaga ellenére is - alig valamivel magasabb, mint az 1996. évi minimálbér kétszerese. Alacsonyak a keresetek a mezőgazdaságban is, s ez itt 1996-ban még a versenyszféra legkisebb bruttó keresetnövekedési ütemével is párosult. A korábban magas kereseti színvonalú építőipar az utóbbi 3-4 évben a legrosszabbul fizető ágazatok csoportjába került át (legalábbis a 10 főnél többet foglalkoztató cégek körében), s ugyancsak ide tartoznak azok a szolgáltatási területek (pl. vendéglátás) ahol jellemzőek a kereseteken felüli kifizetések is. A költségvetési és a versenyszféra kereseti jellemzőinek korábbi összevetéséből már következik, hogy az oktatás és az egészségügy is a nemzetgazdaság legalacsonyabb keresetű területei közé tartozik.

8.3 táblázat - Table 8.3

Az alkalmazásban állók létszámának és bruttó keresetének változása, 1996
Change in employment and earnings in 1996

Nemzetgazdasági ág - Sectors	Az ágazatban foglalkoztatottak aránya (%) - Employed in the sector	Az alkalmazásban állók létszámának változása - Change of employed pers. 1995 = 100,0	A bruttó kereset - Gross earning	
			nagysága Ft/fő/hó - HUF/pers/ month	változása change 1995 = 100,0
Mezőgazdaság, vadászat, halászat - Agriculture, forestry	6,6	95,3	35073	117,4
Bányászat - Mining	0,6	92,0	60102	118,4
Feldolgozóipar - Manufacturing Ezen belül: Élelmiszer-, ital-, dohánytermék gyártás - Manufacturing of food, beverages, tobacco	26,7 5,2	94,8 93,2	47178 46678	121,6 118,9
Textília, ruházati bőrtermék gyártása - Textiles, wearing apparel, footwear, leather	4,8	96,3	30097	120,7

Fa-, papír-, nyomdaipari termék gyártás - Wood, paper prod., publishing and printing	2,0	89,3	46778	117,6
Vegyipar - Chemistry	3,3	96,7	67715	123,5
Nemfém ásványi termék gyártása - Non-metallic mineral products	1,2	96,4	49703	123,3
Kohászat, fémfeldolgozás - Metals, metal products	2,9	91,3	48646	119,8
Gépipar - Machinery	6,4	97,8	50142	124,2
Egyéb feldolgozóipar - Furniture, recycling	0,9	90,7	33173	118,3
Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás - Electricity, gas steam and water supply	3,5	94,4	62525	123,1
Építőipar - Construction	3,7	76,6	38407	118,0
Kereskedelem, közúti jármű, közszükségleti cikk javítása, karbantartása - Wholesale, retail trade, repair	7,9	78,4	45463	125,2
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás - Hotels and restaurants	2,2	91,0	35267	120,1
Szállítás, raktározás, posta és távközlés - Transport, storage and commun.	9,3	94,5	51513	124,3
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai - Financial intermediation	2,5	94,9	88759	124,7
Ingatlanügyletek, bérbeadás - Real estate, renting and business activities	3,8	90,3	51733	123,9
Közigazgatás és kötelező társadalombiztosítás - Public administration	10,2	99,2	53523	116,6
Oktatás - Education	11,1	94,9	38996	111,8
Egészségügy és szociális ellátás - Health and social work	9,1	95,7	37530	115,6
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás - Other community, social and personal service activities	2,8	89,7	47857	119,8
Nemzetgazdaság összesen - All	100,0	92,5	46837	120,4

Adatforrás: Főbb munkaügyi folyamatok I-IV. negyedév, 1995 KSH 1996 - **Source:** Main courses of labour, I-IV quarter 1995, CSO, 1996

A kereseti arányok másik vizsgált vetületét a fizikai és a szellemi munkakörben dolgozók díjazása közötti relatív különbség jelenti. A változás e tekintetben az utóbbi években még az ágazati kereseti differenciálódásnál is jelentősebb volt, bár attól nem teljesen független. Az évtizedekig tartó nivellálódás eredményeként 1989-ben a szellemi munkakörben dolgozók átlagosan mintegy 54 %-kal kerestek többet, mint a fizikai munkakörben dolgozó társaik. (1970-ben előnyük 15 %, 1980-ban 25 % volt), 1996-ban viszont az előbbi állománycsoportba tartozók bruttó kereseti előnye mintegy 76 %-ra nőtt, s a versenyszférát jellemző 2:1 arány még markánsabb változást jelez. A szellemi munkakörben dolgozók javára bekövetkező arányátrendeződés mögött meghúzódó okok meglehetősen komplexek. Közülük a teljesség igénye nélkül néhány fontosabb a következő:

- A külföldi tulajdonú cégeknél kialakult egy igen jól fizetett közép- és felsővezetői réteg. Mivel az értelmiségi munkakörök egy részében

verseny folyik a kvalifikált munkaerőért, a kereslet felhajtja béreket a többi gazdálkodónál is.

- A munkaerőpiac szűkülése a szellemi munkaköröket is a fizikaiakhoz hasonlóan érintette, azaz az átlagosnál nagyobb arányban csökkent az alacsony kvalifikációs szintű munkát végzők létszáma, s az összetétel-változás az átlagkereset növekedése irányába hatott.
- A hatékonyabb munkaerő-gazdálkodás jegyében bizonyos szellemi munkakörök komplexebbé váltak. A több munka magasabb - ha a munkaterhek növekedésével nem is feltétlenül arányos - díjazást jelent.
- A versenyszférán belül az ágazatok kereseti rangsorában általában a szellemi munkát az átlagosnál nagyobb mértékben akkumuláló területek léptek előre, bár 1996-ban az oktatás és egészségügy alacsony keresetnövekedési üteme ezzel némileg ellentétes hatást gyakorolt.
- A szellemi munkakörben dolgozók jobb érdekérvényesítő képessége a piacgazdaságban a korábbinál erőteljesebben juthat kifejeződésre.

A magasabb szintű tudás megszerzése az oktatás piacosodásával egyre többre kerül, s ez várhatóan egyre inkább tükröződik majd a munkaerő árában is.

Az előbbi tendencia nem érvényesül a költségvetési területeken. Itt egyes kisebb csoportok képesek ugyan relatíve jó kereseti pozíciót elérni (pl. az igazságügy területén, vagy a központi államigazgatásban dolgozók), a nagy létszámú területeken azonban (pl. közoktatás, jog és rendvédelem, egészségügy) az állami pénzeszközök korlátozottsága, amelyhez felhasználói oldalról gyakran nem kellően hatékony gazdálkodás társul, a szellemi dolgozók keresetnövelési törekvéseinek is gátat szab. További kereseti szint alakító tényező, hogy a hierarchikus szintek itt kevésbé markánsak mint a vállalkozói szférában, s a köztük lévő kereseti távolság is lényegesen kisebb.

8.4 táblázat - Table 8.4

A teljes munkaidőben foglalkoztatott fizikaiak és szellemiek havi bruttó átlagkeresetének alakulása, 1996

Average gross earnings of full-time manual and non-manual employees in 1996

Ág, ágazat - Sectors	Fizikai foglalk. - Manual		Szellemi foglalk. - Non-manual		Szell./fiz. ker. arány % - Index of non- manual/manual earnings
	1994= = 100,0	Ft - HUF	1994= = 100,0	Ft - HUF	
Mezőgazdaság, vadászat, halászat - Agriculture, forestry	118,3	2.9679	116,9	54.398	1,83
Bányászat - Mining	118,2	50.888	117,1	101.708	2,00
Feldolgozóipar - Manufacturing	121,7	38.280	122,6	79.225	2,07
Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás - Electricity, gas steam and water supply	122,7	50.979	121,9	89.634	1,76
Építőipar - Construction	116,8	31.257	117,6	64.371	2,06
Kereskedelem, közúti jármű, közszük- ségleti cikkek javítása, karbantartása - Wholesale, retail trade, repair	121,8	29.279	124,0	67.030	2,29

Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás - Hotels and restaurants	121,0	26.124	117,2	54.839	2,10
Szállítás, raktározás, posta és- távközlés - Transport, storage and commun.	122,3	41.678	124,9	67.556	1,62
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai - Financial intermediation	114,8	47.583	124,4	90.338	1,90
Ingatlanügyek, bérbeadás - Real estate, renting and business activities	122,8	31.604	125,4	72.247	2,29
Közigazgatás és kötelező társadalombiztosítás - Public administration	113,4	35.276	119,5	66.081	1,87
Oktatás - Education	116,9	23.129	110,3	44.196	1,91
Egészségügy és szociális ellátás - Health and social work	117,3	26.566	114,8	43.046	1,62
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás - Other community, social and personal service activities	121,5	33.237	118,3	62.830	1,89
Nemzetgazdaság összesen - All	120,9	35.305	119,3	62.309	1,76

Adatforrás: Főbb munkaügyi folyamatok 1995 I-IV. negyedév, KSH 1996. - **Source:** Main courses of labour in I-IV quarter 1995, CSO, 1995.

Az egyes munkavállalók, munkavállalói csoportok keresetét számos egyéb tényező (pl. iskolai végzettség, kor, nem, foglalkozás, a munkahely földrajzi elhelyezkedése, munkafeltételek, a munkavégzés körülményei, stb) befolyásolja, amelyek egymással is kölcsönhatásban vannak. Ezek közül néhány főbb ismerv szerint a keresetek a következőképpen alakultak. (Az adatok a MÜM/OMK ún. Egyéni kereseti felvétel, 1996 című adatgyűjtéséből származnak, s májusra vonatkoznak, a megelőző 12 hónapra felpótlékolva.) Az első vizsgált vetület a férfi-női kereseti arány.

	Férfi - Male	Női - Female
	kereset az átlag %-ában - as % of the average earning	
Vállalkozói szféra - Competitive	104,9	92,3
Költségvetés - Public	62,5	56,4

Amint az adatokból látható, a versenyszférában a férfiak kereseti előnye 12,6 százalékpont. Ez az eltérő ágazati arányokra (a legalacsonyabb keresetű ruházati iparban szinte csak nők dolgoznak, de nő többség jellemzi pl. a kereskedelmet, a vendéglátást is), a rövidebb szolgálati időre, a vezetővé válás kisebb esélyére vezethető vissza, amit az utóbbi években egyre erőteljesebben ellensúlyoz a nők emelkedő iskolai végzettsége. A költségvetési szférában a férfi-női keresetek különbsége kisebb, mintegy 6 százalékpontnyi. Jóllehet a nők előmenetelét a családi kötıtségek itt is nehezítik, a női többség miatt a költségvetési intézményeknél arányaiban több a női vezető mint máshol. A kisebb kereseti különbségek kialakulásához emellett nem csekély mértékben járul hozzá az előmeneteli és illetményrendszer is, amely kevesebb teret enged a nemtől függő esély-egyenlőtlenségeknek.

Közismerten jelentős keresetalakító tényező az iskolai végzettség. A legfeljebb csak általános iskolai végzettséggel rendelkezők keresete mintegy 1/3-dal alacsonyabb, a diplomásoké kb. 2/3-dal magasabb a nemzetgazdasági átlagnál. Általánosságban igaz az is, hogy a kereset az életkor előrehaladásával

is növekszik, de ez a hatás csak a magasabb iskolai végzettségűek esetében jelentkezik igazán markánsan, részben a tapasztalatok gyarapodása, de mindenekelőtt a munkahelyi hierarchiában való előrejutással párhuzamosan.. Így míg az alapfokú végzettségűek esetében az 55-59 éveseknek a 15-29 évesekhez viszonyított kereseti előnye 24 %, addig ez az arány a felsőfokú végzettségűek esetében 85 % volt 1996-ban.

8.5 táblázat - Table 8.5

A havi bruttó átlagkeresetek a nemzetgazdasági átlag arányában kor és iskolai végzettség szerint, 1996

%

Legmagasabb iskolai végzettség Educational qudification	15-29	30-39	40-49	50-54	55-59	60 évesek és idősebbek 60 < more	Összesen All
	évesek - age groups						
8 általános vagy kevesebb - Primary education or less	63,3	65,9	67,6	70,1	78,3	78,4	67,4
Szakiskola, szakmunkásképző - Apprentice, vocational scholl	71,3	81,4	88,7	91,8	97,1	100,4	82,3
Középiskola - Graman scholl	82,7	97,5	113,2	127,1	147,6	183,2	105,3
Főiskola, egyetem - College, university	114,4	143,1	176,7	198,0	212,1	233,7	165,1
Összesen - Total	77,9	95,0	105,6	118,2	133,5	180,8	100,0

Adatforrás:

II. A MUNKAERŐ KERESLETRE ÉS -KÍNÁLATRA HATÓ ÁTALAKULÁSI FOLYAMATOK - TRANSITION PROCESSES AS FACTORS OF DEVELOPMENTS IN LABOUR DEMAND AND SUPPLY

A gazdaságban több fontos mutató (a beruházások, az ipari termelés, a rendelés-állomány stb.) kedvezően alakult 1996-ban. A kibontakozó pozitív folyamatok arra utalnak, hogy tovább erősödött a már 1995-ben is érzékelt stabilizálódás. Az előző évek drámai piacvesztése, s a velejáró, a gazdaságot és a társadalmat ért súlyos veszteségek (a nemzeti jövedelem 17-18 %-os csökkenése, mintegy 1,5 millió munkahely elvesztése) után a stabilizálódás már reménykedésre adhat okot.

Ugyanakkor nem feledhető, hogy az ország lehetőségeit terhes adottságok korlátozzák, a nemzeti jövedelem-termelő képességtől⁴⁰ a külföldi adósság terhén át a költségvetésből finanszírozott társadalmi közös fogyasztás mértékéig.

8. ábra - Chart 8

(Figyelő, Monitor, 1996.)

A gazdaságban érzékelhető folyamatok tükröződnek a foglalkoztatás alakulásában is.

⁴⁰ A Világbank adatai szerint a világ számításba vett 132 országa között Magyarország a középmezőnyben helyezkedik el, a szegény és a gazdag országok között. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem nagyságrendekkel különbözik az országok három csoportjában. A legalacsonyabb Mozanbikban (90 USA dollár), a legmagasabb Svájcban (35.760 dollár). Az utóbbi tízszerese a magyarországi 3.350 dolláros egy főre jutó átlagnak. Magyarország „szomszédai”: Csile (3.170 dollár) és Mexiko (3.610 dollár). A számításban Lengyelország 2.260, Csehország 2.710 dollárral szerepel. (*World Development Report, 1995. 162-163. old.*)

Köztudomású, hogy - különösen a fejlett országokban - a nemzeti jövedelem érvől-évre csak lassú ütemben növekszik. Az Európai Unió országaiban átlagosan 1,5-2,5 %-os az évi növekedés. Ugyancsak a Világbank számításai szerint Kelet-Európa „vezető reformer” országai - ahova Csehországgal, Szlovákiával, Lengyelországgal és Szlovéniával együtt Magyarországot is sorolják - 2005-re elérik az 1989. évi nemzeti jövedelem mintegy 130 %-át. Ez - a veszteségek után - mérsékelt növekedést ígér. (*Global Economic Prospects and the Developing Countries, World Bank, 1996.*)

A stabilizálódásnak megfelelően összességében alig változott a foglalkoztatás színvonala, jelezve azt is, hogy lényegesen meggyengültek az átalakulást hordozó, az előző években még meghatározó szerepet játszó nagysodrású folyamatok, mint a tulajdonosi szerkezet átalakulása, a csőd- és felszámolási eljárások, a mezőgazdaság tulajdonosi és foglalkoztatási viszonyainak jelentős átrendeződése.

S bár még ezek a folyamatok sem zárultak le, a nagyobb változások más a kialakult új struktúrákon belül, azokhoz kapcsolódva indultak el.

Lassan, de tért hódít a magángazdaság. Talán nem is olyan lassan, hiszen 10 év sem telt a politikai útnyitás óta - bár felszámolása annakidején gyorsabban zajlott. Az is, ez is keserves átalakulásokat kívánt az ország polgáraitól - a háború pusztító évei után kisemberek tömegei is elvesztették az élet munkájával létrehozott műhelyt, kis üzemet, a boltot, a megélhetést. Az át (vissza) alakulás és a romokból épül: a fejlettebb országoktól elmaradt technika az összeomlott nagy szervezetek romjain.

9. A MAGÁNGAZDASÁG KIALAKULÁSÁNAK FOGLALKOZTATÁSI HATÁSA - EMPLOYMENT IMPACTS OF THE EMERGING PRIVATE ECONOMY

9.1 Az egyéni és a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások - The self-employed and business companies without legal entity

Magyarországon a magángazdaság kialakulásának két alapvető útja van: az egyéni kezdeményezésből, egyéni tőkével alapított (többnyire kis) vállalkozás; illetve az állami vagyon magánkézbe adása (privatizáció).

Számításaink szerint⁴¹ Magyarországon 1995-ben haladta meg először a magánszektorban foglalkoztatottak aránya a nem-magán (állami, szövetkezeti) tulajdonú szervezetekben dolgozókéét; akkor 52-53 %-ra tettük a nem állami szektor keresőinek arányát.⁴²

A magánszférában foglalkoztatottak csaknem felét (45 %-át) az egyéni és jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokban dolgozók adták. Azaz, e többnyire kis) a 10 főnél kevesebbet foglalkoztató a nemzetközi gyakorlatban mikro-vállalkozásoknak nevezett) gazdálkodó szervezetek 1996-ig a magánszférában csaknem annyi munkahelyet teremtettek és tartottak fenn, mint amennyi a nagyobb cégek privatizálásával magánkézbe került.

A foglalkoztatásban játszott szerepük további alakulásának áttekintése előtt hangsúlyozni kell: az egyéni vállalkozások mindig is többféle foglalkozási viszonyt takarnak; a vállalkozó egyaránt lehetett fő- vagy kiegészítő foglalkozású. további nyugdíjas. A vállalkozások számának változása nem feltétlenül jelenti a foglalkoztatásban betöltött szerepük változását.

1996-ban visszaesett az egyéni vállalkozások számának egy évtizeden át tartó növekedése. A 80-as években óvatos, évi 9-18 ezer új vállalkozása 1989-ben több mint százezerrel ugrott meg, s az évi százezer körüli növekedés maradt jellemző 1995-ig. 1995-ben már mindössze 13 ezer volt a növekedés, 1996. decemberében pedig - 1995. decemberéhez képest - több mint 46 ezerrel csökkent a vállalkozói igazolvánnyal rendelkezők száma.

Az egyéni vállalkozások regisztrált számát - és foglalkoztatási képességét - két tényező erőteljesen tovább szűkíti. Egyfelől a bejegyzett, de ténylegesen nem működő, másfelől a csak kiegészítő foglalkoztatásként működtetett vállalkozások aránya. Mint már jeleztük, a KSH 1996. januárta havonta közli a működő vállalkozások számát; (és közölte az 1995. decemberi állapotra vonatkozó adatokat is). Az addigi gyakorlattól eltérően - nem tekinti működőnek azokat, amelyek nem adtak adóbevallást. (Ez tulajdonképpen jóhiszemű szűkítés, hiszen az a lehetőség sem várható ki, hogy a ténylegesen működők egy része eredményéről nem adott számot az adóhatóságnak.)

Amennyiben az adóbevallást tekintjük a működés kritériumának, akkor - az APEH adatai szerint - évek óta nem működik a bejegyzett egyéni vállalkozások

⁴¹ *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok, 1996. ápr. 112-115. old.*

⁴² Becslésünk közel állt a Magyar Háztartás panel 1995. évi felvételének eredményéhez; eszerint a foglalkoztatottak 37,2 %-a volt egyértelműen a magánszférába sorolható; további 11,9 % a részben megántulajdonú társaságokhoz, s miközben csaknem 50 % az állami, költségvetési, önkormányzati cégeknél dolgozott.

mintegy 40 %-a. 1993-ban ugyanis a vállalkozók 58,6 %-a nyújtott csak be adóbevallást, 1994-ben 61,4, 1995-ben 52,7, 1996-ban pedig 61,7 %-a.

A nem működő vállalkozások jelentős része csak alkalmilag, vagy soha sem működött. 1990-től, az egyéni vállalkozásokról szóló törvény megszületésétől, amely a lehető legegyszerűbbé tette a vállalkozói igazolvány kiváltását, tömegek számára kínálkozott a lehetőség kényszerű vagy kedvező megoldásként. Az önálló egzisztencia-teremtésre kedvet érzők, a munkanélküliség elől menekülők, vagy egyszerűen kiegészítő jövedelemre vágyók évről-évre többtízezres nagyságrendben szapírtották a vállalkozói igazolvánnyal rendelkezők számát.⁴³

A munkaerőpiac lassú stabilizálódása, a fizetőképes kereslet csökkenése, az adóterhek növekedése és más okok azonban fokozatosan gyengítették az önálló egzisztencia-teremtési szándékokat. Érdeemes megjegyezni, hogy a vállalkozások számának alakulását a gazdasági esélyekkel legalábbis azonos erővel hatottak az érvényes adózási, járulék-fizetési szabályok, amelyek évről-évre tömegeket tereltek a vállalkozói körbe, vagy onnan kifelé.

1995-ben a bejegyzett vállalkozások közül a legkisebb arányban a szellemi tevékenységet végzők működtek, alig több, mint a bejegyzettek egynegyede (25,6 %). A legnagyobb arányban a kisiparosok működtették vállalkozásaikat (68,8 %) és a kereskedők (65,3 %). A mezőgazdasági önállók relatíve magas aránya (65,8 %) némileg meglepetésszerű, mert a mintegy 60 ezer önállóan gazdálkodó csak mintegy harmada rendelkezett vállalkozói igazolvánnyal (és ílymódon adószámmal); azok, akiknek éves árbevétele meghaladta a bruttó 2 millió (nettó 1 millió) forintot. A 23,7 ezer regisztrált gazda közül 15,6 ezer működött (azaz nyújtott be adóbevallást).

1996-ban - amikor már csak a működőkről közölt adatokat a KSH - a tevékenység (a statisztika kifejezésével: fő szakmacsoportok) szerint a legtöbb egyéni vállalkozást a kisiparosok működtették (182,1 ezer fő, az összes működő vállalkozás 39,6 %-a), s a kereskedők adták további egyharmadát (154,1 ezer fő, 33,5 %). A szellemi szabadfoglalkozásúak (103,7 ezer fő) 22,5 %-ot képviseltek, s végül a mezőgazdasági önállók (20,1 ezer fő) a 4,4 %-ot.

A működő egyéni vállalkozók számát azonban - mint jeleztük - tovább szűkíti a foglalkoztatás nézőpontjából alapvető elhatárolás: a tevékenység fő- vagy másodfoglalkozásként végzése.

A KSH 1996. decemberi adatai szerint:

⁴³ A vállalkozói igazolvány pusztán adózási-nyilvántartási szempontú kiterjesztése minden önálló (nem munkaviszonyban végzett) tevékenységre ugyancsak felduzzasztotta a fiktív vállalkozások számát. Az ügynöki tevékenység, erdei melléktermék-gyűjtés, szobakiadás és számos más, bizonytalan bevételt nyújtó, alkalmi foglalkozás jelenleg csak vállalkozói igazolvány birtokában végezhető legálisan. Ezeket azonban Európában jellegzetesen nem a vállalkozások között tartják nyilván.

9.1 táblázat - Table 9.1

A működő fő- és kiegészítő foglalkozású, valamint a nyugdíjas egyéni vállalkozók száma -

Number of main - or second - job holders and retired persons as active sole proprietors

	Szellemi szabad-foglalkozású - Professionals		Kisiparos - Artisans		Kereskedő - Retailer		Mg-i. önálló - Farmers		Együtt - All	
	fő-pers.	%	fő-pers.	%	fő-pers.	%	fő-pers.	%	fő-pers.	%
Főfoglalkozású - Main job	34.258	33,0	122.789	67,4	93.730	60,8	8.750	43,4	259.535	56,4
Kiegészítő fogl. - Second job	55.376	53,4	46.532	25,5	44.992	29,2	6.670	33,2	153.570	33,4
Nyugdíjas - Retired	14.063	13,6	12.848	7,1	15.433	10,0	4.701	23,4	47.045	10,2
Egyéb - Other	2		3		8	-	-	-	13	-
Együtt - Total	103.699	100,0	182.172	100,0	154.171	100,0	20.121	100,0	460.163	100,0

Adatforrás: Statisztikai Havi Közlemények, KSH 1996. december. - **Source of data:** Monthly Bulletin of Statistics, CSO, December, 1996.

A mintegy 260 ezer főfoglalkozású vállalkozó a KSH munkaerő-felmérésében foglalkoztatottként szereplő, 3,9 millió főnek csupán 6,5 %-át jelenti.

A foglalkoztatási képességet azonban nem lehet pusztán a főfoglalkozásúak száma alapján megítélni, mert - bár az egyéni vállalkozók zöme elsősorban saját magának teremt munkahelyet - egy részük alkalmazottakat is foglalkoztat, s dolgoznak alkalmazottak a kiegészítő foglalkozásúak és a nyugdíjasok mellett is. Ezen kívül valamennyiük mellett dolgoznak - főfoglalkozásuként - segítő családtagok.

S bár az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatottak körében sokféle változás történik, 1995-ben összességében kissé nőtt a főfoglalkozásúak száma. A helyzetet leginkább az ebben a szférában is érzékelhető stabilizálódással jellemezhetjük.

Az egyéni vállalkozások foglalkoztatási képességéről évről-évre az adóbevallásokból kapunk részletes információkat. Az APEH 1996-ban is rendelkezésünkre bocsátotta az 1995-ről benyújtott és kérésünkre feldolgozott adatokat.⁴⁴

1996-ban mintegy 40 ezerrel kevesebben nyújtottak be adóbevallást, mint egy évvel korábban. Az adóbevallást elutasították több mint 80 %-a a kiegészítő foglalkozásúak körébe tartozott.

A KSH adatai szerint 1995. decemberében a regisztrált 791.496 egyéni vállalkozásból 417.587 minősült működőnek - ehhez képest 1996-ban mintegy 20 ezerrel többen, 438.748-an nyújtottak be adóbevallást. (Az eltérést az éves és a december havi adat különbsége magyarázhatja.) Tevékenység szerint 45 %-uk iparos, 34 %-uk kereskedő, 16,3 %-uk szellemi szabadfoglalkozású. A mezőgazdasági vállalkozók közül mindössze 15,7 ezren (3,6 %) az egyéb

⁴⁴ Az adatok feldolgozásáért külön is köszönettel tartozunk az APEH SzTADI érintett munkatársainak, akik évek óta vállalják e munka terhét és hozzáértésükkel biztosítják annak színvonalát.

foglalkozásúak 5,1 ezren (1,1 %) adtak bevallást. (Az eltérést az éves, és a december havi adat különbsége magyarázhatja.)

Gazdasági áganként:

9.2 táblázat - Table 9.2

Az 1996-ban adóbevallást benyújtók száma és aránya
gazdasági áganként - Number of tax-return senders in 1996 by sectors

Gazdasági ág - Sectors	Egyéni vállalkozások - Sole proprietors		
	Adóbevallást benyújtók - Tax return senders of		Változás - Difference
	1994* évről	1995. évről	
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás - Agriculture	17.501	15.749	- 1.752
Bányászat - Mining	27	24	- 3
Feldolgozóipar - Manufacturing	64.741	57.975	- 6.768
Villamosenergia és hőellátás -	-	65	+ 65
Építőipar - Construction	42.204	40.864	- 1.340
Kereskedelem, javítás - Wholesale etc.	177.537	136.493	- 41.044
Szálláshely, vendéglátás - Hotels and restaurants	25.164	23.427	- 1.737
Szállítás, posta- és távközlés - Transport, storage and comm.	42.389	39.448	- 2.939
Pénzügyi tevékenység, biztosítás - Financial			
Ingatlanügyletek, gazd.tev.-t segítő szolg. - Real estate, renting.	70.101	79.019	+ 8,918
Egészségügy - Health and social work	5.200	6.000	+ 800
Egyéb közösségi és személyi szolgáltatás - Other service activities	33.899	39.684	+ 5.785
Összesen- Total	478.763	438.748	- 40.015

Adatforrás: KSH havi jelentés, APEH - **Source:** Monthly Bulletin of Statistics, CSO; Tax Office

Az nemzetközi statisztikai rendszert követő ágazati besorolás erősen aggregált adatainál árnyaltabb következtetésre adnak módot az egyéni vállalkozók tevékenységét, valamint foglalkozási viszonyait részletező adatok.

9.3 táblázat - Table 9.3

Az adóbevallást benyújtó egyéni vállalkozásokban dolgozók 1994. és 1995. évi létszáma -
Number of sole proprietors sending tax return and number of persons employed
by them in 1994 and 1995

A tevékenység jellege Activities	Vállalkozók száma number of sole proprietors				Foglalkoztatott Employed		Főfoglal- kozásúak együtt All main job holders
	Főfoglal- kozású Main job	Kieg.tevé- kenységű Second job	Nyugdí- jas Pensio- ners	Együtt All	család- tagok family workers	alkalma- zottak employees	
1994.							
Szellemi (fő) Non-manual (persons) %	19.761 32,5	35.275 57,9	5.860 9,6	60.896 100,0	2.090	9.952	31.803
Ipari (fő) Industrial (persons) %	132.385 64,5	58.367 28,4	14.677 7,1	205.329 100,0	16.030	84.724	233.039
Ker. és vend.ip (fő) Trade and restaurants (persons) %	97.566 51,1	74.763 39,1	18.666 9,8	191.095 100,0	14.221	71.916	183.803
Mezőgazdasági* (fő) Agricultural*(persons) %	8.004 45,7	5.109 29,2	4.388 25,1	17.501 100,0	329	2.604	10.937
Egyéb (ingó- és ingatlan bérbeadás) (fő) Other (real estate) (persons) %	1.165 29,5	2.040 51,8	737 18,7	3.942 100,0	153	819	2.137
Összesen** (fő) Total (persons) %	258.881 54,1	175.554 36,7	44.328 9,2	478.763 100,0	32.823	170.015	461.719
1995.							
Szellemi (fő) Non-manual (persons) %	24.729 34,6	38.987 54,6	7.712 10,8	71.428 100,0	1.386	11.083	37.198
Ipari (fő) Industrial (persons) %	133.599 67,7	51.188 25,9	12.666 6,4	197.453 100,0	12.565	90.859	237.023
Ker. és vend.ip (fő) Trade and restaurants (persons) %	89.499 60,1	44.819 30,0	14.670 9,9	148.988 100,0	13.794	74.850	178.143
Mezőgazdasági* (fő) Agricultural*(persons) %	7.825 49,7	4.313 27,4	3.611 22,9	15.749 100,0	381	3.569	11.775
Egyéb (ingó- és ingatlan bérbeadás) (fő) Other (real estate) (persons) %	1.327 25,9	2.553 49,8	1.250 24,3	5.130 100,0	126	1.097	2.550
Összesen** (fő) Total (persons) %	256.979 58,6	141.860 32,3	39.909 9,1	438.748 100,0	28.252	181.458	466.689

* Az adószámmal rendelkezők. - Including only the ones with tax identification number

** 1994-ben besorolatlan 175 vállalkozó, 5 családtag, 17 alkalmazott, együtt 197 fő. - Not identified 175 sole proprietor, 5 family members, 17 employees, together 197 persons

Adatforrás: APEH 1994., 1995. évi adóbevallások - **Source of data:** Tax return forms in 1994, 1995. Tax Office

A különböző tevékenységű vállalkozások lecsökkent összlétszámán belül csupán a szellemi foglalkozásúaké, és az „egyéb” tevékenység-csoportba soroltak száma növekedett, a többieké csökkent, esetenként jelentősen (kereskedelem). A változás módosította a tevékenységek arányait. Az 1994. évi sorrend (ipar: 42,9 %; kereskedelem: 39,9 %; szellemi tevékenységek: 12,8 %; mezőgazdaság: 3,7 %; egyéb: 0,8 %) 1995-ben az ipari és a szellemi tevékenységek súlyának némi növekedését (45, ill. 16,3 %) és a kereskedelmi tevékenységek erőteljes csökkenését (34 %) hozta.

Jelentősebb az elmozdulás a foglalkoztatási viszonyok szerint. A főfoglalkozásúak aránya megközelítette a 60 %-ot, a mellékfoglalkozásúaké csökkent, a nyugdíjasoké pedig - lényegében évek óta - 9 % körüli.

A főfoglalkozásúak arányának növekedése azonban némi létszámcsökkenés mellett történt. 1995-ben - hosszú évek után először - csökkent az adóbevallást benyújtó főfoglalkozású egyéni vállalkozók száma. A mintegy 2 ezer fős csökkenés egyúttal az eddigi növekedési trend megfordulását vagy legalábbis az eddigi kialakult nagyságrenden megállapodását jelezheti. (1994-ben a növekedés 17,8 ezer fő volt, 1993-ban csaknem 65 ezer, 1992-ben pedig több mint 93 ezer.) Feltételezhető, hogy a munkaerőpiac stabilizálódásával elveszti vonzerejét az egyéni vállalkozás, mint a munkanélküliség elől menekülés útja; s főfoglalkozásként leginkább azok választják, akik valóban erre kívánják alapozni egzisztenciájukat. (A mezőgazdasági önállók adózási szabályainak változása - az adóbevallási kötelezettség előírása - azonban több tízezres számbeli növekedést eredményezhet.)

A mellékfoglalkozásúak évekig növekvő száma is először csökkent, több mint 30 ezer fővel. Zömük feltehetően őrizte még vállalkozói igazolványát, de nem működött, vagy, ha volt is bevétele, arról nem számolt el az APEH-hal. A legjelentősebb csökkenés a kereskedelemben és a vendéglátóiparban tevékenykedők körében történt, ezen belül 1995-ben: 152,7; 1996-ban 154 mintegy tízezer fővel a zömmel kiegészítő foglalkozásúakból verbuválódott ügynökök között.

Megjegyezzük: az OEP adatai mind a fő-, mint a kiegészítő foglalkozásúak esetében jelentősen eltérnek. (Az APEH adatai mintegy 260 ezer főfoglalkozású egyéni vállalkozók mutattak ki az 1995. évi adóbevallások alapján; az OEP ugyanerre az évre 559 ezret. Kiegészítő foglalkozású az APEH adatai szerint mintegy 142 ezer fő volt, az OEP szerint 247 ezer. A különbség oka

Bízató jelenség ugyanakkor, hogy bár lassú ütemben, de tovább nőtt az egyéni vállalkozóknál alkalmazottak száma. Ha eltekintünk az 1993. évi, utólag tévesnek bizonyult, de nem korrigálható adattól⁴⁵ (ami az utólagos számítások szerint mintegy 140 ezer lehetett) a növekedési trend jól kirajzolódik.

⁴⁵ Az APEH által 1993-ban megadott adat tévesnek bizonyult, ez azonban utólag korrigálható. Annakidején ugyanis elfogadták - és nem korrigálták - a bevallott adatokat. A problémát a tavalyi kiadványban is jeleztük.

A foglalkoztatott családtagok száma - mint évek óta - 1995-ben is csökkent. (Ezúttal az OEP adata kisebb; feltehetően azokat a családtagokat nem jelentik be a TB-hez - azaz nem fizetnek járulékot - akik valamilyen jogcímen biztosítottak. Az APEH-nél azonban érdemes bejelenteni foglalkoztatásukat, mert közreműködésükért a bevételből bér fizethető.)

Az adóbevallások alapján talán a legérdekesebb információkat a sokáig, szakma szerinti áttekintés nyújtja; képet adva egy-egy szakmában a vállalkozók és az alkalmazottak számának alakulásáról. Szám szerint a legnépesebb szakmák a nagyon sokféle, diplomához nem kötött szellemi tevékenység (pl.:), az ugyancsak sokféle kereskedelem (az optikusoktól a piaci árusokig) a javító-szolgáltatások sokasága (.....) az építőipari szakmák és - a főleg személy-fuvarozókat jelentő szállítás. E tevékenységek között jellemzője, hogy jelentős részük tőkebefektetés nélkül, vagy relatíve szerény tőkével is indítható, végezhető.

Az adatokból származó másik fontos információ, hogy nem igazolja az 1995-96-ban széles körben elterjedt feltételezést a TB járulék „megtakarítása” érdekében az alkalmazotti státuszok tömeges megszűnéséről, és vállalkozói státusszá alakításáról. Amennyiben a számok megbízhatóan írják le a változásokat, akkor 1995-ben úgyszólván minden ágazatban az alkalmazottak száma nőtt.

9.4 táblázat - Table 9.4

Az egyéni vállalkozók és az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatott alkalmazottak létszámának változása 1995-ben, 1994-hez képest -
Change of number of sole proprietors and their employees in 1995,
comparing to 1994

	Vállalkozó sole prop.		Változás Change	Alkalmazott employee		Változás Change	Változás change	
	1994.	1995.		1994.	1995.		v.	a.
<u>Szellemi foglalkozások - Non manual</u>								
- diplomához, szakképesítéshez kötött - diploma is required	13437	13986	+ 549	4835	5537	+ 702	+	+
- egyéb szellemi tevékenység - other non-manual activity	47459	57442	+ 9983	5112	5546	+ 434	+	+
Szellemi együtt - Total	60896	71428	+ 10532	9947	11083			
<u>Ipari foglalkozások - Industrial trades</u>								
kohászat - metalurgy	389	331	- 58	190	179	- 11	-	-
gépipar - machine ind.	32455	32112	- 343	14664	15016	+ 372	-	+
építőanyagipar - building material ind.	895	715	- 100	676	653	- 23	-	-
vegyszer - chemistry	1724	1524	- 200	1232	1133	- 99	-	-
könnyűipar - light ind.	30246	25427	- 4816	12843	13385	+ 542	-	+
egyéb ipar - other ind.	6986	6077	- 909	2050	2545	+ 495	-	+
élelmiszeripar - food ind.	5063	4564	- 499	6704	7976	+ 1272	-	+
Ipar Együtt - Total	77758	70750						
<u>Építőipar - Construction</u>	43855	42598	- 1257	22566	22648	+ 82	-	+
<u>Szállítás - Transportation</u>	42259	38990	- 3269	12829	13733	+ 904	-	+
<u>Egyéb szolgáltatás - Other services</u>	41537	44970	+ 3433	10970	13405	+ 2435	+	+
<u>Kereskedelem - Retail-trade</u>								
szereződéses üzlet - shop by contract	1936	1605	- 331	3529	2977	- 552	-	-
élelmiszer - grocery	31984	28580	- 3404	17964	19519	+ 1555	-	+
vas- műszaki - iron-technical	9126	8225	- 901	4099	4644	+ 545	-	+
egyéb keresk. - other trades	52831	49855	- 2976	18281	19676	+ 1395	-	+
kölcsönzés - lending	3399	2807	- 592	834	835	+ 1	-	+
ügynök - agent	57386	33892	- 23494	2545	2875	+ 330	-	+
Kereskedelem együtt - Total	156662	124964						
<u>Vendéglátás - Catering</u>								
étterem, bisztró - restaurant, fast food	4875	4488	- 387	9415	9163	- 252	-	-
eszpresszó, cukrászda-espresso, sweet-shop	5114	4601	- 513	4684	4322	- 362	-	-
büfé, kocsma - snack-bar, pub	14674	13906	- 768	9627	9862	+ 235	-	+
szálláshely	501	432	- 69	696	656	- 40		
Vendéglátás együtt - Total	25164	23427						
<u>Mezőgazdaság -</u>	17501	15749	- 1752	2604	3569	+ 965		
Együtt - Total	465632	432876		168658	179854			

* ++ = nőtt a vállalkozók és nőtt az alkalmazottak száma; +- = a vállalkozók száma nőtt, az alkalmazottaké csökkent; -- = csökkent a vállalkozók és csökkent az alkalmazottak száma. -
 ++ = increased the number both of proprietors and employees; +- increased the number of proprietors, decreased the employees; -- both decreased .

** Feltételezhetően az 1993. évi bázisadat volt téves - Presumably the basic data of 1993 was inaccurate.

Adatforrás: APEH, 1994. évi adóbevallások - **Source of data:** Tax Office, tax return forms in 1994.

9.5 táblázat - Table 9.5

Egyéni vállalkozók, alkalmazottak és segítő családtagjaik száma 1992-1995-ben
Number of sole proprietors, their employees and family workers from
1992 to 1995

	A feldolgozott adóbevallások szerint According to the processed tax return forms							
	in 1992		in 1993		in 1994		in 1995	
	fő-pers	%	fő-pers	%	fő-pers	%	fő-pers	%
Egyéni vállalkozó - Sole proprietor	338.776	100,0	402.893	100,0	478.763	100,0	438.748	100,0
ebből: - of which:								
- főfoglalkozású - main jobs	184.183	54,4	218.220	54,2	258.881	54,1	256.979	58,6
- kiegészítő foglalkozású - second jobs	124.068	36,6	147.982	36,7	175.554	36,7	141.860	32,3
- nyugdíjas - pensioners	30.525	9,0	36.691	9,1	44.328	9,2	39.909	9,1
Alkalmazottak száma -								
Number of employees	104.562	100,0	334.948*	100,0	170.015	100,0	181.458	100,0
ebből: - of which:								
- főfoglalkozásúnál - at main job holder	88.111	84,3	287.330*	85,8	139.401	82,0	149.564	82,5
- kiegészítő foglalkozásúnál - at second job holder	13.169	12,6	41.838	12,5	24.478	14,4	25.119	13,8
- nyugdíjasnál - at pensioner	3.282	3,1	5.780	1,7	6.136	3,6	6.775	3,7
Segítő családtagok száma -								
Number of family workers	39.683	100,0	57.148	100,0	32.823	100,0	28.252	100,0
ebből: - of which:								
- főfoglalkozásúnál - at main job holder	28.992	73,1	45.518	79,6	23.146	70,5	20.993	74,3
- kiegészítő foglalkozásúnál - at second job holder	8.023	20,2	8.727	15,3	7.214	22,0	5.301	18,8
- nyugdíjasnál - at pensioner	2.668	6,7	2.903	5,1	2.463	7,5	1.958	6,9
Összes foglalkoztatott - Total employed persons	483.021		794.989		681.601		648.458	

* Téves adat, a valószínű létszám kb. 140 ezer fő - Presumable an uncorrectible error; the estimated number is about 140 thousands

Adatforrás: APEH, 1992-1995. évi adóbevallások. - **Source of data:** Tax return forms from 1992 to 1995, Tax Office

Az alkalmazottak számának növekedése nem változat azon a közismert helyzeten, hogy az egyéni vállalkozók elsősorban önmaguk számára teremtenek munkahelyet. Még a főfoglalkozásúak mintegy háromnegyede is egyedül dolgozik; az összes működő vállalkozásban pedig a 80 %. Az alkalmazottat foglalkoztatók száma azonban, ha kis mértékben is, de érzékelhetően növekszik. Különösen a társasági (és nem személyi) jövedelemadót fizetők - azaz a jelentősebb tőkével rendelkező, szigorúbb könyvviteli szabályokat választók - képesek az alkalmazottak számának növelésére. Ezt tükrözik két év összehasonlító adatai is.

9.6 táblázat - Table 9.6

Az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatott alkalmazottak létszám-adata
1994-ben és 1995-ben -
Employees at sole proprietors in 1994 and 1995

A vállalkozó as proprietor	Vállalko- zások száma Number of propri.	Alkalma- zottak száma Number of empl.	Az alkalmazottat foglalkoztatók aránya (%) The share of proprietors with employees (%)					Az egy vállalko- zásra jutó alkal- mazottak száma Average number of employees per proprietor
			0	1	2	3	3+ - more	
1994.								
Főfoglalkozású - Main jobs	258.881	139.401	74,4	13,8	5,4	2,5	3,9	0,54
ebből: - of which: - SzJA-t fizet- taxed acc. to PIT*	244.450	114.889	76,6	12,4	5,1	2,3	3,6	0,47
- társ. adót fizet - taxed acc. to RTC*	14.431	24.512	37,6	37,3	10,4	5,8	8,9	1,70
Kieg. tev. folytat - Second jobs	175.554	24.478	91,8	4,9	1,6	0,7	1,0	0,15
Nyugdíjas - Pens.	44.328	6.136	89,7	6,7	2,0	0,7	0,9	0,15
Összesen - Total	478.763	170.015	82,2	9,9	3,7	1,7	2,5	0,36
1995.								
Főfoglalkozású - Main jobs	256.979	149.564	73,2	14,5	5,5	2,6	4,2	0,58
ebből: - of which: - SzJA-t fizet- taxed acc. to PIT*	241.990	121.372	75,7	13,0	5,1	2,4	3,8	0,50
- társ. adót fizet - taxed acc. to RTC*	14.989	28.192	33,7	37,4	11,8	6,5	10,6	1,88
Kieg. tev. folytat - Second jobs	141.860	25.119	90,4	5,6	1,9	0,8	1,3	0,18
Nyugdíjas - Pens.	39.909	6.775	88,6	7,3	2,2	0,8	1,1	0,17
Összesen - Total	438.748	181.458	80,2	10,9	4,0	1,9	3,0	0,41

Adatforrás: APEH 1994-95. évi adóbevallások. **Source of data:** Tax return forms in 1994-95,
Tax Office

* PIT: Personal Income Tax; CRT: Corporation's Revenue Tax

Az egyéni vállalkozások munkaszervezetei ugyan jellegzetesen kicsik: 1996. decemberében a működő 460.163 egyéni vállalkozás 99,7 %-a 11 fősnél kisebb volt; gyakorlatilag nem nagyobb 3 fősnél. (Mindössze 1.194-ben dolgozott 11-20 fő; 339-ben 21-50 fő; és 59-ben 51-300 fő.) Együttesen azonban a KSH munkaerő-felmérésében számításba vett 3,9 millió kereső 12 %-át foglalkoztatták.

Az egyéni vállalkozásokkal cégjogi szempontból azonos elbírálás alá esnek a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások (a Betéti Társaság, (BT) a Közkereseti Társaság (Kft), s megszűnő formaként a Gazdasági Munkaközösség (GMK), egyéb társaságok (pl. építőközösség, társasház stb.).

E társas vállalkozások jellemzője, hogy a tevékenység jogilag nem önálló cégformában történik, a társaságnak nincs saját tőkéje, vagyona. Ennek

hiányában a tagok saját személyes vagyonukkal felelnek a társaság tevékenységéért, amelynek bevétele is a tagok személyes (munka) jövedelme.

A két vagy több személy által alapítható társaságok száma évről-évre növekvő ütemben nőtt. 1990-ben 27,5 ezer, majd rendre: 44,2; 44,4; 60,8; 92,4; 1995-ben 122,2 és 1996-ban 142,9 ezer BT, Kft és GMK szerepelt a nyilvántartásokban. (A fenti összeg nem tartalmazza a mintegy 4,5 ezer építőközösséget, s mintegy 500 egyéb, jórészt nem a gazdasági szférában működő társaságot.)

E formák népszerűségét elsősorban a kedvező adószabályok növelték. Azon túl, hogy e társaságok alapításához nincs előírt kötelező tőkebefektetés; a bevételekből a költségek jelentős hányada levonható.

A regisztrált, s a működő társaságok száma ebben a körben is különbözött, bár jóval kisebb mértékben, mint az egyéni vállalkozók esetében. 1995-ben mintegy 25, 1996-ban csaknem 20 %-uk nem működött. A gyakorlati tapasztalatok szerint ebben a körben a legmagasabb a kiegészítő foglalkozások (és a jogi személyiségű társaság mellett létrehozott, az adó elkerülést szolgáló „kiegészítő vállalkozások”) aránya; erről azonban sehol nincs adat; legfeljebb a több vállalkozásban is részvevők - ugyancsak ismeretlen - számából lehetne következtetni erre.

Az APEH segítségével ezúttal részletesebben is megismerhetjük az 1996-ban adóbevallást benyújtó bt-k foglalkoztatási szerepét is. A KSH 1995. decemberében összesen 93.250 működő, jogi személyiség nélküli társas vállalkozást tartott nyilván; közülük 80.950 volt betéti társaság (86,8 %).

A legtöbb betéti társaság a kereskedelemben működik; továbbá a gazdasági tevékenységeket segítő szolgáltatásokban; 1995-ben e két ágazathoz tartozók tették ki az adóbevallást benyújtók több mint felét.

Az adóbevallások szerint a bt-k együttesen 157.552 alkalmazottat foglalkoztattak; s a foglalkoztatottak létszámát 1995-ben 17,5 ezer fővel növelték. Az alkalmazottak csaknem 60 %-át azonban mindössze 3 ágazat foglalkoztatja: a kereskedelem és a gazdasági szolgáltatások mellett az építőipar a bt-k alkalmazottjainak fő foglalkoztatója.

A KSH 1995. decemberi adatai szerint (amely több működő (107.782) bt-t mutat ki, mint amennyien adóbevallást nyújtottak be (80.487) a működő bt-k 98,6 %-a (106.257 társaság) 11 főnél kisebb volt; 1 %-a tartozott a 11-20 fős kategóriába, de akadtak nagyobbak is: 330-an tartoztak a 21-50 fős, 73-an az 51-300 fős méretűek közé, sőt 5 bt. 300 főnél nagyobb létszámmal működött.

Ehhez képest az adóbevallást benyújtók átlagos létszáma nem érte el a két főt (1,95 fő). Ezen belül a legmagasabb a feldolgozóiparban működő társaságok átlaga volt, (3,14 fő); ezen belül pedig szinte mikro-üzem méretűek a textília, ruházat és bőrtermék ágazatban működők: az átlagos 5,3 fős létszámmal. Magas volt az átlaglétszám az élelmiszer feldolgozásban is: 4,4 fő. Az építőiparban már csak 2,7, a kereskedelemben és javító szolgáltatásokban pedig az átlagnál alacsonyabb: 1,7 fő, s még ennél is kevesebb a gazdasági szolgáltatásokban: 1,36 fő.

9.7 táblázat - Table 9.7

Az adóbevallást benyújtó betéti társaságok száma és létszáma 1994. és 1995.

Number of limited partnership and their employees in 1994 and 1995

Gazdasági ág	A betéti társaságok száma Number of limited partnership		Változás Change	Az alkalmazottainak száma Number of employees		Változás Change	Átl. alk.-i létszám 1996-ban Arvage staff number in 1996 Change
	1994.	1995		1994.	1995		
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás - Agriculture	1.916	2.144	+ 228	5.530	4.985	- 545	2,3
Bányászat - Mining	34	45	+ 11	104	112	+ 8	2,4
Feldolgozóipar - Manufacturing ebből: - from it:							
Élelmiszer, ital és dohánytermék - Manufacturing of food, beverages, tobacco	920	964	+ 44	4.053	4.265	+ 212	4,4
Textília, ruházati, bőrtermék - Textiles, wearing apparel, footwear, leather	1.153	1.323	+ 170	7.085	7.017	- 68	5,3
Fa-, papír- és nyomdai. - Wood, paper prod., publishing and printing	2.592	3.011	+ 419	5.589	6.192	+ 603	2,0
Vegyipar - Chemistry	550	601	+ 51	1.981	1.949	- 32	3,2
Nemfém ásványi termék - Non-metallic mineral products	283	306	+ 23	769	828	+ 59	2,7
Kohászat, fémfeldolgozás - Metals, metal products	1.186	1.339	+ 153	3.891	4.328	+ 437	3,2
Gépipar - Machinery	2.508	2.781	+ 273	6.116	7.989	+ 1.873	2,8
Egyéb feldolgozóipar - Furniture, recycling etc.	574	654	+ 80	1.554	1.831	+ 277	2,8
Villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás - Electricity, gas steam and water supply	62	69	+ 7	179	169	- 10	2,4
Építőipar - Construction	5.532	6.333	+ 798	16.216	17.132	+ 916	2,7
Kereskedelem, jav. - Wholesale, retail trade, repair	25.589	28.344	+ 2.755	42.430	49.037	+ 6.607	1,7
Szálláshely, vendéglátás - Hotels and restaurants	3.331	3.732	+ 401	7.962	8.762	+ 800	2,3
Szállítás, posta- és távközlés - Transport, storage and communication	2.744	3.115	+ 371	5.663	6.422	+ 759	2,0
Pénzügyi tevékenység - Financial intermediation	233	283	+ 50	300	366	+ 66	1,1
Ingatlanügyletek, bérbeadás - Real estate, renting and business activities	14.904	17.348	+ 2.444	20.916	23.555	+ 2.639	1,3
Közigazgatás, társadalombiztosítás - Public administration	-	-	-	-	-	-	-
Oktatás - Education	1.028	1.264	+ 236	1.442	1.700	+ 258	1,3
Egészségügyi és szociális ellátás - Health and social work	1.704	2.648	+944	3.184	4.968	+ 1.784	1,8
Egyéb közösségi, és személyi szolgált. - Other community, social and personal service activities	3.545	4.178	+ 724	5.036	5.942	+ 906	1,4
Magánháztartás -	3	5	+ 2		3	+ 3	
Együtt - Total	70.303	80.487	+ 10.184	140.000	157.552	+ 17.552	

Adatforrás: APEH; az APEH SzTADI feldolgozása - **Source:** Tax Office, data processing by own firm, SzTADI

Az adóbevallások szerint a legkisebb, de legnépszerűbb gazdálkodó egységek, az egyéni vállalkozók és a nem jogi személyiségű társaságok változatlanul a gazdaság jelentős foglalkoztatói. Mindkét formában növekedett a foglalkoztatottak száma 1995-ben: az egyéni vállalkozásokban ugyancsak kevesebb, mint 5 ezer fővel, a nem jogi személyiségű társas vállalkozásokban azonban mintegy 20 ezer fővel.

Az adóbevallások alapján úgy becsülhetjük, hogy 1995-ben a magánszektor e kis egységei mintegy 650-700 ezer keresőt foglalkoztattak, a munkaerő-mérlegben (a gyerekgondozáson lévők nélkül) számításba vett, 3.743,7 ezer kereső mintegy 18 %-át.

Szükséges megjegyezni, hogy a különböző adatforrások eltérései miatt a becslés csak hozzávetőleges lehet, de a nagyságrendet illetően valószínűleg nem téves.⁴⁶

Ennél a számnál évről-évre többet mutat ki az Országos Egészségügyi Pénztár.

⁴⁶ A KSH - mint erről már szó volt - a 11 fősnél nagyobb cégekben foglalkoztatottak 1996. évi adatát közölte; az itt foglalkoztatottak száma 2.551,5 ezer fő volt. A lakossági felmérés alapján ugyanakkor 3.648,1 ezer főre tette a foglalkoztatottak teljes létszámát (akik között azonban az alkalmilag foglalkoztatottak, akárcsak 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzől is szerepelnek). A különbség több mint egymillió fő. (*Munkaerőpiaci jellemzők, 1996. IV. negyedévében*)

Összességében - az OEP adatai szerint - az egyéni kezdeményezésű kis magánszektorban a főfoglalkozású vállalkozók és családtagjaik létszáma ezer fővel növekedett 1996-ban.

9.8 táblázat - Table 9.8

Főfoglalkozású egyéni vállalkozók és a nem jogi személyiségű társaságok főfoglalkozású tagjai és segítő családtagjaik száma 1994-1995-ben -
Number of main job holder sole proprietors, the members of
unincorporated organizations and their family workers in 1994-1995

főben - persons

	1994	1995	1996	Változás - Change
Egyéni vállalkozó - Sole proprietor	541.139	558.910		
Segítő családtagok - Family workers	26.717	25.337		
Társas váll. tagok - Members of unincorp org.	97.073	188.980		
Segítő családtagok - Family workers	1.326	1.257		
Együtt- Total	666.255	774.484		

Adatforrás: OEP - Source: NHIF

A különböző adatforrások alapján úgy becsülhetjük, hogy 1995-ben mintegy ... ezren dolgoztak a kis magánvállalkozásokban, azaz az 1995-ben foglalkoztatott keresők .. %-a. 1996-ban - a KSH munkaerő-felmérése alapján - nagyjából azonos nagyságrendet becsülhetünk.

Most már a gazdaság stabilizálódásától, a munkaalkalmak növekedésétől függ, tovább növekszik-e az önálló egzisztencia megteremtésére vállalkozók, vagy arra rákényszerülők tábora.

A munkanélküliek körében egyébként már 1995-ben jelentősen visszaesett az állami segítséggel vállalkozóvá válók száma. A Foglalkoztatási Alap 1992. elejétől többféle segítséget is kész nyújtani a vállalkozásba kezdőknek: tanácsadást, vállalkozói tanfolyami részvételt biztosít, ezenkívül fél évig tovább folyósítják a munkanélküli segélyt számukra. 1993-1994-ben még 12-13 ezren, 1995-ben már csak 5.600-an vették igénybe vállalkozóvá válásukhoz a Foglalkoztatási Alap segítségét, elsősorban a járadék tovább-folyósításával. 1996-ban

Az elmúlt években a nem-jogi személyiségű vállalkozásokban foglalkoztatottak számának folyamatos növekedése - miközben korrigálta a kis magánszektor több évtizedes, mesterséges visszaszorítását - egyszerre volt a válságban lévő, munkahely-hiányos, fejletlen gazdaság tünete, s a saját sorsáért felelősséget vállaló, azért aktívan cselekvő - és a legális formákat választó - százezrek új szerepvállalási készségnek és képességének bizonyítéka. Természetesen most is sokan szívesebben választanák a biztonságosabbnak tűnő és kevesebb felelősséggel, kockázattal járó alkalmazotti létformát. Sokan azonban már kialakították a maguk kis piacát, s ha csak lehet, többé már nem adják fel önállóságukat.

Mint erről az 5. fejezetben részletesen szó volt, az önálló (jogi személyiségű) céggel nem rendelkezőket a nemzetközi munkaügyi gyakorlat önfoglalkoztatónak tekinti.

A tartósan magas európai munkanélküliség közepette, amikor évről-évre csak relatíve kevés új munkahely jön létre, egyre fontosabbá válik, hogy aki csak kész és képes rá, magának teremtsen munkahelyet. *(Az OECD egyik új programja éppen ezt kívánja ösztönözni. L. Jobs study follow up: Thematic review of entrepreneurship and job creation policies, 1996.)*

Elképzelhető, hogy az erőfeszítések (és a javasolt támogatások) hatására Európában is növekszik majd az önfoglalkoztatás.

A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy szoros összefüggés van az önfoglalkoztatás mértéke és az ország gazdasága, valamint mezőgazdasági népessége között: mindaddig a szegényebb (és alacsonyabb nemzeti jövedelmű) országokban volt magas az önfoglalkoztatók aránya, a gazdagabb (és magasabb nemzeti jövedelmű) országokban pedig alacsonyabb. (Ahol ugyanis könnyebb megtakarítani, az önálló cég indításához a tőkét összegyűjteni, ott céget alapítanak; az önfoglalkoztatás a szegényebbek esélye marad.) A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya ugyancsak a kevésbé fejlett, szegényebb országok jellemzője. Az országonkénti arányok, s az országok közötti különbségek az elmúlt években alig változatlan.

9.9 táblázat - Table 9.9

Az önfoglalkoztatók aránya az Európai Unió országaiban

(az összes foglalkoztatott %-ában) -

Self-employed in percentage of the total employment within the European Union

	1991	1992	1994	1995
Belgium - (B)	14,9	15,1	15,3	15,4
Dánia - (DK)	9,0	8,8	8,4	8,4
Németország - (D)	9,2	8,6	9,3	9,4
Görögország - (G)	35,2	35,4	34,4	33,8
Spanyolország - (E)	20,4	21,3	22,1	21,8
Franciaország - (F)	12,6	12,5	11,8	11,6
Írország - (IRL)	21,5	22,4	21,6	20,8
Olaszország - (I)	24,3	25,6	24,1	24,5
Luxemburg - (L)	9,2	9,1	9,7	9,9
Hollandia - (N)	9,8	10,2	11,1	11,4
Portugália - (P)	26,4	23,9	25,2	25,8
Egyesült Királyság - (UK)	13,1	12,6	12,9	13,0
Ausztria - (A)			14,5	12,0
Finnország - (FL)			15,5	14,3
Svédország - (S)			10,3	11,3

Adatforrás: - **Source of data:** 1991-1994 Employment Observatory, No 24, 1996, Page 19; 1995: Employment in Europe, 1996, pp. 147-162)

Magyarországon mint jeleztük, nem tudjuk meghatározni az önfoglalkoztatók arányát. Az azonban a részleges adatokból is látható, hogy az önfoglalkoztatók kimutatható arányával a szegényebb, fejletlenebb, magasabb mezőgazdasági foglalkoztatású európai országokhoz állunk a legközelebb. Bár a CEFTA országokról nem rendelkezünk hasonló adatokkal, feltételezhető, hogy az átalakuló gazdaságokban a keresők számának zsugorodása, az alacsony

nemzeti jövedelem, a tőkehiány, s a piacgazdasági viszonyok fejletlensége közepette az önfoglalkoztatás tartósan magas marad.

9.2 A jogi személyiségű vállalkozások - Incorporated business

1996-ban csaknem 20 ezerrel nőtt a jogi személyiségű szervezetek száma; kevesebbel, mint a jogi személyiséggel nem rendelkezőké, de többel, mint az előző évek bármelyikében. (Az előző év decemberéhez képest 1996. decemberében 19.978 szervezettel volt több, 1995-ben 17.901-gyel, 1994-ben 13.406-tal, 1993-ban 16.270-nel, mint az előző év hasonló időszakában.) Alapítóik most már zömmel magánszemélyek, bár nem zárható ki, hogy még mindig válnak ki önállósuló társaságok a most máttársasági formában működő, egykori nagyobb állami cégekből.⁴⁷

⁴⁷ Új társaság jött létre például Diósgyőri Acél Művek Rt (DAM Rt) néven, a Diósgyőri Acél Művek Kft és a Borsodferr Rt összevonásából. A Borsodferr maga is az ÁPV Rt 100 %-os tulajdonában lévő, felszámolás alatt álló három másik borsodi kohászati cégből alakult. (HVG, 1996. szept. 21.)

9.10 táblázat - Table 9.10

A jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek száma 1992-1996. decemberében
Incorporated business companies, 1992 to 1996 (Dec)

	Együtt* - All*	Vállalat** - State enterprise**	KFT - LLC	RT - Co, limited by shares	Szövetkezet co-operative	Egyéb Others
	ebből: - of which:					
1992	69.368	1.733	57.262	1.712	7.694	967
1993	85.638	1.130	72.897	2.375	8.175	1.069
1994	99.044	821	87.957	2.896	6.595	1.289
1995. regisztrált - registered	116.945	761	102.697	3.186	8.321	1.618
működő - active	94.948	425	85.349	2.903	4.879	1.189
1996. regisztrált - registered	136.917	683	122.044	3.536	8.362	1.932
működő - active	114.330	335	104.166	3.232	4.858	1.548

* Lakás-szövetkezet nélkül - Excluding dwellings co-operatives

** Még társasági formába át nem alakult, de arra kötelezett szervezetek - Before transformation into the obligatory Company form

Adatforrás: KSH Havi közlemények - **Source of data:** Monthly Bulletin of Statistics, CSO

A jogi személyiségű szervezetek egyik fontos jellemzője, hogy zömük - csakúgy, mint a jogi személyiséggel nem rendelkezők nagy többsége - mikrovállalkozás.

Az 1996. decemberében működők zöme létszáma alapján a KSH által nyilvántartott legkisebb (11 fős) kategóriába tartozott.

9.11 táblázat - Table 9.11

A Kft-k, rt-k és a szövetkezetek létszámkategóriák szerinti megoszlása
1996. decemberben

Number of selected forms of active incorporated organizations by staff categories

	Létszám-kategóriák - Staff categories					Összesen Total
	11 főnél kisebb* > 11 persons*	11-20 fő persons	21-50 fő persons	51-300 fő persons	300 főnél < above 300 persons	
KFT - LLC						
db - number	89.053	6.862	5.253	2.684	314	104.166
%	85,5	6,6	5,0	2,6	0,3	100,0
RT - Co, limited by shares						
db - number	1.183	238	430	789	592	3.232
%	36,6	7,4	13,3	24,4	18,3	100,0
Szövetkezet co- operative						
db - number	2.082	557	920	1.243	56	4.858
%	42,9	11,5	18,9	25,6	1,2	100,0

* Az ismeretlen létszámú szervezetekkel együtt - Including organizations with unknown staff number

Adatforrás: KSH Havi Közlemények - **Source:** Monthly Bulletin of Statistics CSO

Azaz, a jogi személyiségű gazdálkodók meghatározó többségét (a több mint 114 ezerből 104 ezret) adó, a legkisebb tőkével (1 millió Ft-tal) alapítható Kft-k foglalkoztatási súlya változatosan erőtlén. A tőke nélkül is alapítható (jogi személyiség nélküli) szervezetek sokaságával együtt a mikrovállalkozások túlsúlya a tőkehiányos gazdaság következménye.

A nagyobb létszámot foglalkoztató szervezetek létrejöttéhez az esetek jórésztében - az egyéb feltételeken túl - tőkebefektetés is szükséges. Ez a tőke most jellegzetesen külföldről érkezik. A külföldiek jelentős befektetésekkel teszik működőképpé vagy fejlesztik a privatizálás során megvásárolt állami vagyont, főként azonban a csődbement, leállított, felszámolás alatt álló cégek működtethetőnek ítélt, megvásárolt részeit, vagy alapítanak itt új cégeket.⁴⁸

A magyar gazdaságban 1996-ban tovább nőtt a külföldiek által alapított, és a vegyes tulajdonú cégek száma.

9.12 táblázat - Table 9.12

Külföldi érdekeltségű vállalatok száma 1989-1996-ban* -
Number of companies with foreign direct investment, 1989-1996

Év Year	Szervezetek száma - Number of org.	e b b ő l - of which			
		magyar és külföldi - Hungarian and foreign		csak külföldi - foreign	
		ownership			
		száma - number	%-ban	száma - number	%-ban
1989	1.350	1.350	98,1	25	1,9
1990	5.693	5.462	95,9	231	4,1
1991	9.117	7.927	86,9	1.190	13,1
1992	17.182	12.547	73,0	4.635	27,0
1993	20.999	13.622	64,9	7.377	35,1
1994	23.557	14.185	60,2	9.372	39,8
1995	25.084	15.880	58,2	11.397	41,8
1996**	29.172				

* 1989-95-ben az APEH-hez benyújtott adóbevallások alapján - Figures based upon the tax declarations to the Tax Office

** Az év során alakult 4.088 céggel együtt - Together with the 4.088 new firms, established in 1996

Adatforrás: KSH Évkönyv, 1994. és adatközlés - **Source:** Yearbook of CSO, 1994 and data provided by CSO

A felszámolásból kimentett több ezer munkahely mellett a nagy multinacionális cégek, valamint a számos kisebb, vegyes tulajdonú vállalat 1996-ban is folytatta a már 1995-ben is érzékelhető munkahely-teremtést. A KSH az 1994-es adatok alapján 400 ezerre tette a részben vagy teljesen külföldi

⁴⁸ Továbbra sem jelentős, de azért létezik és erősödik az ellenkező irányú folyamat is: magyarok is fektetnek be külföldön. A devizahatósági feladatokat ezen a területen is ellátó Magyar Nemzeti Bank 1996. első félévi adatai szerint 129 magyar részvételű vállalatot alapítottak külföldön, 1.428 millió forint tőkeexporttal. Ezzel együtt eddig összesen 1.832 magyar részvételű vállalkozást alapítottak külföldön. Nem változtak a kedvelt célpontok sem. Továbbra is elsősorban a környező országokba - Ukrajnába, Romániába, Szlovákiába, Csehországba, Oroszországba - érkezik elsősorban a magyar tőke. A fejlett országok közül pedig Ausztriába, Németországba, illetve az Egyesült Államokban történt statisztikailag is mérhető magyar tőke-befektetés. (*Világ gazdaság, 1996. nov. 15.*)

tulajdonban lévő cégeknél foglalkoztatottak számát; ez az üzleti szférában dolgozók több mint 20 %-át jelentette. (*A külföldi működő tőke Magyarországon 1994, KSH, 1996.*)

Ez az arány vélhetően nőtt annak ellenére, hogy a külföldi cégek egy részénél csökkent a foglalkoztatottak száma, esetenként több ezer fővel.⁴⁹

A legtöbb új munkahelyet a külföldi cégek zöldmezős ipari beruházásai teremtették. Diczházi Bertalan (Privatizációs Kutatóintézet) 1992-től tekintette át a magyarországi külföldi tőkebefektetéseket, s azon belül az új üzemek építésére fordított beruházásokat. Értékük - 1996. végéig 2,52 milliárd dollár és további 600 millió dollárt szánnak erre a közeljövőben a befektetők. A beruházások eredményeként mintegy 40-45 ezer munkahely jött létre.

Az egymillió dollárt meghaladó zöldmezős beruházásokból a teljes ráfordítás felét hat nagy beruházó végezte: a General Motors, az Audi, a Suzuki, a Ford, a Guardian Glas és a Philips. A legtöbb - csaknem négyezer - munkahelyet a Philips hozta létre.

A legtöbb tőkét amerikai cégek fektették be; utánuk a német, majd a japán cégek következtek. Az amerikai befektetések főleg a multinacionális cégekhez kapcsolódnak; az osztrák beruházók gyakran hoztak létre kis- és közép vállalkozásokat.

Az 1996-ban a zöldmezős beruházások révén mintegy 1.200-1.500 munkahely létesült.⁵⁰

⁴⁹ Voltak sikertelen vállalkozások (felszámolták például az amerikai-izraeli tulajdonú, Goldsun Hűtőipari Rt négy éve privatizált zalaegerszegi gyárát. A sörpar gyáraiban évek óta csökkentik a létszámot, 1995-ben mintegy 10, 1996-ban további 7-8 %-kal. (*Világgazdaság, 1996. dec. 20.*)

Több száz dolgozót bocsátottak el a privatizált távközlési cégektől, s további kétezer fős leépítést terveznek. (*Népszabadság, 1996. dec. 20.*)

A legnagyobb port felvert eset a Tiszai Erőmű „önkéntes távozási programja” volt, ahol az amerikai tulajdonos a magyar gyakorlatban eddig ismeretlen mértékű kedvezményeket ajánlott fel az önként kilépőknek; ennek hatására az 5 ezer dolgozó fele távozott. (*Napi Gazdaság, 1997. márc. 22.*)

⁵⁰ Az újságok hírei szerint:

- Gyárat épít Gödöllőn 3 milliárd forintos beruházással a japán Sony cég. Az épülő gyár alapterülete 20 ezer négyzetméter lesz. Az üzem 1997. eleji beindulásakor 200, a későbbiekben 700 embernek ad munkát. (*Népszabadság, 1996. ápr. 3.*)
- Befejezés előtt a tízmilliárdos keréktárcsagyár építése Tatabányán. Az amerikai és német tulajdonú Suoftec Könnyűfémtermék-gyártó és Szolgáltató Kft a világ egyik legnagyobb kapacitású alumínium keréktárcsát készítő gyára lesz. A Kft 500 embernek ad majd munkát a három műszak teljes kiépülésekor. (*Napi Gazdaság, 1996. dec. 31.*)
- Az IBM újabb beruházásra készül Magyarországon. A tavaly felavatott, egyelőre 150 embert foglalkoztató merevlemezgyárat a közeljövőben tovább fejlesztik. Ez a gyár az IBM egyetlen gyártókapacitása Közép-Európában. (*Népszabadság, 1996. okt. 11.*)
- Az angol Glaxo Wellcome, a világ vezető gyógyszergyártó cége új telephelyet avatott Törökbálinton. Az 1,8 milliárd forintos beruházással készült csomagolóüzemet, raktárat és irodákat magában foglaló létesítmény mintegy 130 dolgozót foglalkoztat. (*Üzlet 7, 1996. okt. 28.*)
- December elején megkezdődhet a próbaüzem ajapán tulajdonú TDK Elektronika Magyarország Kft rétsági transzformátor gyárában. A beruházás első ütemének megvalósításán tíz magyar vállalat háromszáz embere dolgozik. A jövőbeni gyártók közül jelenleg 100 munkás ismerkedik feladatával, közülük többen Japánban kaptak szakmai kiképzést. (*Népszabadság, 1996. nov. 27.*)
- A multinacionális amerikai CPC, amely megvette a Szegedi Paprika Rt-t, Rőszkén tartja fenn termelőegységét, ahol új alap- és csomagolóanyag-raktárat épített, emellett felújította a régi gyárat. A CPC Magyarország Rt 400 főt foglalkoztat, közülük 250-et Rőszkén, ahol majd 7-800 embernek ad munkát. (*Világgazdaság, 1996. dec. 30.*)

A KSH 1996-ról - hosszú idő után először - ismét közreadta a 10 főnél többet foglalkoztató cégeknél - gyakorlatilag a mikroméretűnél nagyobb jogi-személyiségű szervezetekben - dolgozók létszám-adatát.⁵¹

A mintegy 25.700 szervezetben mintegy 2,5 millióan dolgoztak, közülük 1,66 millió a statisztikában figyelembevett legnagyobb - 300 főnél nagyobb - cégeknél.

9.13 táblázat - Table 9.13

A 10 főnél nagyobb, működő szervezetekben foglalkoztatottak,
létszámkategóriák szerint* -
Employed in organization, more than 10 employees, by staff category*

	Létszám-kategória - Staff category				
	11-20 fő persons	21-50 fő persons	51-300 fő persons	300 főnél < above 300 persons	Együtt All
Működő gazdasági szervezetek száma 1996. dec. 31. - Number of active org., 31 Dec, 1996	10.774	7.855	5.718	1.319	25.666
Foglalkoztatott 1996. I-IV.n.év, (1000 főben) - Employed in I-IV Q, 1996, (thousand)	141,0	202,8	545,4	1.662,3	2.551,5
Ebből: - From it:					
- Fizikai - Manual	91,8	139,2	367,9	880,6	1.479,5
- Nem fizikai - Non manual	49,2	63,6	177,5	781,7	1.072,0
Átlag létszám - Average	13,08	25,81	95,38	1.260,02	

* A költségvetési ágazatokkal együtt - Including public administration, education, health - care and social welfare

Adatforrás: Főbb munkaügyi folyamatok 1996. I-IV. negyedév, KSH, 1997. - **Source:** Main courses of labour in I-IV quarters, 1996, CSO, 1997

9.3 Az állami tulajdon privatizálása - Privatisation

Az állami tulajdon magánosítási folyamata a végéhez közeledik. Az állami bevételek szempontjából igen sikeresnek minősített 1995-ös év után amikor az állam 465 milliárd bevételhez jutott, 1996-ban nem sikerült elérni a korábban célul tűzött 350 milliárd forintos bevételi tervet, 1996. december 31-ig 146.659 millió Ft bevétel származott az állami vagyon értékesítéséből.

1996. végére mintegy 1000 milliárdra csökkent az állam vállalkozói vagyonának könyv szerinti értéke.

- Átadták a Ganz Ansaldo új gyárat. Megkezdődhet a termelés a Ganz Ansaldo Villamossági Rt. transzformátorgyártó részlegének végleges telephelyén, Tápiószelén. Az ötmilliárd forintos beruházásban épült üzem a maga profiljában Európa legkorszerűbb gyárának számít. A 200 ezer négyzetméteres komplexum jelenleg 400, a későbbiekben ezer főnek teremt munkalehetőséget. (Világgazdaság, 1996. dec. 13.)

⁵¹ Bár, mint a 9.2 táblázat adatai mutatták, a jogi személyiségű szervezetek jelentős hányada is mikroméretű, és az egyéni- és nem jogi személyiségű társas vállalkozások között is van 10 főnél nagyobb, súlyuk elhanyagolható. A 11 főnél nagyobb cégek jellemzően jogi személyiségűek.

9.14 táblázat - Table 9.14

Az állam vállalkozói vagyonának könyv szerinti értéke 1994-1995 decemberében
Book value of state assets in December 1994-1995

milliárd Ft-ban - billion HUF

	1994	1995	1996*
Vállalatokban - In enterprises	18,47	3,6	7,54
Társaságokban - In companies			
- Tartós állami vagyon - Long term state assets	341,00	341,74	344,04
- Privatizálható vagyon - Assets for privatisation	1.271,28	799,80	633,81
Értékesítendő elvont vagyon - Assets for sale, withdrawn from firms	8,39	33,96	33,96
Az ÁPV Rt kezelésében lévő vagyon összesen - Total	1.639,14	1.179,10	1.019,35

* Novemberi adat. A Privinfo a decemberi állapotról nem közli az összegeket, csupán a teljes érték megoszlásának viszony-számait - Nov. No data from Dec.; the Privinfo published the distributions only.

Adatforrás: 1994-1995: Heti Privinfo, 1996. január; 1996: Heti Privinfo 1997 jan. 7. - **Source of data:** 1994-1995: Weekly Privinfo, 31 January 1996; 1996: Weekly Privinfo, 7. Jan, 1997.

Az állami vagyonrész megoszlása 1996. XI-XII. hó
Possibilities for privatization of state-assets in Nov-Dec, 1996.

1996. november

1996. december

Heti Privinfo, 1997. jan. 7.

Heti Privinfo, 1997. febr. 18.

1996-ban az ÁPV Rt - az idézett források szerint - 175 társaságot értékesített, közülük 122-öt teljes egészében. A privatizáció két alapvető technikával történt. Az egyik a nagy (kiemelten kezelt és ugyan nem kiemelt, de ugyancsak nagyobb) cégek egyedi értékesítése; - és ide sorolható a nagy energiaszolgáltatók folyamatos privatizálása is - a másik az ún. egyszerűsített privatizáció. Mindkettőnek csupán a foglalkoztatási hatásait tekintjük át; a rendelkezésre álló források (elsősorban a sajtó híradásai) alapján.

Az ÁPV Rt 20, a nemzetgazdaság szempontjából fontos társaság privatizációját kezelte megkülönböztetetten. E cégeknél 1995-ben csaknem 58 ezer főt⁵² foglalkoztattak. A közülük privatizált cégek (Borsodchem, MGM, Taurus, TVK stb.) már évekkel ezelőtt megváltak dolgozóik jelentős részétől.⁵³ Ennek ellenére a vevők általában az adott létszám további - bár kismértékű - csökkentésének lehetőségét kötötték ki. (Taurus: 3 évig nem lesz 10 %-nál nagyobb létszámcsökkentés; MGM: az 1.950 helyett 1.600 fő foglalkoztatása stb.)

Azaz, a privatizáció még minfig okozhat némi létszámcsökkentést, bár az évek előrehaladtával egyre kevesebbet, jelezve, hogy a hazai cégek már egyre közelebb kerültek az optimálisnak tekintett létszám alkalmazásához. (Szükséges azonban megjegyezni, hogy a magyar gazdaság tömeges létszámvesztését kezdettől nem a privatizáció, hanem a hagyományos piacok elvesztése, a hagyományos vevők fizetőképzetlensége okozta. A privatizáció sokszorosan több munkahelyet szüntetett meg, mint amennyit a piaci versenyképesség érdekében - felszámolt.)

A kiemelt cégeken kívül számos nagyobb (legalábbis a hazai viszonyok között nagyobb) cég privatizálása is megtörtént. E cégek közös jellemzője, hogy jó részük súlyos adósságokkal küszködött, esetleg évek óta felszámolási eljárás alatt állt.⁵⁴ A másik közös jellemző, hogy 1996-ban már érzékelhető arányban jelentek meg a vásárlók között a magyar konzorciumok, esetenként a

⁵² A 20 cég listáját a Népszabadság közölte: „A privatizáció szempontjából is kiemelten kezelt nagyvállalatok Borsodchem Rt., BHG Híradástechnikai Rt., Dunaferri-csoport, Ganz Gépgyár Holding Kft., Hungalu Magyar Alumíniumipari Rt., Ikarus Járműgyártó Rt., MGM Magyar Gördülőcsapágy Művek Rt., Nitrogénművek Rt., Nitrokémia Rt., Rába Magyar Vagon- és Gépgyár Rt., Salgótarjáni Acélárugyár Rt., Taurus Gumiipari Rt., Tiszai Vegyi Kombinát Rt., Vilati Automatika Rt., Ózdi Acélművek Kft., Interterm Mikroelektronikai Rt., Hungarocamion Rt., Diósgyőri Acélművek Kft., Malév Rt., Mahart Rt.”. A cégek egy részéről időközben a privatizálást elhalasztó, vagy a privatizálható vagyonszétosztó döntés született. (Népszabadság, 1996. ápr. 10.)

⁵³ A Taurus például a 80-as években még több mint 11 ezer alkalmazottat foglalkoztatott - a privatizálás idején már csak 4.147-et. A gyár már évek óta részben az állami segítségnek (konszolidáció) köszönhetően, részben számos korábbi termelő-tevékenysége megszüntetésének, bezárt vagy eladott gyáregységének eredményeként tudott talponmaradni. (HVG, 1996. okt. 5.)

Az MGM az 1995. őszi megkötött csődegyezség után - ami 6 milliárd forintos adósságállományának sorsát rendezte - kerülhetett értékesítésre - a cég létszáma az elmúlt években 1.950 főre, a korábbinak kevesebb, mint felére fogyott. (HVG, 1996. márc. 9.; 1996. jún. 1.)

⁵⁴ Például a DIGÉP, amely a folyamatos piac- és a vevőjárási létszámvesztés következtében 1990 vége óta felszámolás alatt állt; a részlegeiből létrejött Kft-k 1995-re mintegy 134 millió adósságot halmoztak fel. (HVG, 1996. máj. 25.)

A Gyulai Húskombinát 1,59 milliárd saját tőkéjével szemben mintegy 330 millióval tartozott szállítóinak és 600 millió a hiteltartozása. (HVG, 1996. ápr. 6.)

A Magyar Villamos Művek Rt.-hez tartozó Energetikai Gyártó és Szolgáltató Rt. (Erőkar) 1995-ben 30 millió Ft veszteséggel zárt. (HVG, 1996. dec. 7.)

menedzsment is (bár a menedzsment és a dolgozók elsősorban az egyszerűsített privatizációban jelentkeztek vevőként).

A nagyobb cégek privatizálásának foglalkoztatási hatásai vegyesek.⁵⁵

Folytatódott az energia-szektor privatizációja. A gázszolgáltatók öt, regionális cégében 50 % + 1 szavazat arányában szereztek tulajdont külföldiek. Bár e cégeknél nem történtek jelentősebb elbocsátások, a racionálisabb gazdálkodás követelménye miatt általában csökkent a létszám.⁵⁶

A villamosenergia-ipari társaságok többségében a tulajdon 50 %-a az ÁPV Rt. birtokában maradt; a vevők 38-49 %-os részesedést szereztek. Az ágazati szakszervezet elemzése szerint a következő 10 évben mintegy 20 %-kal csökkenhet a dolgozók száma; az erőművek jelenlegi műszaki állapota, technológiája azonban egyelőre nem tesz lehetővé nagyobb arányú elbocsátást.⁵⁷

Emellett az új tulajdonosok a szerződéskötéskor általában vállalták a létszám megtartását 1-2 évig. (A Tiszai Erőműben, ahol, mint erről már szó volt, valóban betartották a szerződést és senkit se bocsátottak el - viszont magas végkielégítéssel önkéntes távozásra bírták rá az ötven dolgozó felét.)

A mintegy százezer főt foglalkoztató energia-szektor a következő években, főként a vevők szándékolt és vállalt fejlesztési programjai következtében várhatóan jelentős létszám-leadó lesz.

A „nagy privatizáció” az ipari cégek esetében elsősorban továbbélést, az eladósodott, veszteséges cégek még meglévő munkahelyeit többségének megmentését eredményezte - a gazdaságosabb működés azonban még mindig létszámcsökkenést is követelt.

Az egyszerűsített privatizációnak még kisebb a foglalkoztatást érintő hatása.

Az ÁPV Rt. 1995-ben 70, 1996-ban további 48 céget hirdetett meg eladásra az ún. egyszerűsített privatizáció keretében. E cégek közös jellemzője, hogy saját tőkéjük nem haladhatta meg a 600 millió forintot, a foglalkoztatottak száma pedig az 500 főt. Az első 70 cégről rendelkezünk létszámadatokkal: együttes

⁵⁵ A Biogalt megvásárló TEVA cég fél év alatt a dolgozók csaknem 30 %-át bocsátotta el. (*Népszabadság, 1996. jún. 7.*)

A magyar befektetők által megvásárolt Egri Berva Finomszerelvénygyártó Rt.-nél az 1993. évi 1.050 fős létszám 1.250 főre nőtt. (*Figyelő, 1997. jan. 30.*)

A Theur Rt. - amely tartozásai miatt a Postabank kezébe került - a részvények többségét eladta egy kis, vagyonkezelő Kft.-nek, és az 530 dolgozó közül 338-at foglalkoztattak - a többi dolgozó álláspénzt kapott. (*HVG, 1996. ápr. 6.*)

A Gyulai Húskombinátot megvásárló HAGE Rt. tovább foglalkoztatja a cég csaknem ezer alkalmazottját. (*HVG, 1996. ápr. 6.*)

Az ugyancsak felszámolásból megvett Ganz Danubius Balatonfüredi Hajógyár új tulajdonosa, egy német cég, fejleszteni kíván, munkásokat töböröz. (*Figyelő, 1996. szept. 5.*)

⁵⁶ Az ÉGÁZ és a DÉGÁZ többségi tulajdonosává vált Gas de France „elbocsátások nélkül kívánja javítani a termelékenységet”. (*Népszabadság, 1996. ápr. 22.*)

Az 1992-ben már 51 %-os külföldi tulajdonnal létrehozott, s azóta 95 %-ban külföldi tulajdonba került Primagáz Hungaria Rt.-nél az induláskori 1.540 fős létszám 1996. elejére 1.200 főre csökkent. (*Népszabadság, 1996. ápr. 22.*)

⁵⁷ *Népszabadság, 1996. nov. 13.*

létszámuk mintegy 180 fő. A második körben meghírdetett 48 cégről nincs hasonló adatunk, de a tapasztalatok szerint hasonló nagyságrendűek.

Ugyancsak a tapasztalatok szerint az egyszerűsített privatizációba bevont cégek közös jellemzője, hogy nincs pénzük az egyre sürgetőbb fejlesztésekre; legtöbbségük eladósodott, sőt olyan is akat, amelyet a felszámolásból mentett ki a vevő.⁵⁸ A létszámot az évek során kisebb-nagyobb mértékben már valamennyinél csökkentették.

A cég helyzetét (benne az adósság mértékét is) figyelembe véve, az ÁPV Rt. limitárát határozott meg; átlagosan a névérték 51-60 %-át. A legtöbbet ajánlónak készpénzben kellett fizetnie. Ha a cég nem kelt el, akkor a cég menesztetése és dolgozói vásárolhatták meg, kedvezményes áron. A vevőket a vásárlás után semmilyen kötelezettség nem terhelte; a létszámot illetően sem.

A két listán meghírdetett 118 cégből 1996. végéig 94-et eladtak, vagy folyamatban volt a szerződés megkötése; s mindössze nyolc került külföldi tulajdonba. Az első fordulóban a hét listáról összesen 50 cég kelt el, a névérték 50-60 százalékan. Az ún. menedzser-fordulóban 33 társaság talált gazdára, 11 cégre pedig a menedzsment keresett vevőt.⁵⁹

Az ÁPV Rt.-nek 1997. március végéig kell meghírdetnie a III. listát, amelyre - mintegy száz cég átvizsgálása után - kerülnek fel a korábbinál nagyobb, 600-800 milliós saját tőkéjű cégek. Az értékesítés felvételei nem változnak.

Tulajdonképpen az egyszerűsített privatizáció első fordulójának sikertelensége következte, a második - ún. menedzser-fordulóban - nőtt valamelyest 1996-ban a Munkavállalói Részvénytulajdonosi Program (MRP) keretében az alkalmazottaknak eladott cégek száma.

Az 1993-94. évi privatizációs értékesítések során még ez volt a fő módja a belföldi vevők tulajdon-vásárlásának (kedvezményes feltételekkel, E-hitellel, kárpótlási jeggyel könnyítve). Az egyszerűsített privatizáció a készpénzes vásárlást tette feltétellé, és csak ha nem akadt készpénzzel fizetni képes vevő, vásárolhatták meg a céget az alkalmazottak (a menesztetett és a dolgozók). Ehhez ismét jelentős könnyítéseket kaptak: az eredetileg megállapított limitár 80 %-áért, az MRP-s vásárlásokhoz igénybevehető kedvezményekkel juthattak tulajdonhoz. Így is mindössze 11 újabb cég került az alkalmazottak tulajdonába, egyik között

⁵⁸ Az 1996-ban meghírdetett 48 cég közé tartozott az Ipari Szerelvény- és Gépgyártó Rt. A cég olyan befektetőre várt, amely megőrzi a társaság profilját és kész lenne legalább 120 milliót fordítani a piaci pozíció javításához szükséges fejlesztésre. (*Népszabadság, 1996. ápr. 30.*)

1996-ban vásárolta meg a Krantum Invesztment bank Rt. a felszámolás alatt álló, még az első listán meghírdetett Salgótarjáni Vegyipari Gépgyár Kft-t, és vállalta a teljes létszám - 220 fő - továbbfoglalkoztatását. (*Népszabadság, 1996. aug. 14.*)

Oszttrák vevő vásárolta meg az ugyancsak az első körben meghírdetett Szolnoki Papír Kft-t. A dolgozók számának arra, hogy az átszervezést követően az új tulajdonos csökkentse a létszámot. (*Népszabadság, 1996. jan. 20.*)

⁵⁹ Az eredményekről nyilatkozó ÁPV Rt. helyettes ügyvezető igazgató szerint: „Talán elég meggyőző, hogy eddig több mint 70 társaságot vettek már át az új tulajdonosok, de még egy sem került a felszámolás vagy végelszámolás listájára, valamennyit működtetik a befektetők. A legtöbb céget reorganizálták, és hatékonyabban üzemeltetik, mint korábban. A dolgozók nagyrésze is megtarthatta munkahelyét, sehol nem került sor tömeges elbocsátásra”. (*Prívinfo, 1997. jan. 28.*)

azért, mert nehézségekbe ütközik a szükséges készpénz előteremtése, s gyakran többszáz dolgozó MRP-be szervezése.

9.15 táblázat - Table 9.15

Az MRP-s tranzakciók száma és névértéke -
Number firms and nominal value of ESOP

Év Year	MRP-k - ESOP	
	darab - number	névérték (mFt) - nominal value (million HUF)
1992	8	1.8
1993	124	22.5
1994	62	13.7
1995	27	6.2
1996	11	4,4
Együtt - Total	221	48,8

Forrás: Privatizációs Monitorok, Heti Privinfo-k - **Source:** AVÜ - APV Rt. reports

A több mint 200 társaságban - az időközben végrehajtott létszámcsökkentések ellenére - mintegy 80 ezer munkavállaló dolgozik, s a létszámnak mintegy 75 %-a egyben tulajdonosa is cégének.

E társaságok sorsát figyelemmel kísérő, működését segítő Rész-Vétel Alapítvány elemzése megállapította: gazdálkodásuk eredményessége jobb, mint az országos átlagé. Igaz, az adókedvezmény eredményeként az MRP tulajdonába került társaságokat viszonylag kisebb törlesztési teher nyomasztja, mint az ugyancsak hitelből vásárló más tulajdonosokat. A többségi MRP tulajdonú társaságok azonban rendre törlesztik privatizációs adósságukat. Alig néhány MRP-s cég ment csődbe, került felszámolásra. Ugyanakkor jelentős részüknek már sikerült új pályára állnia. Különösen sikeres a Herendi Porcelángyár, a Tatai Cserépipari Kft, vagy a MASPED, amelynek vagyona három év alatt kétszeresére nőtt.

Az MRP szervezetek 9 %-a már letörjesztette privatizációs adósságát, 57 %-a megkezdte a törlesztést. 34 %-uk pedig még a türelmi időszakban van. Mindössze 4 olyan eset ismert, ahol az MRP szervezet megszűnt, mert a munkavállalók a megvásárolt tulajdont külső befektetőnek adták el. (*Heti Privinfo, 1997. febr. 25.*)

Az MRP-s szervezetek zöme továbbra is a 100-500 fős mérettartományban található. A tulajdonos-alkalmazottak egyik fő célja kezdettől a munkahelyek megőrzése volt. Ez - úgy tűnik - nagyjából ugyanúgy sikerült, mint a nem MRP-s cégeknél; a szigorúbban szervezett gazdálkodás a többségnél némi létszámcsökkentéssel járt.

A Nyugat-Európában - és főként az Egyesült Államokban - jól ismert alkalmazotti tulajdonlás, az Employment .S..... Onpership Progra, (ESOP) eddigi szerény magyarországi terjedésének a legfőbb oka a tőkehiány - a dolgozók nem rendelkeznek elegendő, a vásárláshoz megszabott relatíve szerény összegű készpénzzel sem; az állam pedig, a privatizációs irányelveknek megfelelően, a készpénzes eladásokat részesíti előnyben, s csak ilyen vevők hiányában választja a hosszútávú, kedvezményes hitelekkel történő vezetői-alkalmazotti vásárlást. Az MRP további terjedése tehát jórészt annak a függvénye, mennyi készpénzes vársló jelentkezik a még privatizálandó cégekre.

Az ilyen cégek száma azonban már csak néhány száz. (Pontos adatok nem kerültek nyilvánosságra, de mintegy 5-600 cégről van szó; ezek egy részében is az ÁPV Rt. már kisebbségi tulajdonos.) Többszöri módosítással, de többé-kevésbé kialakult a tartósan állami tulajdonban maradó cégek köre is.⁶⁰

Az ÁPV Rt. 1997-ben 150-200 milliós bevételt tervez a még állami tulajdonú cégek eladásából.

A még hátralévő privatizálásnak már nem várhatóak érdemleges foglalkoztatási hatásai. Részben azért nem, mert az eladásra szánt cégeknél az elmúlt években már erőteljesen lecsökkent a létszám; nagyjából elérték az értékesítési lehetőségeikkel összhangban álló szintet. Másrészt azért nem, mert - az egyszerűsített privatizációban értékesített szervezetek kivételével - az új tulajdonosokkal általában a szerződésben rögzítik a létszám továbbfoglalkoztatásának, illetve legfeljebb néhány százalékos csökkentésének követelményét. (Bár, mint a Tiszai Erőmű példája mutatja, a megállapodás formális betartásával, a dolgozók „önkéntes távozása” révén is elérhető a létszám radikális csökkentése.)

1996-ban az ÁPV Rt. megkezdte a vevők által a privatizációs szerződésekben vállalt kötelezettségek, köztük a foglalkoztatási ígérvények teljesítésének ellenőrzését. Mintegy 1.400 szerződést jelöltek ki felülvizsgálatra, az 1990. óta - az első privatizációs szerződések létrejöttéről - napjainkig. Az ÁPV Rt. felülvizsgálata kiterjed az ígért tőkeemelkedésre, fejlesztésre, beruházásokra is. Az Országos Munkaügyi Tanács megbízásából a Munkaügyi Kutatóintézet önállóan is vizsgálta a foglalkoztatási ígérvények teljesülését.⁶¹

A kutatás címe ugyan a foglalkoztatási ígérvények tényleges megvalósulásának számonkérését sugallja, de - mint a szerző írja - ez alapvetően ellenőrzési feladat lenne (mely az érvényes privatizációs törvény szerint konkrétan az ÁPV Rt. feladata). Ilyen szerephez azonban a kutatóknak nincsenek se jogosítványaik, se eszközeik. A kutatás a számszerűsíthető adatok összegzése helyett elsősorban az ígérvények politikai-, gazdasági- és érdekegyeztetési környezetét vizsgálta: a tanulmány arról szól: hogy milyen körülmények között születtek a privatizációs szerződések foglalkoztatási klauzulái és milyen körülmények vezetnek esetleges megszegésükhöz.

Az ÁPV Rt. által a kutatók rendelkezésére bocsátott dokumentumokból, s a különböző forrásokból összegyűjtött információkból, esettanulmányokból azonban kitűntek, hogy - lényegében 1995-ig - a foglalkoztatás szempontjai

⁶⁰ Az ÁPV Rt. „89 tartós állami tulajdonú társaság esetén gyakorolja a tulajdonosi jogokat. 9 társaságnál fordul elő 25 százalék plusz 1 szavazat arány. Harmincyolc társaságnál 50 százalék plusz 1 szavazati arány van. 22 társaságnál 75 százalék plusz 1 szavazatról beszélhetünk. Húsz cég pedig teljes egészében állami tulajdonú... A még állami kézben lévő vagyon összértéke 1.200 milliárd forintot tesz ki, a törvény előírásai szerint a magánosítás befejezése után 350 milliárd forintnyi érték marad ebből tartósan az állam kezében”. (Privinfo, 1997. jan. 14.)

⁶¹ A privatizált vállalatok foglalkoztatási ígérvényeinek teljesülése. (Munkaügyi Kutatóintézet, 1996. dec.) Témavezető: Boda Dorottya- A tanulmány nagymértékben épít a Munkaügyi Kutatóintézetben a privatizációval kapcsolatos korábbi kutatásokra, melyek eredményeit főként Boda Dorottya és Neumann László publikáltak. Lásd pl.: Boda Dorottya: Tulajdonnal megerősített munkavállalói pozíció. (Külgazdaság, 1996. 4. szám.); Neumann László: Privatizáció és foglalkoztatás (Európa Fórum, 1992. 4. szám, illetve Gazdaság, 1993. 1. szám.)

időről-időre erősödött ugyan a deklarációkban és a törvéyszövegekben, a vagyonkezelő szervezet azt nem tudta vagy nem akarta végrehajtani; a bevétel maximalizálásának igénye a foglalkoztatással egyetemben más (versenyszabályozási, iparpolitikai, regionális stb.) érdeket is háttérbe szorított.

Feltételezhető volt, hogy a foglalkoztatási szempontokat elsősorban a nagylétszámú cégek, vagy a különösen rossz helyzetű munkaerőpiaci térségeket érintő privatizációk során érvényesítik.

A tanulmány megállapította, hogy bár valóban elterjedtek a foglalkoztatási ígérvények (1994-ben minden száz szerződésből már húszban szerepelt valamilyen kikötés), valójában sem a nagy cégek, sem a régió magas munkanélküliségi rátája nem befolyásolta a kikötések tartalmát. (1994-ben például a foglalkoztatási klauzurát tartalmazó szerződések átlagosan 330 főt foglalkoztató cégekre vonatkoztak, s gyakran engedték meg a létszám 10-20 %-os leépítését.) Emellett a magas munkanélküliséggel küszködő régiók privatizált vállalatai esetében jóval kisebb arányú a foglalkoztatási klauzura, mint az ország más régióiban.

A foglalkoztatási ígérvényeket tartalmazó szerződésekben alkalmazott munkajogi kategóriák gyakran bizonytalan tartalmúak (nem mindig lehet megállapítani, hogy az ígérvények mekkora létszámra vonatkoznak; meddig tart a vállalt elbocsátási tülalom stb.).

Alkalmanként a feltételek maguk is teljesen általánosak, (pl. az új tulajdonos „mindent elkövet a foglalkoztatási szint fenntartása érdekében”). Bizonytalanok és gyakran hiányoztak is - a vállalt kötelezettségek elmulasztásával szemben érvényesíthető szankciók.

A tanulmány megállapításainak immár jobbra csak gazdaságtörténeti értéke van, hiszen a privatizáció befejezéséhez közeledik. A „nagy privatizáció” kormánydöntések alapján történik, s elkerüli az ÁPV Rt.-ben kialakított döntéselőkészítés fórumait, az egyszerűsített privatizáció eleve egyetlen kötelezettséget ír elő: a készpénz fizetést.

S miközben nyilvánvaló, hogy a privatizáció volt gyakorlatilag az egyetlen lehetőség a munkahely tömegének megmentésére (hosszabb távon pedig remélhetőleg az érintett cégek technikai fejlődésére, versenyképességük erősödésére) nyilvánvaló az is, hogy a privatizálás egész időszakában hiányzott. vagy jelentéktelenül súlyú volt a lehetőségek előnyök elérését, s így a munkahelyek egy részének megőrzését képviselni hivatott nemzeti erő.

Ebben a kérdésben természetesen lehetnek vélemény-különbségek a sokk-terápia, és az időnyerés hírei között. Mindenesetre a foglalkoztatás-politika nézőpontjából a követett és az érdemben meg sem kísérelt gyakorlattal a foglalkoztatási érdekek feloldása nemcsak gazdaságtörténeti tanulság, hanem talán a legfontosabb figyelmeztetés az Európai Unióhoz csatlakozás, a csatlakozási tárgyalások megkezdése előtt.

9.4 A magángazdaság keresői - Employment in the private economy

1995 végére az állami vagyon jelentős hányadának privatizálásával, s a kis egyéni és társas vállalkozásokban foglalkoztatottak számának növekedésével jelentősen megnőtt a magángazdaság keresőinek aránya. A mértékadó adatok (mint például a gazdálkodó szervezetek tulajdon szerinti megoszlása és létszáma) sajnos változatlanul hiányoznak, sőt ezúttal még a KSH munkaerőmérlegében a nem-jogi személyiségű szervezetekben (egyéni vállalkozók, társaságok) foglalkoztatottakról évente közreadott adat is.

Az egyetlen, összehasonlítható adat a Magyar Háztartás panel 1995. márciusi, 2.000 háztartás megkérdezésén alapuló vizsgálatából származik:

9.21 táblázat - Table 9.21

A foglalkoztatottak megoszlása munkahelyük gazdálkodási formája szerint
(adott év, március) -
Employment by legal forms (March of the given year)

	1992	1993	1994	1995
költségvetési szerv - public organisations	15,7	17,4	20,7	22,8
állami vállalat - state owned firms	33,2	21,8	10,0	8,5
önkormányzati vállalat - local government enterprises	4,8	5,4	4,4	3,7
hagyományos szövetkezet - traditional co-operatives	7,4	5,9	5,0	3,7
állami tulajdonú gazdasági társaság - companies with legal entity owned by the State	7,1	11,8	14,0	12,1
részben magán tulajdonú gazdasági társaság - companies with private participation	8,6	10,8	13,3	11,9
magán tulajdonú gazdasági társaság - private companies	13,9	17,0	21,2	24,7
magánvállalkozás - sole proprietors	9,5	9,9	11,5	12,5
Összesen - Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Adatforrás: Magyar Háztartás Panel, Társadalmi páternosztér 1992-1995., 15. old. - **Source of data:** Hungarian Household Panel, 1992-1995, p. 15

Ha a „részben magántulajdonú gazdasági társaságok” alkalmazottaitól eltekintünk (minthogy nem tudható, hogy kisebbségi vagy többségi magántulajdonról van-e szó) akkor 1992-ben a foglalkoztatottak 23,4, 1995-ben pedig 37,2 %-a volt egyértelműen a magánszférába sorolható, s csaknem 50 % költségvetési, önkormányzati, állami cégnél dolgozott.

Az 1994-re vonatkozó, többféle információt felhasználó becslésünkben 41-46 %-ra tettük a magángazdaságban foglalkoztatottak arányát. Ez az arány 1995-ben - közelítő becslésünk szerint - a 10 főnél nagyobb cégek esetében még kevesebb, mint 50 %, a tíz főnél kisebbek révén azonban meghaladja az 50 %-ot.

1995-ben is - a korábbi becsléseinkhez hasonlóan - abból indultunk ki, hogy a különböző nemzetgazdasági ágakban milyen tevékenységek milyen arányban maradtak állami tulajdonú szervezetekben, s feltételeztük, hogy a többi már magán, szövetkezeti, vegyes stb. tulajdonban van. Ez természetesen csupán feltételezés, de a tulajdonviszonyokra vonatkozó adatok hiányában ennél pontosabb közelítésre nincs mód.

A becslésben ezúttal is Diczházi Bertalan volt segítségünkre.

Kiindulásként a KSH 1995. évi, a 10 fő feletti létszámú szervezetekben, valamint - létszámnagyságtól függetlenül - a költségvetési intézményekben foglalkoztatottakra vonatkozó adatait használtuk. (Főbb munkaügyi folyamatok 1995. I-IV. negyedév.)

Ebben a körben 1994-ben 2.898,8 ezer, 1995-ben 155 ezerrel kevesebb, 2.743,7 ezer foglalkoztatottat vettek számításba. A szűkebb bázison számított ágazatok között mintegy 53 ezer fővel csökkent a költségvetésből finanszírozott ágazatok - a közigazgatás, az oktatás, az egészségügy - létszáma; együttesen 795,4 ezer főt foglalkoztattak 1995-ben.

A 10 fősnél nagyobb szervezetekben foglalkoztatottak száma a többi ágban több mint 100 ezer fővel csökkent. Közülük a jelentős állami tulajdont működtető ágakban (szállítás, MÁV, posta; a pénzügyi tevékenységet és az ún. egyéb közösségi szolgáltatásokat végzők) tudtuk megbecsülni az állami tulajdonú cégekben foglalkoztatottak létszámát. Együttesen 392 ezer fős létszámukból becslésünk szerint 170 ezren dolgoznak az állami szektorban.

Az egyéb ágak 10 fősnél nagyobb, együttesen 1.556,2 ezres létszámából mintegy 557-597 ezer főre becsültük az állami tulajdonú szervezetekben dolgozók számát. (Az ÁPV Rt.-nél lévő cégek létszámából 198 ezer főt, a különböző tárcák által alapított társaságoknál kb. 24 ezer főt, az önkormányzatok cégeinél 120 ezer főt, az állami tulajdonú bankok által átvett, megvásárolt cégeknél 15 ezer főt; valamint a felszámolási eljárás alatt álló cégeknél 200-240 ezer főt.)

A KSH 1995. évi adataiban számításba vett, összesen 2.743,7 ezer fő közül így együttesen 1.422-1.462 ezerre (52-53 %-ra) tehetjük a 10 fősnél nagyobb szervezetekhez tartozó, nem a magánszférában foglalkoztatottakat; azaz 47-48 %-ra a magán- és a vegyes tulajdonú szférához, valamint a szövetkezetekhez tartozókat.

Megváltozik a kép, ha az egyéni- és nem-jogi személyiségű társas vállalkozásokban foglalkoztatottakkal, valamint - az átfedés tényét valamelyest korrigálva - a 10 fősnél kisebb vállalkozásokban becsült létszámmal, mintegy 1-1,1 millió fővel megnöveljük a foglalkoztatotti létszámot. Ily módon 3,8 millió körüli foglalkoztatottal számolhatunk. (Megjegyezzük: a KSH lakossági felmérése szerint 1995-ben a 15-74 éves népességből 3,7 millió, az OEP szerint 3,9 millió volt foglalkoztatott.)

Az OEP 774,4 ezer önállót, társas vállalkozásban főfoglalkozású tagot és családtagot regisztrált 1995-ben; ez mintegy 820 ezerre kerekíthető a főfoglalkozású, de sehol nem regisztrált gazdálkodók és segítő családtagjaik létszámával.⁶²

A KSH 250-300 ezer főre becsüli a 10 fősnél kisebb szervezetekben dolgozó alkalmazottak számát; feltételeztük, hogy közülük mintegy 200 ezer a magánszektor szervezeteiben dolgozik. Így a mintegy 3,8 millió foglalkoztatottal számolva - e sok szempontból elnagyolt, közelítő becslés alapján - 52-53 %-ra tehető a nem állami szektor keresőinek aránya (a szövetkezet is beleértve).

⁶² Mint jeleztük, a KSH 1994-ben az egyéni gazdák körében végzett felmérése szerint 51 ezren irányították főfoglalkozásukban gazdaságukat; közülük mintegy 24 ezren rendelkeztek adószámmal. A számított különbség - családtagokkal együtt - 46 ezer.

9.22 táblázat - Table 9.22

**Becslés a nemzetgazdasági ágak nem-privatizált cégeinél foglalkoztatottak
létszámáról -**

Estimation on employment in non-privatised enterprises

ezer főben - thousand persons

		Fő - persons	Ebből: nem privatizált - Of which: non-privatised	
			fő - pers.	%
I.	<u>A 10 fősnél többet foglalkoztató szervezetek létszáma 1995-ben</u> - Number of employees in firms employing more than 10 in 1995			
A.)	A költségvetésből fedezett ágazatok (teljes létszám) - Public organisations (all employees)			
	- közigazgatás - public administration	260,4	260,4	
	- oktatás - education	293,1	293,1	
	- egészségügy - health and social work	241,9	241,9	
B.)	Jelentős állami tulajdonú ágazatok (10 fősnél nagyobb cégek) Sectors with major share of state-owned firms (more than 10 persons)			
	- szállítás (MÁV) -transport	176,1	80,0*	
	- posta, távközlés - post, communication	74,7	40,0*	
	- pénzügyi tev. - banking, etc	66,3	20,0*	
	- egyéb közösségi és szem. szolg. - other community, social and personal service activities	75,0	30,0*	
C.)	A fentiekén kívüli, többi ágazat - other sectors, not above listed	1.556,2	557-597**	
	Együtt - Together	2.743,7	1.422,4-1.462,4*	51,8-53,3
II.	<u>A 10 fősnél kisebb cégek</u> - Less than 10 persons			
	- Önállók és családtagjaik (OEP) - Self employed and family workers	774,0		
	- Nem regisztrált mezőgazd. önállók*** Non-registered farmers and family	46,0		
	- A 10 fősnél kisebb cégek alkalmazottai - Employees in firms, less than 10 persons	250-300	50-100*	
	Együtt - Together	1.070-1.120	50-100	
	Összesen - Total	3.813,7-3.863,7	1.422,4-1.562,4	37,2-40,4

* becslések - estimations

** benne: APV Rt.: 198 ezer, tárcák saját cégei: 24 ezer, önkormányzatok vállalatai: 120 ezer, az (állami) bankok által megvett, átvett cégek: 15 ezer, a felszámolási eljárás alatt állók: 200-240 ezer fő. - Including: 198 thousands persons in portfolio of Hungarian Privatization and State Holding Company; 24 thousands in firms, established by different ministries; 120 th. in firms, owned by the local governments; 115 th. in firms, owned by banks in state property; 200-240 th. in firms being under liquidation.

*** Adószámmal nem rendelkező, az OEP-nél be nem jelentett mezőgazdasági önállók és családtagjaik - Self-employed in agriculture, without tax identification number.

Bár a becslésnek több vitatható eleme van, s jobbára csak azt mutathattuk ki: a foglalkoztatottak mekkora hányada tartozott még az állami szektorhoz, így is felhívja a figyelmet a magánszektor terjedésének kettősségére. Egyfelől, a gazdaság nagyobb részében az állami tulajdonú szervezetek és a költségvetésből fedezett ágazatokban foglalkoztatottak túlsúlyára - s ezekben a piaci viszonyok terjedésének korlátaira. Másfelől arra, hogy a magántevékenységek a gazdaság

legkisebb egységeiben, jórészt az önfoglalkoztatók körében terjednek; ahol az egyének teremtenek maguknak munkahelyet. E kettősség az elmúlt évek során egyre markánsabbá vált. A nagyobb gazdálkodó szervezetek további privatizálása - amely a vásárlásra rendelkezésre álló vagy mozgósítható tőke függvénye - a piacgazdasági viszonyok kiépülésének, s viszonyaink között a meglévő, működőképes munkahelyek megőrzésének alapvető feltétele.

12. A MEZŐGAZDASÁGI ÁTALAKULÁS FOGLALKOZTATÁSI HATÁSAI - EMPLOYMENT CHANGES RESULTED FROM THE TRANSITION IN THE AGRICULTURE

12.1 A foglalkoztatásra ható főbb változások - Major developments affecting employment

Számos tény utal arra, hogy lezajlott a mezőgazdaság 1989-90 óta tartó nagy átalakulása, s 1994-1995-ben már megkezdődött a stabilizálódás időszaka. Bár a foglalkoztatás nézőpontjából a mezőgazdaság szerepe a századforduló óta folyamatosan csökken (lásd 7.1 táblázat) s ez a folyamat valószínűleg a következő évtizedekben is folytatódik, az elmúlt 5-6 évben gyors és mélyreható változások alakították át a tulajdonviszonyokat, a gazdálkodás szervezetrendszerét, s a foglalkoztatás jellemzőit.

Mint már közismert, a szocialista gazdálkodás évtizedeiben a meghatározó tulajdonformát a szövetkezet képviselte; a 80-as évek végén a szövetkezetek foglalkoztatták a mezőgazdaság keresőinek mintegy felét. (1990. január 1-én a 955 ezer foglalkoztatott 44 %-át, 421,6 ezer főt; 1991. január 1-én a 835,4 ezer foglalkoztatott 50 %-át, szám szerint 422 ezer főt.) Az akkor mintegy 1.400 mezőgazdasági szövetkezet többsége válságba került. A piacvesztés, a vagyon-nevesítés és a vagyon kiadásának kötelezettsége, az állami támogatás csökkenése, a régi adósságok terhe stb. miatt tömegesen szűntek meg, alakultak át és váltak meg - önként, vagy kényszerűen - tagságuk, alkalmazottaik jelentős részétől.

A második legnagyobb foglalkoztató az állami szektor volt; a 147 állami gazdaságban és a mezőgazdaságban működő költségvetési szervezetekben dolgozott a mezőgazdaság keresőinek 1990. január 1-én 13, 1991. január 1-én 14 %-a. Az állami gazdaságok egy része tönkrement, felszámolásra került; többségük pedig társasággá alakult. Mindezt jelentős létszám-vesztés kísérte. Miután az állam meghatározta, hogy melyek és milyen mértékben maradnak tartós állami tulajdonban, megkezdődött az eladható vagyonrészek értékesítése, a privatizálás.

Az egyéni gazdálkodók - segítő családtagjaikkal együtt - 1990. január 1-én még alig több, mint 50 ezer főt tettek ki (51.534 fő). Számuk 1992. január 1-re több mint kétszeresére, 122 ezer főre nőtt; az akkor szerveződni kezdő nem-jogi személyiségű társaságok tagjaival együtt, s a keresők mintegy 19 %-át adták.

1995-re - a még lezáratlan ügyek ellenére - lényegében kialakult a mezőgazdaság új földtulajdoni szerkezete. 1968-ban az ország 9,3 millió hektáros mező- és erdőgazdasági művelésű területéből 30 % volt állami tulajdonban, 64 % a szövetkezetek használatában és kevesebb, mint 6 %-ot tett ki az egyéni gazdaságok, kisegítő gazdaságok és az állami gazdaságok illetmény földjének együttes aránya.⁶³

Noha csak részleges adatokkal rendelkezünk, a változás jól érzékelhető:

⁶³ Idézi: Pető I.-Szakács S.: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985. I. 462. old. KJK, 1985.

1. A KSH 1994 őszén az egyéni gazdaságokról végzett összeírást.⁶⁴ Az adatfelvétel a 9,3 millió hektárból kb. 700 ezret minősített nem mezőgazdasági hasznosítású területnek. Az így számításba vehető 8,6 millió hektárból 2,2 millió (25,6 %) volt az egyéni gazdálkodók tulajdonában. (Az összeíráskor úgy találták, hogy a háztartások „nem teljes egészében vallották be” területeiket.) E területnek korábban kb. egy harmada volt tulajdonban, a többi tagi részarány-területként (27 %), kárpótlás (földárverés) útján (28 %) és vagyon-nevesítés révén (13 %) került birtokukba. A földterület mintegy 60 %-át maguk művelik, mintegy 40 %-át azonban - elsősorban a szövetkezeteknek, gazdasági társaságoknak történő - bérbeadással hasznosítják.
2. A többségi állami tulajdonban maradó gazdaságokról az ÁPV Rt. adott információt. Eszerint 28, hagyományosan mezőgazdasági termeléssel foglalkozó agrár részvénytársaság és az állami tulajdonban lévő erdők gazdálkodási feladatait ellátó 19 nagy erdőgazdaság vagyona marad 75, illetve 100 %-ban állami tulajdonban. Ezen kívül az ÁPV Rt. feladata marad a privatizáció befejezése után is mintegy 500 ezer hektár állami tulajdonban lévő termőföld kezelői jogának gyakorlása. (Koleszár István, az ÁPV Rt. agrárgazdasági ügyvezető igazgatójának nyilatkozata, Privinfo, 1996. február 20.) Minthogy az állam tulajdonában mintegy 1.119 ezer hektár erdő volt, az 500 ezer hektár szántóval együtt legalább 1,6 millió hektár földterület, a 8,6 millió hektár 19 %-a marad tartósan állami tulajdonban.
3. A földterület zömét használó termelőszövetkezetek a vagyon-nevesítés, a kárpótlás során, s főként tagi részarány-területként több százezer embernek adták ki (vissza) a földtulajdont. Az újjászerveződött - általában a korábbinál sokkal kisebb létszámú - szövetkezetek művelik a termőföld mintegy kétharmadát. A szövetkezetekből - részben a szövetkezeti és a tagi vagyonrészek felhasználásával - sokféle tevékenység önállósult, társaságok formájában.
4. Az alapvetően magántulajdonban lévő földterületek 62 %-át a gazdálkodó szervezetek (vállalatok, társaságok, szövetkezetek) használták.

A tulajdonviszonyok tehát lényegében rendeződtek. Most már egyéni döntés kérdése, hogy ki mit kezd a tulajdonával: maga használja, bérbe adja vagy eladja. A földtulajdon hasznosításának módja azonban kihat majd a mezőgazdaság foglalkoztatási képességére, s a foglalkozási viszonyok alakulására is.

Lényegében kialakult a mezőgazdaság szervezeti struktúrája is. A szervezeti formák szerinti változások nem különböznek a nemzetgazdaság más ágaiban zajló megszűnésektől, alakulásoktól.

⁶⁴ Egyéni gazdálkodás a mezőgazdaságban 1994. KSH, 1995.

12.1 táblázat - Table 12.1

A mezőgazdaság gazdasági szervezetei -
Economic organisations in agriculture by legal forms

Szervezeti forma Legal forms	December					
	1988	1990	1992	1993	1994	1995
Szövetkezet - Cooperative	1.335	1.405	1.630	1.971	2.048	2.117
Vállalat - Enterprise	159	171	154	91	36	33
KFT - Limited liability company	1	446	1.628	2.434	3.140	3.636
RT - Company limited by shares		17	45	109	171	186
Egyéb társaság - Other companies with legal entity	70 ^a	73	36	34	152	441
Jogi szem. gazdasági szerv. együtt - All companies with legal entity	1.564	2.112	3.493	4.639	5.547	6.413
Betéti Társaság - Limited partnership (unincorporated)					2.369 ^b	2.624
Egyéni vállalkozások - Sole proprietor	-	2.804 ^c	3.784	11.579	22.493	29.976

a/ Ebből 1988. decemberében 69 jogi személyiségű gazdasági társaságként működött - Of which 69 worked as company with legal entity in December 1988

b/ 1995. januári adat - Reference date is January 1995

c/ 1991. decemberi adat - Reference date is December 1991

Adatforrás: KSH Havi Közlemények, Gazdaság-statisztikai Évkönyv, 1990. - **Source of data:** Monthly Bulletin of Statistics, Yearbook on Statistics of Economy, 1990

A szervezeti méretek is hasonlóak:

12.2 táblázat - Table 12.2

A vállalkozások száma létszám-kategóriák szerint (1995. december) -
Number of in-corporated and unincorporated organisations by staff categories
(December 1995)

	11 fősnél kisebb* less than 11 empl*	11-20 fő empl.	21-50 fő empl.	51-300 fő empl.	300 fősnél nagyobb more than 300 empl.	Összesen Total
Nemzetgazdaság - Number of organisations in economy	1.014.013	16.358	9.184	5.812	1.172	1.046.539
%	96,9	1,6	0,8	0,6	0,1	100,0
ebből: - of which: jogi személyiségű - with legal entity	87.885	14.044	8.249	5.598	1.152	116.928
%	75,1	12,0	7,1	4,8	0,9	100,0
A mező-, erdőgazd.- halászat - In agriculture, forestry fishing	36.692	701	834	1.062	96	39.385
%	93,2	1,7	2,1	2,7	0,3	100,0
ebből: - of which: jogi személyiségű - with legal entity	3.834	624	799	1.061	95	6.413
%	59,8	9,7	12,4	16,6	1,5	100,0

* Az ismeretlen létszámú szervezetekkel együtt. - Including organisations where data on employment were not available

Forrás: KSH Havi közlemények, 1996/1. - **Source of data:** Monthly Bulletin of Statistics, 1/1996

A mezőgazdaságban a nemzetgazdaság átlagánál jobb a közepes méretű (21-50 fős, de még inkább az 51-300 fős) szervezetek aránya, ami feltehetően

elsősorban a kisebb szövetkezeti méretek, és a szövetkezetekből, állami gazdaságokból kivált és társasági formában szerződött tevékenységek (ágazatok) önállósulásának következménye.

Az 1994-ben alakult 4.431 vegyes tulajdonú gazdasági szervezet közül 215 (4,8 %) jött létre a mezőgazdaságban; 1995-ben a 3.720-ból 103 (2,7 %).

Az 1993-ban felszámolás alatt álló jogi személyiségű 4.721 cégből 245 tartozott a mezőgazdaságba; 1994-ben 6.671-ből 344; 1995-ben pedig 8.940-ből 464 (mindvégig kb. 5 %).

A szervezeti-rendszer stabilizálódása tükröződik a foglalkoztatottság adataiban is.

12.2 A mezőgazdaság foglalkoztatási viszonyai - Different forms of employment in agriculture

Bár 1994-ben a mezőgazdaságban is csökkent a foglalkoztatottság, a csökkenés számottevően lelassult:

12.3 táblázat - Table 12.3

A mező- és erdőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1988-1995-ben -
Employed in agriculture and forestry in 1988-1995

ezer főben - thousand persons

Év 1 January	Foglalkoztatottak száma Number of employed	Csökkenés az előző évhez képest Decrease to the previous year		Index 1988 = 100
		fő - persons	%	
1988	1.028,0			
1989	986,1	- 41,9	4,1	95,9
1990	955,0	- 31,1	3,2	92,8
1991	835,4	- 119,6	12,5	81,2
1992	647,7	- 187,7	22,5	62,9
1993*	432,8	- 216,4	33,4	42,1
1994*	371,8	- 61,0	14,1	36,1
1995*	348,2	- 23,6	6,3	33,9

* Az új ágazati osztályozás szerint - According to the classification of economic activities by internationale standards

Forrás: KSH munkaerőmérlegek - **Source:** Labour Accounts, CSO

A mezőgazdaság létszámvesztésénél 1994-ben számszerűen jóval nagyobb volt a feldolgozóipar (- 84,6 ezer), a kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikkek javítása nemzetgazdasági ág (- 38,6 ezer), a szálláshelyszolgáltatás, vendéglátás (- 37,1 ezer) és az építőipar (- 27,4 ezer) létszámvesztése. Az ágazat saját létszámához viszonyított veszteség aránya ugyancsak nagyobb volt a fenti ágazatokban, mint a mezőgazdaságban (szálláshely szolgáltatás, vendéglátás 26,3 %, építőipar 12,6 %, feldolgozóipar 8,6 %, kereskedelem 6,6 %).

A mezőgazdaság főfoglalkozásúként - csakúgy, mint a nemzetgazdaság általában - elsősorban az aktív korú keresőkre tart igényt.

12.4 táblázat - Table 12.4

A foglalkoztatottak létszámának alakulása 1991-1995. között -
Employment in the agriculture from 1991 to 1995

ezer főben - thousand persons

Év 1 January	Foglalkoztatottak Employed	ebből: aktív keresők of which: active earners		Nyugdíjasként foglalkoztatott Employed pensioners	Gyermekgondozáson lévő Being on child care leave
		1000 fő persons	a foglalkoztatottak %-ában in % of employed		
1991	835,4	752,2	90,0	57,5	25,7
1992	647,7	588,9	90,9	35,1	23,7
1993	431,3	391,9	90,9	19,2	20,2
1993*	432,8	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
1994*	371,8	344,8	92,7	12,6	14,4
1995*	348,2	323,8	92,9	10,2	14,2

* Az új ágazati besorolás szerint - According to the classification of economic activities by internationale standards

Adatforrás: KSH munkaerőmérlegek - **Source of data:** Labour Accounts, CSO

A 90-es évek elején a statisztikák még részletes adatokat közöltek a mezőgazdaság foglalkoztatási viszonyairól; a fejezet elején ezeket idéztük.

Érdemi változás, hogy a korábban megkülönböztetett foglalkozási viszonyok - szövetkezeti tag, alkalmazott, egyéni vállalkozó (vagy nem jogi személyiségű társas vállalkozás tagja és segítő családtagjaik) - közül kikerült a szövetkezeti tagi viszony, mert ez már nem foglalkozási, hanem tulajdonosi kategória. A szövetkezetek egyfajta vagyon-közösséggé váltak, amelyek a gazdálkodást alapvetően a tagok által közös használatba adott földön, termelőeszközökkel végzik, de tartósan vagy időszakosan bérbe is vehetnek földet, épületeket stb. Bár jogilag még létezik a tagok munkavégzési kötelezettsége, ténylegesen megszűnt a szövetkezetek foglalkoztatási kötelezettsége; a tagok jogállásukat tekintve tulajdonosok, akik a szövetkezet gazdasági eredményéből részesülnek. A szövetkezet által igénybevett munkaerő alkalmazotti jogviszonyban áll - alkalmazottként dolgozhat a szövetkezet (rész)tulajdonosa is, csakúgy, mint bárki, akit a szövetkezet foglalkoztatni kíván.

Ennek megfelelően bár a köznyelvben megmaradt, a statisztikákból eltűnt a szövetkezeti tag megjelölés; az itt dolgozók besorolódtak az alkalmazottak közé.

Alkalmazottakat foglalkoztatnak a még társasággá nem alakult vállalatok, s valamennyi jogi személyiségű társaság (rt.-k, kft.-k). E társaságokban is elválí a tulajdon és a foglalkoztatás; valaki lehet (rész) tulajdonos, de egyúttal alkalmazott is (illetve tulajdonos anélkül, hogy alkalmazott lenne). Alkalmazottakat foglalkoztathatnak a nem jogi személyiségű társas vállalkozások (jellemzően a betéti társaságok) és az egyénileg gazdálkodók is. (Az alkalmazásban állókra vonatkozó egyetlen rész-adat: a tartósan állami tulajdonban maradó gazdaságok 14,7 ezer alkalmazottat foglalkoztatnak.)

Az alkalmazásban állók gyűjtőfogalmán kívül csupán az egyéni vállalkozókat különbözteti meg a statisztika. (Ide sorolódnak a nem jogi személyiségű társaságok tagjai is.) Mint minden más vállalkozási formánál, itt is önálló keresőként szerepelhetnek a család munkájában rendszeresen, főfoglalkozásban részvevő családtagok.

E foglalkoztatási viszonyokról 1995-ben nem közölt adatokat a statisztika.⁶⁵ Egyetlen mértékadó információval rendelkezünk: a KSH 1994 őszén végzett mezőgazdasági gazdaság-szerkezet - összeírásából származó adatokkal. A felmérést összegező kötet - a korábbi statisztikai gyakorlattól eltérően, amikor a lakosság mezőgazdasági tevékenységét összefoglalóan kistermelésnek nevezték - az egyéni gazdálkodás (egyéni gazdálkodó) gyűjtőfogalmat használja, s azokat a háztartásokat sorolja ide, amelyeknek földterülete vagy állatállománya a gazdaság méret-nagyság kritériumát eléri.

Az összeíráskor valamivel több, mint 2 millió háztartást (az ország háztartásainak 53 %-át) keresték fel. Közülük 1.675 ezer (a felkeresett háztartások 83 %-a) foglalkozott valamilyen mezőgazdasági tevékenységgel. Közülük 1.201 ezer érte el a gazdaság méret-nagyságot.

Az egyéni gazdálkodók közül 51 ezren főfoglalkozásban irányították háztartásuk mezőgazdasági tevékenységét.

Megjegyezzük: a fenti adat minden más adatforrásnál nagyobbban jelzi a főfoglalkozású egyéni vállalkozók számát.

Az APEH adatain alapuló statisztika 1994 végén 22.493 (1995. végén 23.757) mezőgazdasági egyéni vállalkozást tartott nyilván. (KSH, Havi Közlemények, 1996. I., 119. old.) Közülük 17.501 vállalkozó nyújtott be adóbevallást 1994-ről; akik 2.604 alkalmazottat is foglalkoztattak. (9.4 táblázat)

A KSH Havi Közlemények fentebb idézett száma 1995 decemberében csaknem 30 ezer (29.976) egyéni mezőgazdasági vállalkozásról ad számot.

A jelentős létszám-eltérés fő oka, hogy a gazdasági szervezeteket összegző statisztikákban csupán az adószámmal rendelkezők szerepelnek, tehát azok, akiknek évi nettó árbevétele meghaladja az 1 millió forintot. (Az ennél alacsonyabb árbevétel adómentes; ezért e tevékenységet végzőknek vállalkozói igazolványt sem kellett kiváltani, következésképpen mintegy 20 ezer fő - bár egyéni vállalkozó - nem szerepel a regisztrált vállalkozók között.) A másik ok, ami a más adatforrásokkal az összehasonlítást megakadályozza, az, hogy a felvételben nem közölnek kormegoszlást, tehát nem állapítható meg a munkavállalási korúak aránya.

Az egyéni gazdálkodók - munkaerőpiaci nézőpontból - az egyéni vállalkozókhoz hasonlóan önfoglalkoztatónak minősülnek, akkor is, ha vannak alkalmazottaik. A KSH felvételében szereplő 51 ezer főfoglalkozású egyéni gazdálkodó összesen mintegy 8,6 ezer állandó (5,3 ezer) és időszakos (3,3 ezer)

⁶⁵ Sőt, az 1995. január 1-től bevezetett, megújított mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtési rendszer lényege, hogy az évenkénti rendszeres statisztikai megfigyelés nem a mezőgazdasági tevékenységet folytatók jogi státusához - gazdálkodó szervezet, egyéni gazdálkodók - igazodik, ami a korábbi gyakorlat volt, hanem a gazdaságok két fő termelőerejének (földterület, állatállomány) nagysága alapján kialakított csoportjaihoz - tájékoztat az Egyéni gazdálkodás a mezőgazdaságban 1994. c. kötet bevezetője. (KSH, 1995. 7. old.)

alkalmazottat foglalkoztatott. (A mezőgazdaság valamennyi - tehát részfoglalkozásban is irányított - gazdaságában egyébként 12 ezer állandó és 21 ezer időszakos alkalmazott dolgozott.)

A főfoglalkozású gazdálkodók is elsősorban a családi munkaerőre alapozzák gazdálkodásukat.

Az 51 ezer főfoglalkozású egyéni gazdálkodó háztartásához 147 ezer fő tartozott, akik közül 93 ezren végeznek rendszeresen mezőgazdasági munkát a saját háztartásukban. Egy ilyen háztartás tehát átlagosan 2 fő családi munkaerőre alapozódik (a felvétel azonban nem közli, hogy hányan minősülnek közülük főfoglalkozású segítő családtagnak).

A fentiek alapján feltételezhető, hogy a mezőgazdaságban ténylegesen foglalkoztatottak száma nagyobb, mint az adó, vagy a társadalombiztosítási adatok alapján kimutatható.

Különösen magas a sehol sem regisztrált részfoglalkozásúak, kiegészítő tevékenységként mezőgazdasági munkát végzők száma.

Az összeírt több mint 1,6 millió háztartáshoz csaknem 4,8 millió fő tartozott, az ország lakosságának 46 %-a. Közülük több mint 3 millióan (mintegy 63 %-uk) rendszeresen részt vettek a háztartás mezőgazdasági munkáiban. A gazdaságméretű háztartásokhoz tartozó 3,5 millió főből 2,3 millióan (66 %) végeztek a gazdaságban rendszeresen valamilyen mezőgazdasági munkát, míg a gazdaság méret alatti - gyakorlatilag a saját fogyasztásukra termelő - háztartások 1,2 milliót meghaladó népességéből 760 ezren (63 %).

A mezőgazdaságban kiegészítő tevékenységet végzők mintegy 3 milliós létszáma csaknem a tízszerese a társadalombiztosításnál 1994-ben nyilvántartott kiegészítő foglalkozásoknak (lásd 10.1 táblázat). A 3,3 millió, mezőgazdasági és nem-mezőgazdasági kiegészítő foglalkozás együttesen 40 %-ot érint az ország 15-74 éves, 7,8 millió lakosából, s feltehetően még magasabb arányú a munkavállalási korúak körében. A rendszeres (naponta, hetenként) néhány órás munkavégzés figyelembevétele egyébként alapvetően módosítaná mind a tényleges munkaidő-felhasználásról, mint a különböző foglalkozási formák elterjedtségéről (részmunkaidő, alkalmi munka, másod-foglalkozás stb.), s nem utolsósorban a lakosság jövedelem-pótló vagy jövedelem-kiegészítő tevékenységének méreteiről rendelkezésre álló ismereteket. Már így is nyilvánvaló azonban, hogy a mezőgazdaságban egyre általánosabbá válik majd a nem teljes munkaidős tevékenység, s a főfoglalkozásban végzett munka helyét - mint Európa-szerte - egyre inkább a részidőben végzett munkák veszik át.

12.3 A mezőgazdasági munkanélküliség - The unemployed coming from agriculture

A munkaügyi központok 1994 folyamán 74,5 ezer, 1995-ben 73,7 ezer, a mezőgazdaságból elbocsátott munkanélkülit regisztráltak. Létszámuk az év folyamán újonnan regisztrált, nem-pályakezdő munkanélküliek 16 %-át adta. (1993-ban az újonnan regisztrált munkanélküliek 20,3 %-a, 1994-ben 18 %-a jött a mezőgazdaságból.)⁶⁶

Minthogy a mezőgazdaság 1994-ben mintegy 23 ezer főt vesztett, az újonnan regisztrált munkanélküliek 74,5 ezer fős száma arra enged következtetni, hogy a regisztráltak jelentős hányada csak átmenetileg volt munkanélküli és legalábbis az idénymunkák során ismét foglalkoztatott, majd az idény végén újból munkanélküli lett. (1993-ban az év első és utolsó két hónapjában regisztrálták az év során munkanélkülivé váltak csaknem felét. 1994 folyamán a szezonális hatások mérséklődtek: az év első és utolsó két hónapjában az előző évinél számszerűen is jóval kevesebben váltak munkanélkülivé, arányaiban az év során regisztráltak 42 %-a, viszont az új munkanélküliek számában a tavaszi-nyári hónapok sem hoztak lényeges csökkenést.) 1995-ben a szezonális hatások ismét felerősödtek: az év első és utolsó két hónapjában vált munkanélkülivé az év során elbocsátottak 47,5 %-a.

12.5 táblázat - Table 12.5

A mezőgazdaságból regisztrált új munkanélküliek száma 1993-1995-ben -

Number of registered unemployed from agriculture from 1993 to 1995

Hónapok Months	1993		1994		1995	
	fő - persons	%	fő - persons	%	fő - persons	%
Jan	20.502	30,9	10.914	23,7	11.004	23,8
Febr	10.434		6.765		6.544	
Márc	7.548		5.586		4.904	
Ápr	6.845		6.125		5.089	
Máj	6.372		5.120		4.406	
Jún	5.881		5.237		4.607	
Júl	6.715		5.301		5.374	
Aug	5.512		4.736		4.214	
Szept	5.625		5.737		5.064	
Okt	5.840		5.497		5.045	
Nov	7.680	18,7	5.877	18,1	8.059	23,7
Dec	10.962		7.640		9.455	
Együtt - Total	99.915	100,0	74.535	100,0	73.767	100,0

⁶⁶ Együttal megjelent - talán az első - híradás a munkaerőhiányról is. „Bármilyen hihetetlen, döbbenetes a munkaerőhiány is. Mi például egy év óta képtelenek vagyunk csirketelepünkön stabilizálni a 20-as létszámot. De volt, aki arról panaszkodott, hogy 500 helyett csak 50 dolgozót tud felvenni” - mondta a Halas-Agromark ügyvezető igazgatója.

A kiskunhalasi székhelyű, 30 fős létszámú, 1992-ben 1,6 millió forintos törzstőkével alakult magántársaság szántóföldi növényeket termeszt, és az itt termelt takarmányt fölhasználva pacsenyecsirkét és birkát tenyészt. (Világgazdaság, 1995. július 18.)

A számszerű csökkenés ellenére a mezőgazdaság a saját foglalkoztatott létszámához képest - a szezonális foglalkoztatás következtében - magasabb arányban bocsát ki munkanélkülieket, mint az ipar vagy a szolgáltatások.

12.6 táblázat - Table 12.6

A szektorok foglalkoztatási és az újonnan regisztrált munkanélküliek arányai 1994-ben és 1995-ben -
Employment rate by sectors and the rate of the newly registered unemployed in 1994 and 1995

Hó - Months	1994				1995			
	mezőgaz- daság - agriculture	ipar - industry	szolgál- tatás - services	együtt total	mezőgaz- daság - agriculture	ipar - industry	szolgál- tatás - services	együtt total
	Foglalkoztatottak aránya - Employment rate							
	9,0	32,4	58,6	100,0	8,6	30,2	61,2	100,0
Új munkanélküliek* %-os megoszlása - Rate of newly registered unemployed*								
Jan	23,1	35,2	41,7	100,0	20,9	35,5	43,6	100,0
Febr	18,7	34,7	47,6	100,0	16,8	33,3	49,9	100,0
Márc	17,4	34,7	48,9	100,0	15,5	34,3	50,2	100,0
Ápr	17,2	35,1	47,7	100,0	15,0	34,4	50,6	100,0
Máj	16,7	35,3	49,0	100,0	15,0	34,0	51,0	100,0
Jún	17,2	34,9	47,9	100,0	14,7	32,5	52,8	100,0
Júl	16,3	33,8	49,9	100,0	14,2	31,5	54,3	100,0
Aug	16,5	34,2	49,3	100,0	14,1	31,7	54,2	100,0
Szept	16,2	33,3	50,5	100,0	13,6	30,3	56,1	100,0
Okt	15,8	33,6	50,6	100,0	13,9	32,1	54,0	100,0
Nov	16,9	34,4	48,7	100,0	17,9	32,2	50,9	100,0
Dec	21,2	36,2	42,6	100,0	20,2	33,9	45,9	100,0

* Pályakezdők nélkül - without school-leavers

Adatforrás: OMK havi statisztika - **Source:** NLC, monthly reports

Mint ahogy Magyarországon - számos nyugat-európai országtól eltérően - hiányzik a szezonális foglalkoztatás-munkanélküliség szabályozott rendszere, eléggé természetes, hogy a mezőgazdasági üzemekből (csakúgy, mint az építőipar, az idegenforgalom egyes tevékenységeiből) a szezon végén elküldik, a következő szezon elején pedig ismét alkalmazzák a dolgozókat. (Sajnos, a jelenlegi nyilvántartási rendszerből nem tűnik ki, hogy az elbocsátottak közül mennyit alkalmaznak ismét.) A szezonális hullámmás azonban már jól nyomon követhető. Az OMK 1995 decemberi adatai szerint az eddigi legmagasabb arányt érte el a regisztrációba visszatérők száma: a belépők 84 %-a szerepelt már korábban is a nyilvántartásban. Ezen belül jelentősen emelkedett két szezonális ágazat, a mezőgazdaság és az építőipar területéről (ismét) munkanélkülivé váltak aránya. E két ágazatból be- (vissza) lépők csaknem egyharmadát tették ki a decemberben regisztráltaknak. Decemberben a mezőgazdaságot jellemezte a legnagyobb kínálat is: a holt idénynek megfelelően a regisztrált munkaerő-kínálat csaknem 24-szeresen haladta meg az ágazat regisztrált keresletét.

A mezőgazdaság foglalkoztatási viszonyait jelentősen befolyásolják a regionális különbségek (lásd 6. fejezet); a legrosszabb helyzetű munkaerőpiaci régiókban a (regisztrált) munkanélküliség nagy arányú gazdasági inaktivitással párosul.

Összefoglalva:

A foglalkoztatás nézőpontjából összezsugorodott mezőgazdaságban 1994-95-ben érzékelhetően megkezdődött a stabilizálódás. A tulajdonviszonyok lényegileg rendezetté váltak; a szervezeti formák a többi ágazatéhoz hasonló ütemben változnak. Az ágazatban jelentős (bár a korábbinál jóval kisebb) foglalkoztatók a szövetkezetek; s az alkalmazottakat foglalkoztató jogi személyiségű társaságok. Egyre fontosabb szerepet játszanak az (ön)foglalkoztató egyéni gazdaságok és a nem-jogi személyiségű társas vállalkozások. A mezőgazdaság a főfoglalkozásúakon kívül mintegy 3 millió embernek jelent kiegészítő foglalkozást és több-kevesebb kiegészítő jövedelmet. Várhatóan a részidős (kiegészítő) mezőgazdasági tevékenység egyre szélesebb körben veszi át a ma még főfoglalkozásban végzett munkák helyét.

E fontos változáson túl feltételezhető, hogy a mezőgazdaság foglalkoztatási folyamatai 1995-től már nem különböznek lényegesen a nemzetgazdaság más ágazatainak jellemzőitől.